

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Науково-теоретичний
та практичний журнал

BIBLIOTECHNYI VISNYK

Scientific theoretical
applied journal

№ 6 (224) 2014

Засновники

Національна академія наук України
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

Головний редактор

Володимир ПОПИК, доктор історичних наук,
генеральний директор
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Редакційна колегія

Л. Дубровіна (заступник головного редактора)

Н. Маслакова (заступник головного редактора)

Г. Бор'як

О. Василенко

В. Горовий

Т. Гранчак

І. Давидова

Т. Добко

Г. Ковальчук

С. Кулешов

К. Лобузін

В. Омелчук

О. Онищенко

М. Романюк

Г. Солоїденко

В. Широков

В. Леонов (Російська Федерація)

Р. Мотульський (Білорусь)

С. Нарбутас (Литва)

Є. Потшебницька (Польща)

Заснований у червні 1993 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 17072-5842 ПР від 09.08.2010 р.

Виходить 6 разів на рік

Адреса редакції:

НБУВ, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-43-50

E-mail: bibvesti@bigmir.net

Електронна версія журналу:

http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html

Передплатний індекс 74049

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

Founders

National Academy of Sciences of Ukraine
V. Vernadskyi National Library
of Ukraine

Editor-in-Chief

Volodymyr POPYK, doctor of sciences in History,
Director General
of V. Vernadskyi National Library of Ukraine

Editorial board

L. Dubrovina (Deputy of Editor-in-Chief)

N. Maslakova (Deputy of Editor-in-Chief)

H. Boriak

O. Vasylenko

V. Horovyi

T. Hranchak

I. Davydova

T. Dobko

H. Kovalchuk

S. Kuleshov

K. Lobuzina

V. Omelchuk

O. Onyshchenko

M. Romaniuk

H. Soloidenko

V. Shyrokov

V. Leonov (Russian Federation)

R. Motulskyi (Belarus)

S. Narbutas (Lithuania)

Ye. Potshebnyska (Poland)

Founded in 1993.

The State Registration Certificate:
КВ № 17072-5842 ПР of 09.08.2010

Frequency of publication is bi-monthly

Editorial office address:

VNLU, 3, Prospekt 40-richia Zhovtnia, Kyiv, 03039, Ukraine

Tel.: (044) 524-43-50

E-mail: bibvesti@bigmir.net

Electronic version of the journal:

http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html

Subscription Index 74049

The opinions expressed herein are solely the views of the
authors and do not necessarily reflect those of the editorial
board.

Зміст

МІСЦЕ І РОЛЬ БІБЛІОТЕК У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

- Попик В.** Створення фундаментальної електронної бібліотеки «Україніка» як складник формування національного гуманітарного інформаційного простору 3
- Давидова І.** Соціально-комунікаційна теорія бібліотечної діяльності: становлення та шляхи розвитку 8
- Самохіна Н.** Організація повнотекстових електронних ресурсів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського 13
- Гарагуля С.** Бібліотеки в інформаційному суспільстві: орієнтація на користувача 17
- Струнгар В.** Бібліотека і соціальні медіа: термінологічно-понятійний аспект 23
- Бондаренко В.** Мобільні технології у бібліотеці: QR-код 28

ДО 200-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

- Ковальчук Г.** Прижиттєві та посмертні видання Т. Г. Шевченка у фондах відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 33

ОГЛЯДИ. РЕЦЕНЗІЇ

- Ківшар Т.** Ресурси біографічної інформації: традиційні уявлення, новітні тенденції і перспективи розвитку 39

ХРОНІКА НАУКОВИХ ПОДІЙ

- Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору 41
- * * *
- Життя, як творчість
(Пам'яті Павли Іванівни Рогової) 49
- * * *
- Показчик змісту журналу
«Бібліотечний вісник» за 2014 рік 51

Contents

PLACE AND ROLE OF LIBRARIES IN FORMING OF THE NATIONAL INFORMATION SPACE

- Popyk V.** Creating of basic electronic library «Ukrainika» as a part of forming of national humanitarian information space 3
- Davydova I.** Social and communication theory of library activities: formation and ways of development 8
- Samokhina N.** Organization of the full-text electronic resources at V. Vernadskyi National Library of Ukraine 13
- Harahulia S.** Libraries in the Information Society: focus on the user 17
- Strunhar V.** Library and social media: terminological and conceptual aspects 23
- Bondarenko V.** Mobile technologies at library: QR-code 28

ON THE OCCASION OF THE BICENTENARY OF THE BIRTH OF TARAS SHEVCHENKO

- Kovalchuk H.** The lifetime and posthumous editions of T. Shevchenko in department of old and rare books of V. Vernadskyi National library of Ukraine 33

REVIEWS

- Kivshar T.** Biographical information resources: traditional ideas, new trends and prospects of development 39

CHRONICLE OF SCIENTIFIC EVENTS

- Place and role of libraries in forming of the national information space 41
- * * *
- Life as art
(To the memory of Pavla Ivanivna Rohova) 49
- * * *
- Index of Contents
«Bibliotechnyi visnyk» for 2014 51

МІСЦЕ І РОЛЬ БІБЛІОТЕК У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

УДК 004.65:021-028.27(477):090.1

Володимир Попик,

д-р іст. наук,

генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Створення фундаментальної електронної бібліотеки «Україніка» як складник формування національного гуманітарного інформаційного простору

Розглянуто історичні передумови та сучасні завдання й проблеми формування на базі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського фундаментальної електронної бібліотеки «Україніка», що має поєднати комп'ютерні бази національної бібліографії з цифровою книжковою та рукописною колекціями, зібранням сучасних електронних документних ресурсів.

К л ю ч о в і с л о в а: електронні ресурси, цифрова бібліотека, національна бібліографія, національна книжкова і рукописна колекція, україніка.

Формування фундаментальних електронних бібліотечних ресурсів, які б сповна розкривали вітчизняну історико-культурну спадщину, сучасний етап розвитку України, а також наш, український, погляд у майбутнє, належить нині до кола першочергових завдань розгортання національного гуманітарного інформаційного простору, з реалізацією яких не можна більше зволікати.

Про усвідомлення цього науковим, бібліотечним співтовариством свідчить поява в українському сегменті мережі Інтернет цілої низки більших чи менших електронних бібліотек, упорядники яких намагаються заповнити прогалини в інформаційному полі. На сьогодні велику наукову електронну бібліотеку джерел і праць з історії України зібрав на своєму веб-сайті Інститут історії України НАН України (адреса в Інтернеті: <http://www.history.org.ua/>). Національна парламентська бібліотека України за участю інших книгозбірень і наукових установ формує електронну бібліотеку «Культура України» (<http://elib.nplu.org>). Підвищеним попитом користуються документи електронних бібліотек, переважно історичного профілю: «Збірник: Історія України IX–XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації» (<http://izbornyk.org.ua/>), «Діаспоріана» (<http://diasporiana.org.ua/>), «EXLIBRIS: українська електронна бібліотека: історія, публіцистика, художня література» (<http://exlibris.org.ua/>). Функціонує й чимало інших, добре відомих електронних бібліотек, зокрема, універсального змісту: «Чтиво» (<http://chtyvo.org.ua>), «Цифрова бібліоте-

ка України» (<http://elib.org.ua/ukraine/>); призначених переважно для фахівців: «Історія України» (<http://www.uahistory.kiev.ua>); «Ukrainian historical library» (<http://www.ukrhistory.narod.ru/>) або покликаних задовольняти інформаційні потреби студентської аудиторії: «Історія та гуманітарні дисципліни» (<http://ukrhistor.at.ua/>). Нарешті, чимало бібліотек формують електронні фонди україніки, доступні, на жаль, лише в їх стінах. Але, зрозуміло, всього цього ще замало. Україна відчутно відстає від інших країн Європи у розгортанні своєї віртуальної національної книжково-документної колекції.

На державному рівні ці питання неодноразово порушувалися, хоча й досить побіжно: частково у «Концепції формування системи національних електронних інформаційних ресурсів» (2003), «Державній програмі розвитку діяльності Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського на 2005–2010 роки» (2004) та «Державній цільовій національно-культурній програмі створення єдиної інформаційно-бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» (2011). Корінними недоліками останньої є те, що у ній неналежним чином виписані питання її призначення, змістового наповнення, а створення електронної бібліотеки загальнонаціонального значення взагалі пропонується здійснити, по суті, поза системою існуючих бібліотечних установ – на базі МОН України, а згодом – Держінформнауки. Незважаючи на істотні вади, ця програма остаточно й досі не закрита. Час від часу її промоутери наполягають на необхідності передати створювані бібліотечними установами електронні ресурси яко-

мусь «державному підприємству», що має бути організоване спеціально для централізованого забезпечення роботи такої віртуальної бібліотеки. Але такий підхід є нонсенсом і з організаційного, і з правового, і з методичного погляду, він суперечить усій світовій практиці.

Як свідчить зарубіжний досвід, створення фундаментальної національної електронної книжкової і рукописної колекції є природною справою найбільшої, національної бібліотеки кожної країни, насамперед – в силу вичерпної повноти її фондів, або ж консорціуму провідних бібліотек. У багатьох країнах національні електронні книжкові колекції вже давно існують і становлять важливий складник національного інформаційного комплексу. Прикладами можуть бути двохмільйонна «Галліка», заснована Національною бібліотекою Франції ще у 1997 р.; сукупність колекцій Бібліотеки Конгресу США; електронні колекції, зібрані Британською бібліотекою; Російською державною та Російською національною бібліотеками; Президентською бібліотекою імені Б. М. Єльцина. Останні слід обов'язково згадати, адже там представлено багато важливих для українського читача документів.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського нині готова до реалізації цього складного і багатопланового завдання. Якщо бути відвертим, – це наш обов'язок, оскільки НБУВ належить до двадцятки найбільших бібліотек світу, зберігає найцінніші фонди та колекції вітчизняної рукописної і книжкової спадщини. Вона є найбільш підготовленою до цього в Україні – завдяки досвідові, напрацюванням, наявності вже сформованих великих сегментів такої бібліотеки, які належить об'єднати в єдине ціле. Проект створення фундаментальної електронної бібліотеки «Україніка» було презентовано на минулорічному (2013 р.) Конгресі українознавців у Києві. Розгорнуто його пропрацювання на вченій раді НБУВ, у робочих групах ведеться пошук найефективніших технологій його реалізації.

У нинішніх умовах формування електронної бібліотеки «Україніка» має розглядатися як внесок у справу зміцнення української національної ідентичності – це завдання справді державної ваги. Втілення цього проекту у життя, безумовно, сприятиме піднесенню патріотичного самоусвідомлення, реалізації політики національної пам'яті, справі громадянського згуртування.

Особливо необхідно відзначити, що формування електронної «Україніки» зусиллями НБУВ має під собою вагоме дослідницьке науково-ме-

тодичне підґрунтя, сформовану працею кількох поколінь вчених і спеціалістів величезну бібліографічну базу україніки, у т. ч. машинну, електронну. Велике значення має нагромаджений НБУВ досвід створення 5-мільйонного електронного каталогу, репозитарію вітчизняної фахової періодики, колекцій рефератів наукових публікацій та авторефератів дисертацій, нинішнє розгортання на інформаційному порталі Бібліотеки електронних колекцій рукописів, стародруків, сучасної науково-технічної літератури, тематичних електронних зібрань – наукових та науково-аналітичних видань гуманітарного профілю з права, філософії, які загалом вже нараховують сотні тисяч документів.

Слід також наголосити, що сама ідея формування національної рукописної і книжкової колекції «Україніка», як засвідчили дослідження О. С. Онищенка і Л. А. Дубровіної [1–4], В. Ю. Омельчука [5; 6], інших вчених НБУВ, вперше викристалізувалася тут, у нашій бібліотеці, вже при її заснуванні, оскільки, за задумом В. І. Вернадського та його одноподумців, Національна бібліотека України мала реалізувати усі, притаманні зарубіжним національним бібліотекам, функції. До найбільш важливих з них належить збирання національної книжкової колекції та бібліографічного репертуару [1, с. 80]. Зрозуміло, на перших порах йшлося, насамперед, про виокремлення книжкового фонду україніки в його ретроспективному та сучасному розумінні – для реконструкції історичної пам'яті, формування національно-державницької свідомості, забезпечення наукових досліджень.

У фонді «Україніка», як це видно з документів 1919–1922 рр., неодноразово вже згадуваних у науковій літературі, передбачалося систематично збирати:

- 1) усі твори всіма мовами про український народ, де б і коли б він не жив, про територію України та про всі народи, які жили або живуть на цій території (з Кримом включно);
- 2) всі твори українських письменників і діячів незалежно від змісту й мови, всі переклади з української мови чи авторів-українців;
- 3) всі друки українською мовою без огляду на зміст та території, на яких з'явилися; усі друковані матеріали з території України;
- 4) всю зарубіжну літературу, що своїм змістом стосується України в етнографічному, географічному чи державному розумінні;
- 5) всю літературу про події, що мали місце на території України [1, с. 61–89].

Зазначені настанови загалом зберігають своє науково-методичне значення й дотепер. Згодом центр ваги закономірно перемістився на формування українського бібліографічного репертуару, хоча це завдання за радянської влади не вдалося повністю реалізувати. Але вже у перші роки незалежності України це дало поштовх створенню Реєстру національної бібліографії та книжкової україніки у складі баз даних: «Україномовна книга» та «Книга в Україні», які стали основою багатотомних фундаментальних бібліографічних покажчиків [7; 8].

У сучасних умовах можливість ґрунтувати електронну «Україніку» на системоутворюючій основі Реєстру національної бібліографії книжкової україніки є принципово важливою. Саме у цьому полягає якісна відмінність започаткованого НБУВ всеохопного проекту «Україніка» від багатьох цікавих, корисних, але – все-таки – досить фрагментарних за своїм змістом українських електронних бібліотек.

НБУВ прагне створити ресурс, який з часом міг би найбільш повно охопити весь широкий діапазон рукописної та друкованої літератури про Україну, її територію, народ, історію, культуру, суспільно-політичне життя, науку, освіту – від часів далеких до сьогодення і одночасно представив би погляд українців у майбутнє, що є принципово важливим.

Сучасні системи навігації дають змогу тематично виокремити практично всі розділи електронної «Україніки» на основі як оцифрованих документів, так і інших видань, вже наявних у електронних версіях. Здавалося б, питання полягає лише у фінансовому й технічному забезпеченні переходу до планомірного «нанизування» електронних версій документів на базову основу електронної бібліографії. Однак, варто наголосити на необхідності інтеграції проекту електронної «Україніки» у загальний інформаційний контекст сучасного етапу розвитку українського суспільства. Слід виходити з того, що новітня інформаційна парадигма визначає пріоритетність розбудови, насамперед, ресурсів актуальних, швидко поповнюваних відповідно до реальних запитів суспільства: сфер освіти, науки, культури, економіки, державного управління. Можливість «асиметричного» упорядкування ресурсів, що складаються з різних тематичних блоків, відкриває шлях їх невинного нарощування, насамперед, на найважливіших «точках зростання».

З цього погляду, на особливу увагу заслуговує

визначення того, чого нашому національному інформаційному просторові нині найбільше бракує. Необхідно усвідомлювати, що його нинішні неповнота, «розірваність», фрагментарність містять у собі серйозні кризові загрози, є сприятливим середовищем для розвитку соціальних, політичних, етнокультурних та етноконфесійних конфліктів. Не менш важливим є сприяння зміцненню інформаційної безпеки України, її реального інформаційного суверенітету як основи забезпечення політичної, інтелектуальної й культурної незалежності, протидії зовнішнім дестабілізуючим інформаційним впливам на свідомість громадян.

Зокрема, перед упорядниками «Україніки» стоїть завдання подолати відчутну зорієнтованість українського інформаційного ринку на російські електронні ресурси. Нині вони є дуже важливими для нас, але вітчизняне минуле, сьогодення й майбутнє, всі світові надбання необхідно пізнавати і осмислювати за українськими джерелами, власними ресурсами, які дають адекватне українському національному самоусвідомленню бачення проблем.

Важливо також виходити з економічної ефективності заходів, що здійснюються. Наприклад, небажано спрямовувати першочергові зусилля на оцифрування документів, які можуть перетворитися на майже невикористовувану читачами частину електронного фонду, тобто на омертвілий, заморожений капітал. Ми, на жаль, не такі багаті, щоб охопити все одразу.

На наш погляд, першочерговим є, безумовно, розкриття інтелектуальних надбань, створених співвітчизниками у боротьбі за утвердження й розвиток української національної ідеї, її збагачення, здобуття незалежності і розбудову державності. Прикро, що величезний масив цієї літератури поки що залишається доступним переважно фаховому науковому співтовариству. Хоча з ним має ознайомитися значно ширший освічений громадянський загал.

Не менш актуальним є широке представлення в електронному просторі загальної панорами наукової, суспільно-політичної та культурологічної думки в її історичному поступі; знакових пам'яток української мови й літератури; персоналій провідних достойників нації. Особливо динамічно необхідно рухатися у напрямі електронної публікації історіографічної спадщини України й сучасної історичної літератури. Але, зрозуміло, не слід нині повторювати того, що вже зроблено у цьому плані Інститутом історії України НАН України, Національною істо-

ричною та іншими бібліотеками. Проте, суттєво доповнювати їх здобутки конче потрібно. У першу чергу, варто зосередитися на представленні цифрових версій порівняно менш відомих праць і документальних публікацій, а також досліджень сучасних вчених з регіонів України та українського зарубіжжя, зрозуміло, за їх згодою.

Одночасно, варто продовжити публікацію спадщини й сучасних напрацювань вітчизняної філософської, етнологічної, соціологічної, футурологічної і, особливо, правової й державницької думки, значно менш представлених сьогодні в електронному інформаційному просторі. Все це повинно створити у віртуальному просторі суму знань про Україну. Повноправною частиною електронної «Україніки» мають стати й науково-аналітичні праці, що публікуються Службою інформаційно-аналітичного забезпечення НБУВ (СІАЗ), Фондом Президентів України, а також іншими вітчизняними дослідницькими центрами – вони дають змогу глянути на сьогоднішнє і майбутнє України.

Що ж стосується пам'яток старої української рукописної і книжкової спадщини, то тут в якості пріоритетів виступають і ознайомлення широких кіл громадськості з найважливішими пам'ятками, і створення страхового цифрового фонду. Крім того, національна рукописна й книжкова спадщина вкрай важлива для репрезентації культури України як нашим співвітчизникам, так і всьому світові – зокрема, у Світовій бібліотеці, в «Європіані».

Окремою проблемою є представлення найціннішої частини історичного газетного фонду. Вже нині НБУВ оцифровані знакові для минулого української преси газети за багато років. Стратегією Бібліотеки у цьому напрямі повинно бути, почасти, самостійне сканування фонду, але дедалі більшою мірою – пошук спонсорів.

Для НБУВ принципово новим, інноваційним за своїм значенням, напрямом формування віртуальної україніки є створення електронних баз даних, архівів. Йдеться про низку тематичних колекцій спеціалізованих фондів, нову версію електронного архіву В. І. Вернадського, «Український національний біографічний архів»; реферативну базу української наукової періодики, майже чверть якої за своїм тематичним спрямуванням належить до сфери українознавчих досліджень.

Нарешті, обов'язком НБУВ є якомога повніше оприлюднення сучасних напрацювань у галузі створення репертуару української книги, бібліографічних покажчиків, довідників, каталогів,

путівників фондами, біобібліографій, власних наукових збірників, монографічних досліджень, зокрема, в їх історичній ретроспективі.

Отже, загалом йдеться про нові уявлення широти діапазону і змістового наповнення україніки, які відповідають сучасним інтелектуальним і духовним потребам суспільства. Про створення ресурсу, далекого від «антикварності», який би зосереджував комплекс знань про нашу Батьківщину, її минуле, сучасне і майбутнє.

Коло проблем, які доведеться вирішувати на цьому шляху, є досить широким. Розв'язання багатьох з них пов'язане з новими організаційними і правовими підходами, наприклад, започаткуванням роботи онлайн-читальних залів, налагодженням віддаленого запису і обслуговування читачів, дистанційного інформаційного забезпечення потреб науково-дослідних установ, навчальних закладів.

Проблемою проблем є забезпечення інтеграції в електронну «Україніку» документів середини ХХ – початку ХХІ ст., які підпадають під дію законодавства про захист інтелектуальної власності. Цілком зрозуміло, що її не можна розв'язати адміністративними методами. Тому НБУВ орієнтується на вирішення цих завдань винятково в межах, окреслених світовим і вітчизняним законодавством про авторське право, а також практикою: на основі угод з авторами і видавництвами, за допомогою правового врегулювання доступу читачів до фондів інших онлайн-бібліотек.

Розгорнутий НБУВ проект не є короткостроковим. Ми розглядаємо його в контексті тривалої планової роботи Бібліотеки з формування її електронних ресурсів, які, зрозуміло, за своїм змістом є набагато ширшими від самої «Україніки». Переконані, що реалізація такого масштабного, комплексного проекту сприятиме досягненню нової якості вітчизняного гуманітарного інформаційного простору. Він допоможе більш впевнено заявити про Україну і у європейському, і у світовому бібліотечно-інформаційному просторі. Адже, не варто забувати, що інформаційний портал НБУВ належить до числа досить «розкручених», широко відомих не лише на Батьківщині, але й за її межами. Його щодня відвідують десятки тисяч інтернет-користувачів, половину з них становлять закордонні українці та іноземні громадяни, увагу яких привертає Україна, її суспільно-політичний та соціально-економічний розвиток, наука і освіта, історія та культура.

Слід особливо наголосити, що НБУВ високо цінує здобутки, пов'язані з формуванням електронної україніки інших бібліотек – і системи Міністерства культури України, і системи Міністерства освіти і науки України. Ми не протиставляємо свої зусилля іншим. НБУВ виступає за те, щоб реалізувати всі можливості координації і кооперації зусиль, за те, щоб загальноукраїнський електронний ресурс формувався як розподілений, зі взаємними посиланнями бібліотек на ресурси колег, з урахуванням профілю й цільового призначення книгозбірень, особливостей їх читацької аудиторії.

Однак НБУВ твердо стоїть на тому, щоб найважливіші для освіти, культури, науки, державного управління електронні ресурси формувалися бібліотеками, у процесі їх тісної вертикальної і горизонтальної координації та кооперації роботи, незалежно від їх відомчого підпорядкування, а не кимось поза бібліотечною системою. Це наша принципова позиція, оскільки інші спроби будуть штучними і не матимуть успіху. І тут ми чекаємо розуміння і обстоювання принципових позицій з боку Міністерства культури України і всього бібліотечного співтовариства.

Широке представлення електронної україніки в інформаційному просторі, безсумнівно, матиме велике значення для утвердження власної, вітчизняної, заснованої на патріотичному спрямуванні, національної інтелектуальної традиції, самостійної рецепції світового і вітчизняного поступу, сприятиме збагаченню уявлень української і зарубіжної громадськості про Україну як важливого складника глобального цивілізаційного поступу,

розкриє її оригінальний внесок у творення цінностей світової цивілізації і культури, інтелектуальний і духовний прогрес людства.

Список використаних джерел

1. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941. – К., 1998. – 337 с.
2. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1941–1964. – К., 2003. – 357 с.
3. Дубровіна Л. А. М. П. Василенко та В. І. Вернадський як фундатори Національної бібліотеки Української держави // Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917–1921 рр.). – К., 1998. – С. 185–198.
4. Дубровіна Л. А. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в 1918–1998 рр.: основні етапи розвитку // Бібл. вісн. – 1998. – № 5. – С. 5–18.
5. Омельчук В. Ю. Національна бібліографія України: тенденції розвитку, проблеми розробки // Бібл. вісн. – 1995. – № 5. – С. 3–13.
6. Омельчук В., Устиновський Д. Національна бібліографія України – пріоритетний напрям наукової діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Бібл. вісн. – 2011. – № 2. – С. 3–10.
7. Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1798–1923 : Бібліогр. покажч. / Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського; редкол. : О. С. Онищенко (голова) [та ін.]. – У 3 т. – К., 2003.
8. Книга в Україні, 1861–1917 : матеріали до репертуару української книги / НАН України, НБУВ; наук. ред. В. Ю. Омельчук. – К., 1996–2012. – Вип. 1–15 : «А – Сю».

Стаття надійшла до редакції 10.11.2014 р.

UDC 004.65:021-028.27(477):090.1

Volodymyr Popyk,

doctor of sciences in History, Director General of V. Vernadskyi National Library of Ukraine

CREATING OF BASIC ELECTRONIC LIBRARY «UKRAINICA» AS A PART OF FORMING OF NATIONAL HUMANITARIAN INFORMATION SPACE

Historical background and current tasks and problems of creation at the Vernadskyi National Library of Ukraine Fundamental Digital Library «Ukrainica» which is to combine computer databases of national bibliographies, digital books and manuscript collections, and collection of modern electronic document resources.

K e y w o r d s: e-resources, digital library, national bibliography, a national book and manuscript collection, Ukrainica.

УДК 004.65:021-028.27(477):090.1

Владимир Попик,

д-р ист. наук, генеральный директор Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

СОЗДАНИЕ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЙ ЭЛЕКТРОННОЙ БИБЛИОТЕКИ «УКРАИНИКА» КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ГУМАНИТАРНОГО ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА

Рассмотрены исторические предпосылки, современные задачи и проблемы формирования на базе Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского фундаментальной электронной библиотеки «Украиника», которая должна объединить компьютерные базы национальной библиографии с цифровой книжной и рукописной коллекциями, собранием современных электронных документных ресурсов.

К л ю ч е в ы е с л о в а: электронные ресурсы, цифровая библиотека, национальная библиография, национальная книжная и рукописная коллекция, украиника.

УДК 021.1:316.77

Ірина Давидова,д-р наук із соціальних комунікацій,
професор Харківської державної академії культури

Соціально-комунікаційна теорія бібліотечної діяльності: становлення та шляхи розвитку

У статті аналізується процес розгортання соціально-комунікаційної теорії бібліотечної діяльності, визначені напрями її подальшого розвитку. Інформаційна діяльність бібліотек розглядається як феноменологічна ознака, що дає змогу більш глибоко осмислити її комунікаційний потенціал.

К л ю ч о в і с л о в а: бібліотека, комунікації, суспільство знань, функції бібліотек.

Адаптація бібліотек до вимог інформаційного суспільства сприяла істотним трансформаціям усіх напрямів їх діяльності. Нині як в бібліотекознавстві, так і в сфері практичної діяльності відбувається визначення основних ліній цієї трансформації, виділення тих істотних ознак, які дають змогу відрізнити «обличчя» бібліотек ХХІ ст. в системі документно-комунікаційних установ суспільства. Для більшості фахівців сучасна бібліотека – певна комунікаційна структура, діяльність якої має документно-комунікаційну сутність, пов'язану з документальними фондами, ресурсами, системою інформаційного сервісу. Нині вона дедалі частіше виступає базовою соціально-комунікативною структурою, яка концентрує комунікаційну культуру суспільства і забезпечує комунікаційні процеси з використанням документів, інформації, знань.

Мета статті – дослідити розгортання соціально-комунікаційної теорії бібліотечної діяльності та визначити напрями її подальшого розвитку.

У ХХІ ст. соціальна комунікація перетворилася на розвинуту систему соціальної взаємодії, стала основою розгортання нової парадигми наукових досліджень. На думку В. О. Ільганаєвої, поглиблене вивчення її теоретичних засад є умовою вирішення багатьох практичних завдань, що відносяться до організації діяльності й управління соціально-комунікаційними структурами, соціально-інформаційними об'єктами інформаційного простору та соціальної свідомості як результату становлення соціального інтелекту [6].

Подальші міркування ґрунтуватимуться на тому, що сутність соціально-комунікаційної теорії бібліотечної діяльності пов'язана з розумінням бібліотечної діяльності як однієї з форм соціокомунікаційної діяльності, котра набула відносної са-

мостійності і стала соціальним інститутом унаслідок суспільного поділу праці, розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Передумови цього підходу забезпечили праці Дж. Шири, А. В. Соколова, І. Є. Баренбаума, а розгорнутого обґрунтування він набув у монографії В. О. Ільганаєвої [4]. На певному етапі розвитку людського суспільства виникають комунікативні потреби, задоволення яких сприяє подальшому прогресу суспільства. Частиною цих потреб задовольняє бібліотека. Діяльність бібліотекаря спрямована на розвиток цивілізаційного процесу як суспільства загалом, так і окремої особистості й не обмежується певною сферою суспільного життя. На суспільство вона впливає через свідомість своїх читачів і зміни в знаннях окремих індивідів, сукупне об'єднання яких становить інтелектуальний, когнітивний ресурс суспільства.

Соціально-комунікаційна теорія бібліотечної діяльності певним чином ґрунтується на дослідженні соціальних функцій бібліотек, які завжди визначалися за допомогою таких понять, як «суспільна, соціальна роль бібліотеки», «соціальна місія бібліотеки», «мета і завдання бібліотеки». З цих питань існує значний науковий доробок. Зокрема, це праці І. М. Фрумїна, Ю. М. Столярова, А. В. Соколова, Є. К. Беспалової, І. К. Джерелієвської, В. О. Ільганаєвої, М. С. Слободяника, Р. С. Мотульського. Пропонуючи різні підходи до визначення соціальних функцій бібліотечного соціального інституту, названі вчені одностайні в тому, що місія бібліотек постійно змінюється під впливом чинників зовнішнього оточення та внутрішніх техніко-технологічних, організаційних, управлінських трансформацій книгозбірень.

Інтенсифікація комунікаційних процесів сьогодення, спричинена активним упровадженням електрон-

них, зокрема мережевих, технологій, використанням їх можливостей у повсякденній діяльності, зумовлює посилення наукової уваги до цих питань, переосмислення інформаційно-комунікаційної ролі бібліотек як суспільних інформаційних центрів. На сьогодні бібліотеки мають достатній потенціал для того, щоб бути не лише активними учасниками інформаційного виробництва, а й навігаторами в інформаційному просторі. На етапі інформатизації суспільства функціональні, техніко-технологічні зміни в діяльності бібліотек сприяють науково-технічним, організаційно-структурним інноваціям, які зумовлюють не лише функціональні трансформації бібліотечно-інформаційних установ, а й зміни існуючих парадигм. Традиційне розуміння бібліотеки як окремого документного фонду змінюється підходами до неї як до інформаційно-комунікаційної установи, котра не лише акумулює зовнішні та створює власні БД, а й надає доступ до світових інформаційних ресурсів. Інноваційні процеси суттєво впливають на розгортання комунікаційної функції бібліотек, яка реалізується завдяки використанню сучасних автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем і мережевих технологій пошуку й обробки інформації.

У науковій спільноті дедалі більше домінує точка зору, згідно з якою комунікація охоплює не тільки певне коло проблем сучасної бібліотеки, а й пов'язана з її генезою. Важливим блоком у вивченні проблем комунікації в бібліотеці є дослідження її інформаційного складника. Інформаційна діяльність бібліотек розглядається як феноменологічна ознака, що дає змогу більш глибоко осмислити її комунікаційний потенціал. З метою виявлення сутності інформаційної діяльності бібліотек розглянемо процес розгортання її диверсифікації.

Бібліотека як соціальний інститут, спрямований на задоволення інформаційних потреб, виникла вже на другому етапі інформаційної революції разом із появою рукописів. Першими спеціалізованими інформаційними установами стали державні й академічні бібліотеки – сховища знань (документів, головним чином рукописних книг і друкованих видань), які виконували місію збереження документної пам'яті людства. Виникнення книгодруку, перехід суспільства на індустріальний шлях розвитку не змінили ані об'єкта, ані складу учасників інформаційної діяльності. Водночас кількість бібліотек, як і її читачів, значно зростала. Бібліотеки, які працювали безплатно, фінансувалися з державного бюджету як інституції народної освіти і культури, здійснювали інформаційне обслуговування масового користувача, заінтересованого в доступі до інформації спеціально-

го і широкого використання з метою самовдосконалення. Таким чином, розвиток книгодруку і пов'язане із цим швидке зростання обсягів друкованої інформації сприяли активному розвитку мережі бібліотек і посиленню їх місії як освітніх установ суспільства.

У такому стані бібліотечно-інформаційна діяльність перебувала до середини ХХ ст. Саме в ці часи розпочався процес її диференціації. Особливо чітко він простежувався в науково-технічних бібліотеках наприкінці 50-х років. Результатом нового розподілу праці у сфері науки і техніки було становлення системи науково-інформаційної діяльності, яка із самого початку розвивалася як сфера, що протиставлялася бібліотекам. Вважалося, що бібліотеки мають справу з документами як об'єктами діяльності, а ось сфера науково-інформаційної діяльності працює з іншим рівнем аналітико-синтетичної обробки документа: фактами, даними, знаннями тощо, тобто з інформацією.

Необхідність теоретичного обґрунтування доцільності застосування аналітичних технологій змусила інформатиків залишити поза межами своєї уваги документну сферу, яка асоціювалася з традиційною бібліотечною послугою. Таке протиставлення викликало до життя діади «документ – інформація», «бібліотека – інформаційний центр», де бібліотечна діяльність асоціювалася з документом, а науково-інформаційна діяльність – з інформацією. На фаховому рівні це питання почали розглядати у 40–60-х роках ХХ ст., але усвідомлення предметності цих феноменів з точки зору окремих видів конкретно-історичної практики відбулося лише на початку 70-х.

Саме в ці роки в усьому світі відбувалось якісне прискорення розвитку документно-інформаційної сфери, яка збагатилася новими формами і методами створення, переробки та передавання інформації, а також новими видами інформаційних послуг. Новий етап розвитку системи і засобів інформаційних комунікацій характеризувався революційними змінами в засобах і формах фіксації й тиражування інформації, а також – у пріоритетах. Формування системи науково-технічної інформації означало спробу прориву, повернення на новому соціальному, технологічному й технічному підґрунті до фундаментальних методів і форм інформаційних процесів на основі інформаційних комунікацій [9]. На нашу думку, науково-інформаційна діяльність ґрунтувалася переважно на модернізованих методах і формах змістовної переробки інформації, вироблених бібліотечно-бібліографічною практикою ще наприкінці ХVІІІ – у ХІХ ст.

Вирішення означеної суперечності знаходимо у працях В. О. Ільганаєвої, яка вперше у вітчизняному

бібліотекознавстві чітко виокремила рівні розгортання соціально-комунікаційної діяльності, на яких поетапно розвиваються документальна, інформаційна та когнітивна функції бібліотек. Ця теза, яка була обґрунтована ще у 90-х роках ХХ ст., нині підтверджується світовою практикою розвитку книгозбірень, зокрема розгортанням когнітивно-комунікаційної місії бібліотек, формуванням мережі онлайн-ових інформаційно-бібліотечних центрів: OCLC, RLIN, WLN, FEDLING, головними завданнями яких є підтримка технологій корпоративної каталогізації, централізованої ретроспективної конверсії, виробництво інформаційно-аналітичних продуктів та надання послуг для організацій-партнерів і споживачів центру. Посилення когнітивно-комунікаційної діяльності відбувається і у бібліотеках України, що найяскравіше ілюструє Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, котра за роки свого існування перетворилася на потужний багатопрофільний інформаційний науково-дослідний центр.

Системний розгляд місії бібліотек в інформаційному суспільстві свідчить про інноваційні зміни в їх організаційній структурі. Вони виявляються в нових формах диференціації, розширенні спектра соціальних вимог до бібліотечного соціального інституту, інформаційних продуктів і послуг, робочих місць. Підсумком організаційно-структурних змін є нові форми бібліотечної діяльності: корпоративні системи, електронні бібліотеки, медіатеки. Їх виникнення – результат інтенсифікації автоматизованого бібліотечно-інформаційного виробництва, яке набуло індустріального характеру, посилення комунікаційної функції бібліотек в електронному середовищі. В умовах, коли бібліотеки опановують електронний простір та функціонують у розподіленому інформаційному середовищі як мережеві структури, посилюється значення внутрішньобібліотечних та міжбібліотечних комунікацій, відповідальність робочих груп та багатофункціональних проектних команд, котрі здійснюють комунікаційну діяльність.

Позиції бібліотеки як соціокомунікаційного осередку нового інформаційного суспільства й платформи суспільства знань, ледь окреслені на початку ХХІ ст., в кінці його першого десятиріччя значно зміцніли. Активізація досліджень функціонування бібліотек у системі соціальних комунікацій, пов'язана з працями В. М. Горового, який розглядає бібліотеки як сучасні соціальні інформаційні бази [2]. Ґрунтовно аналізуючи зміст функцій сучасних бібліотек, їх інформаційно-аналітичну діяльність, дослідник наголошує на взаємозалежності і взаємовпливах процесів розвитку соціальних комунікацій і еволюції

бібліотек, підкреслює їх значення як джерела наповнення соціальних комунікацій.

Згідно з новою когнітивно-комунікаційною парадигмою, сучасна бібліотека є складником системи соціальних комунікацій суспільства, яка утворюється установами, котрі пов'язані з будь-якими способами фіксації та переробки документів, інформації, знань, і сприяють формуванню суспільної свідомості й розвитку соціального інтелекту. Комунікативна місія бібліотек посилюється в інформаційному суспільстві, в подальшому – суспільстві знань.

Визначенню ролі й місця бібліотек у суспільстві, що стрімко змінюються, належну увагу приділяє Л. Й. Костенко [8]. Дослідник зосередився на розробленні концептуальної моделі бібліотеки суспільства знань, тобто основоположної ідеології та системи поглядів щодо її місії, функцій та структури. Їх він пов'язує з науково-інформаційним забезпеченням сталого розвитку суспільства. Підтримуючи когнітивно-комунікаційну концепцію, цілком погоджуємося з висновками Л. Й. Костенка стосовно того, що в умовах переходу від індустріального суспільства до суспільства знань бібліотека має освоїти інтегрований технологічний цикл, який включає всі наукоємні процеси обробки документних масивів, починаючи з бібліографування й закінчуючи екстракцією зі сховищ даних нових знань. Саме в цьому автор вбачає визначальну ідеологію розвитку бібліотеки й водночас неодмінну умову її існування.

Бібліотечна діяльність з позицій комунікаційних відносин аналізується в роботі Г. В. Шемаєвої [10], яка розглядає електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій. Авторка не лише ґрунтовно досліджує соціально-комунікаційний потенціал вітчизняних книгозбірень, тенденції створення та використання електронних ресурсів бібліотек в інформаційному забезпеченні науки, а й визначає основні стратегії їх розвитку як активної частини інтелектуальних ресурсів держави.

Подальший розвиток соціально-комунікаційної теорії бібліотечної діяльності відбувся в напрямі розкриття місця й ролі бібліотеки в системі політичної комунікації. Так, Т. Ю. Гранчак, висвітлюючи можливості бібліотек як центрів знань демократичного суспільства, стверджує, що фонди бібліотек стають живильним інформаційним джерелом суспільного розвитку. Вони можуть розглядатися як інформаційна база для політичної комунікації як усередині даного соціуму, так і між окремими соціумами. Дослідниця підкреслює, що бібліотека виступає посередником у процесах політичної комунікації, здійснюючи пошук, науко-

ву оцінку, відбір потрібної суспільству інформації, а її роль як суб'єкта політичної комунікації полягає в підвищенні ефективності політико-комунікативних процесів, сприянні виконанню політичною комунікацією свого головного призначення – забезпечення стабільного функціонування політичної системи, розвитку суспільства загалом [3].

Розвиткові когнітивно-комунікаційного підходу до сучасної бібліотечної діяльності сприяє посилення аналітичного компонента в обробці інформації, систематизації здобутих даних і наданні інформаційних послуг [7]. Саме аналітична діяльність розглядається як перспективний напрям розвитку когнітивної функції бібліотеки. Остання здатна перетворити її на конкурентоспроможний суб'єкт ринку інформаційних продуктів і послуг, забезпечити функціонування й розвиток бібліотек в інформаційному суспільстві.

Когнітивно-комунікаційна парадигма домінує і в бібліотекознавчих працях В. О. Ільганаєвої, котра, досліджуючи процеси становлення ноосферної цивілізації – «Суспільства Розуму», – вважає, що в умовах переходу до когнітивно насичених соціальних комунікацій місія бібліотеки трансформується в забезпечення формування свідомості соціально активної і творчої особистості. Авторка наголошує, що в новому соціумі бібліотечна діяльність, трансформуючись під впливом процесів інформатизації, інтегрує в комунікаційну сферу сучасного суспільства, одночасно виступає і джерелом, і носієм інформаційної культури – фундаменту майбутнього суспільства знань [5].

Останні роки характеризуються подальшою поглибленою розробкою соціокомунікаційної парадигми в бібліотекознавстві, яка розгортається в напрямі досліджень стратегій розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України. Досліджуючи питання модернізаційного розвитку бібліотечно-інформаційної сфери, О. В. Воскобойнікова-Гузєва робить висновок, що соціальний та технологічний складники бібліотечної діяльності посилюються ідеологічним складником, який слід будувати з позицій загальносвітового гуманізму та толерантності. Вона підкреслює, що у сучасному бібліотекознавстві головною світоглядною ідеєю стає перетворення бібліотечної сфери у найважливішу ланку інформаційної індустрії. Такий підхід сприяє глобальному покращенню інформаційного забезпечення усіх сфер життєдіяльності людини, її максимально творчій реалізації в умовах вільного доступу до інформації та вибору джерел і засобів її отримання. Розглядаючи бібліотеку як соціальну систему взаємодії людини та інформації,

що еволюціонує відповідно до змін у суспільстві та розвитку індивіда, дослідниця акцентує увагу на соціокомунікаційних аспектах її діяльності [1].

Таким чином, в останні роки як в сфері практичної діяльності, так і на рівні наукового осмислення, відбувається активне розширення проблемного поля при аналізі комунікаційних процесів у бібліотеці. Водночас слід відзначити, що більшість фахівців розглядає комунікаційну сутність бібліотек в якості складника бібліотечної діяльності, а не як структуроутворюючий елемент, що дає змогу більш повно зрозуміти і осмислити феноменологію сучасної книгозбірні.

Вивчення бібліотеки як комунікаційної системи пов'язано з розглядом її можливостей щодо реалізації спільних завдань комунікаційних структур та аналізом тих областей, які визначають специфіку передавання культурно-значущої інформації. Будучи одним з таких комунікаційних каналів, бібліотека нині претендує на вирішення проблем, які традиційно адресувалися іншим соціокультурним інститутам. Активна трансформація бібліотек змушує переосмислювати їх функції, розглядати їх нові можливості, у т. ч. і в мережевому середовищі, вести пошук шляхів здійснення своєї місії. У цьому зв'язку особливо важливо виокремити основні складники процесу комунікації в бібліотеці, визначити ті сфери бібліотечної діяльності, в яких він реалізується, охарактеризувати набір інструментів, що зумовлюють специфіку комунікаційних процесів. Структурування системи комунікацій у бібліотеці уможливило виокремлення загальних принципів розвитку сучасної бібліотеки як соціокомунікативної системи.

Аналіз сучасних бібліотекознавчих підходів свідчить про послідовний зв'язок комунікації з бібліотечним обслуговуванням, наданням користувачам найсучасніших послуг у мережевому середовищі, що певним чином окреслює поле досліджень. Тим часом, активне використання системного, структурно-функціонального, діяльнісного, інституціонального та соціосинергетичного підходів у бібліотекознавчих дослідженнях визначило розуміння бібліотеки як відкритої соціокомунікаційної системи, що постійно розвивається. Доведення приналежності комунікаційній системі і створення єдиної структури, котра погоджує всі комунікаційні потоки в бібліотеці, відкриває можливості для обґрунтованого використання поняття «комунікативна система» стосовно бібліотеки як соціального інституту. Сам факт наявності комунікації в бібліотеці не є достатньою підставою для того, щоб розглядати її як комунікаційну систему. Необхідно довести, що комунікаційні процеси пронизують всі напрями діяльності сучасної бібліотеки, що

вони є найважливішим системоутворюючим елементом, який не просто реалізується в якомусь одному певному напрямі, а виступає одним з найважливіших параметрів її феноменології.

Сформовані погляди на проблему комунікацій у бібліотеці показують, що вже назрів перехід від опису та аналізу частин комунікаційного процесу – обслуговування користувачів, сучасні інформаційно-комунікаційні технології, система зовнішніх стосунків з органами влади та іншими документно-комунікаційними установами – до структурування всіх основних елементів комунікації для подальшого моделювання цілісної структури їх взаємозв'язків. Усі рівні бібліотечних комунікацій, пов'язані з інформаційними процесами, повинні бути об'єднані в єдину структуру. Лише моделювання подібної структури дасть змогу говорити про бібліотеку як про комунікативну систему.

Аналіз бібліотеки як соціокомунікативної системи дозволить розкрити її місце в історико-культурному континуумі, визначити специфіку її комунікаційної діяльності (у широкому розумінні як взаємодії всіх компонентів бібліотечної установи), окреслити подальші напрями її розвитку, роль і місце в формуванні національного інформаційного простору. Нині можна впевнено стверджувати, що комунікація пронизує всі основні складники бібліотечно-інформаційної діяльності, задаючи напрям їх розвитку. У даному разі не просто фіксується наявність комунікації в різних напрямках бібліотечної діяльності, а визначається її структурна приналежність як найважливішого складника підсистеми, що забезпечує її цілісність. Обґрунтування цього положення відкриває можливості для подальшого розгортання соціально-комунікаційної теорії бібліотечної діяльності.

Стаття надійшла до редакції 5.11.2014 р.

UDC 021.1:316.77

Iryna Davydova,

doctor of social communication, professor, Manager of Science of Library and Social Communication Chair of the Kharkiv State Academy of Culture

SOCIAL AND COMMUNICATION THEORY OF LIBRARY ACTIVITIES: FORMATION AND WAYS OF DEVELOPMENT

The process of becoming theory about social communication of library activities and directions of its further development were analyzed. Information activities of libraries is seen as a phenomenological feature, which allows you to comprehend more deeply its communication potential.

К е у в о р д с: library science, communication, knowledge society, library functions.

УДК 021.1:316.77

Ирина Давыдова,

д-р наук по социальным коммуникациям, профессор Харьковской государственной академии культуры

СОЦИАЛЬНО-КОММУНИКАЦИОННАЯ ТЕОРИЯ БИБЛИОТЕЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: СТАНОВЛЕНИЕ И ПУТИ РАЗВИТИЯ

Проанализирован процесс становления социально-коммуникационной теории библиотечной деятельности и определены направления ее дальнейшего развития. Информационная деятельность библиотек рассматривается как феноменологический признак, который позволяет более глубоко осмыслить ее коммуникационный потенциал.

К л ю ч е в ы е с л о в а: библиотека, коммуникации, общество знаний, функции библиотек.

Список використаних джерел

1. *Воскобойнікова-Гузєва О. В.* Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія / О. В. Воскобойнікова-Гузєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : Академперіодика, 2014. – 362 с.
2. *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. – К., 2005. – 300 с.
3. *Гранчак Т. Ю.* Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 481 с.
4. *Ільганаєва В. О.* Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку / В. О. Ільганаєва; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1996. – 254 с.
5. *Ільганаєва В. О.* Місія бібліотеки в комунікаційному просторі сучасності / В. О. Ільганаєва // Бібліотека ВУЗа на новому етапі розвитку соціальних комунікацій : матеріали междунар. науч.-практ. конф., Днепропетровск, 22–23 апр. 2010 г. – Д. : Изд-во Днепропетр. нац. ун-та залізничного трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2010. – С. 10–14.
6. *Ільганаєва В. О.* Теоретико-методологічний синтез соціально-комунікаційного знання / В. О. Ільганаєва // Філософія спілкування. Філософія, психологія, соціальна комунікація. – 2009. – № 2. – С. 96–101.
7. *Кобєлев О. М.* Інформаційна аналітика в структурі бібліотечної діяльності в Україні : монографія / О. М. Кобєлев. – Х., 2012. – 246 с.
8. *Костенко Л. Й.* Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель / Л. Й. Костенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 1. – С. 23–28.
9. *Сляднева Н. А.* Библиография в системе Универсума человеческой деятельности: Опыт системно-деятельностного анализа : моногр. / Н. А. Сляднева. – М. : Изд-во МГИК, 1993. – 226 с.
10. *Шемаєва Г. В.* Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Г. В. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2008. – 289 с.

Наталія Самохіна,

канд. техн. наук,
зав. відділу НБУВ

Організація повнотекстових електронних ресурсів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського

У статті висвітлюються наукові та технологічні аспекти організації електронних інформаційних ресурсів. Проаналізовано особливості формування, наукового опрацювання та обслуговування повнотекстовими електронними документами. Визначено найближчі перспективи розвитку електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів.

К л ю ч о в і с л о в а: інформаційні продукти НБУВ, електронне періодичне видання, локальна мережа, повнотекстовий документ, електронна копія.

В умовах сучасного суспільства бібліотеки стають активними провідниками упровадження інформаційних технологій, беруть на себе завдання зі створення інформаційних ресурсів, котрі виступають як зручне джерело текстів в електронній формі. Бібліотека нині виконує функції організації і зберігання власних та віддалених електронних ресурсів, забезпечення локального, онлайнового доступу до них на основі комп'ютерних та інтернет-технологій. За допомогою електронних інформаційних ресурсів також забезпечується більш широка доступність документів, надання яких з певних причин читачам утруднено або обмежено; здійснюється організація документів, що існують лише в електронній формі; надаються користувачам якісно нові можливості роботи з великими обсягами електронних даних. Переваги сучасних інформаційних технологій повною мірою проявилися у ресурсах «Наукова електронна бібліотека» та «Наукова періодика України» – інформаційних продуктах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), що користуються підвищеним попитом науковців, галузевих фахівців, студентів.

Формування інформаційного ресурсу «Наукова періодика України» розпочалося в НБУВ у 2008 р. Нормативною базою для реалізації цього проекту стали Закон України № 537-V від 09.01.2007 р. «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1111 від 17.10.2012 р. «Порядок формування Переліку наукових фахових видань України» та Наказ ВАК України і НАН України № 436/311 від 07.07.2008 р. «Про затвердження

Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», які передбачають передавання до НБУВ засновниками наукових журналів та збірників наукових праць електронних копій видань, при цьому НБУВ безоплатно розміщує ці копії на своєму сайті і забезпечує до них безкоштовний доступ.

У зв'язку з реконструкцією старого сайту НБУВ з вересня 2013 р. електронне зібрання «Наукова періодика України» було переведене на нову платформу (САБ ІРБІС) для реалізації сучасних інформаційних можливостей ресурсу, у т. ч. інтеграції «Наукової періодики України» в міжнародні науково-інформаційні системи. Програмно-технологічні рішення та технологічна підтримка інформаційного ресурсу «Наукова періодика України» здійснюються відділом програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж НБУВ. Для наукового опрацювання електронних матеріалів інформаційного ресурсу «Наукова періодика України» у САБ ІРБІС створено 130 відповідних полів та підполів, куди вносяться відомості про кожний журнал. Для реалізації сучасних інформаційних можливостей ресурсу «Наукова періодика України» на нову пошукову платформу переведено 2300 наукових фахових видань (серед них 500 електронних аналогів нових назв періодичних видань, раніше не представлених у зібранні «Наукова періодика України», а також 56 наукових журналів, що існують тільки в електронній формі). Здійснюється постатейний розпис номерів періодичних наукових видань. На сьогодні в інформаційному ресурсі представлено майже 245 тис.

повних текстів наукових статей, внесених до змісту електронних версій номерів періодичних наукових видань. Інформаційний ресурс «Наукова періодика України» представлений на веб-порталі НБУВ (<http://www.nbuv.gov.ua>).

Основними перевагами оновленого пошукового інтерфейсу зібрання «Наукова періодика України» є:

- наявність повної інформації про публікацію: журнал, випуск, рік тощо;
- можливість наводити правильний бібліографічний опис наукових публікацій відповідно до ДСТУ;
- можливість здійснювати пошук публікацій за «Авторським покажчиком», «Покажчиком назв публікацій», можливість добирати всі публікації даного автора, наявні в електронному вигляді;
- проводити розширений пошук за ключовими словами із назв публікацій;
- можливість попереднього перегляду тексту без його завантаження на комп'ютер користувача (має бути встановлена програма для перегляду PDF-файлів);
- інтеграція інформації «Наукової періодики України» з «Реферативною базою даних».
- знаходження повного тексту наукової публікації у сучасному багатомовному пошуковому інтерфейсі Google з можливістю перегляду бібліографічного опису знайденої публікації.

З редакціями наукових видань спілкується адміністратор інформаційного ресурсу «Наукова періодика України». Він відповідає за прийом електронних матеріалів. Кожен випуск електронної версії періодичного видання має бути оформлений за правилами, поданими на веб-сайті НБУВ. Адміністратор інформаційного ресурсу листується електронною поштою (E-mail: e-journals@nbuv.gov.ua) з представниками періодичних видань, здійснює прийом електронних копій на компакт-дисках або флеш-носіях, перевіряє комплектність та відповідність встановленим вимогам матеріалів, що надаються видавцями, проводить первинну перевірку всіх наданих файлів. Після розміщення видання в інформаційному ресурсі видавець передає не весь комплект документів, а лише матеріали, які необхідно додати або оновити. У разі виявлення відсутніх, пошкоджених або неналежно оформлених документів, файлів керівник групи або адміністратор інформаційного ресурсу повідомляють про це редакцію видання і роблять відповідні помітки у електронному реєстрі надходжень, де фіксується

вся службова інформація щодо відомостей про наукове періодичне видання, його електронних копій, прийнятих бібліотекою на зберігання. Адміністратор інформаційного ресурсу «Наукова періодика України» також здійснює розподіл отриманих від редакцій файлів між операторами для опрацювання. Крім того, він приймає результати роботи від операторів і формує з них страхову копію електронних документів.

Якщо редакція видання потребує довідки про внесення електронної копії видання на зберігання для перереєстрації часопису у ДАК України, відповідну довідку готує керівник групи за фактом представлення електронного аналогу наукового періодичного видання на веб-порталі НБУВ. Він же відповідає за загальну координацію роботи групи, проводить первинну експертизу комплектності та відповідності отриманого пакета документів встановленим вимогам та подальше опрацювання і ведення документації інформаційного ресурсу «Наукова періодика України», вносить до переліку фахових видань нові назви наукових журналів, врегульовує проблеми, що виникають у відносинах бібліотеки з редакціями тощо.

При першому зверненні до НБУВ стосовно розміщення періодичного наукового видання на веб-порталі Бібліотеки редакція видання формує пакет супровідних документів, куди входять:

1. Лист-клопотання від установи-видавця періодичного видання на офіційному бланку, засвідчений підписом керівника установи. Він готується у довільній формі, без зазначення конкретних номерів і років, які видавець просить взяти на зберігання.
2. Сканована копія «Свідоцтва про державну реєстрацію засобу масової інформації», оформлена у вигляді файла формату jpg.
3. Сканована копія обкладинки одного з нових випусків видання, оформлена у вигляді файла формату jpg (розмір 140 x 200 пікс.).
4. Анкета – «Інформація для титульного файла» (інформація подається у вигляді таблиці текстового редактора Word):

На вимогу редакції видання може бути встановлений період затримки представлення нових випусків журналу у відкритому доступі. У разі, якщо видавець бажає встановити термін такої затримки, замість листа-клопотання подається договір про передачу електронної копії на зберігання, у якому вписуються умови та вказуються терміни публікації нових випусків видання в інформаційному ресурсі. Пакет супровідних документів представник ре-

дакції видання подає особисто, надсилає Укрпоштою або іншою службою доставки документів.

Перспективи розвитку інформаційного ресурсу «Наукова періодика України»:

- передбачається реалізувати пошук за розділами знань та спеціальностями ДАК України;
- представлення інформації про наукові публікації англійською мовою та у транслітерованому вигляді (відповідно до вимог наукометричних інформаційних систем);
- продовження роботи з ретроконверсії попереднього архіву періодичних видань.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського формується повнотекстовий інформаційний ресурс «Наукова електронна бібліотека»: книжковий архів електронних документів за пріоритетними напрямками науки, освіти, культури, економіки, виробництва, управління. Його мета – сформувати архів електронних бібліотечно-інформаційних документів і забезпечити їх доступність для всіх категорій користувачів. Це передбачає:

- збирання та забезпечення довготривалого збереження електронних документів;
- створення пошукового апарату до «Наукової електронної бібліотеки»;
- забезпечення доступності електронних документів для читачів [3].

Пріоритетну тематику створення зібрання електронних інформаційних ресурсів «Наукової електронної бібліотеки» визначають Закон України № 3715-VI від 08 вересня 2011 р. «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», постанова Кабінету Міністрів України № 942 від 07 вересня 2011 р. «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2015 р.» та постанова Президії НАН України № 263 від 21 вересня 2011 р. щодо організації виконання відповідної постанови Кабінету Міністрів України.

Пріоритетною тематикою накопичення електронних інформаційних ресурсів є: науково-технічна (у т. ч. проблеми сучасного матеріалознавства), науково-природнична (зокрема, фізико-математичні науки, хімічні науки), інформаційні та комунікаційні технології, енергетика, природокористування, науки про життя (в тому числі ресурси медичного спрямування), біотехнології, нові речовини і матеріали (у т. ч. нанотехнології і технології наноматеріалів), суспільні та гуманітарні науки. Широко представлена у науковій електронній бібліотеці НБУВ довідкова література: словники, енциклопедії, довідники з усіх галузей знань [4].

Поповнення повнотекстових електронних інформаційних ресурсів «Наукової електронної бібліотеки» відбувається за рахунок:

- електронних аналогів друкованих видань або електронних видань, наданих правовласниками;
- електронних документів, запозичених із вільнодоступних інтернет-ресурсів;
- цифрових копій традиційних бібліотечних документів.

Потрібно відзначити, що комплектування електронної бібліотеки на базі запозичення документів з вільнодоступних інтернет-ресурсів потребує додаткових трудовитрат на моніторинг мережі, пошук, відбір та завантаження ресурсів. Електронні документи приводяться до форматів, що прийняті для використання у електронних бібліотеках (PDF, DJVU, CHM, FB2).

Отримання електронних версій документа від автора або видавця мінімізує витрати усіх учасників процесу виробництва та використання електронних зібрань, оскільки зараз документи практично всіх видів у процесі підготовки проходять стадію електронної форми. Отримання електронного ресурсу на мобільних носіях або електронною поштою здійснюється у вигляді електронної версії, що виникає на етапі створення документа.

Інтернет-ресурси в будь-якому форматі можуть бути джерелом поповнення фонду бібліотеки у тому випадку, якщо вони відповідають тематичним, видовим критеріям відбору. Обмеження за способом подання документів виникають тоді, коли документ не може бути конвертований у формати, прийняті в даній електронній бібліотеці [1]. Програмно-технологічні рішення та технологічна підтримка інформаційного ресурсу «Наукова електронна бібліотека» здійснюються відділом програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж НБУВ.

Зібрання «Наукова електронна бібліотека» НБУВ комплектується такими видами електронних документів:

- наукові: монографії, матеріали наукових конференцій, збірники наукових праць (становлять 35 % загальної кількості інформаційного ресурсу);
- науково-популярні: нариси, інформаційно-аналітичні збірники, огляди (16 % інформаційного ресурсу);
- навчальні: підручники, навчальні посібники, навчально-методичні видання (29 % загальної кількості зібрання);
- довідкові видання: словники, енциклопедії,

довідники, бібліографічні видання (11 % загальної кількості інформаційного ресурсу);

- літературно-художні: біографічні, історичні нариси, публіцистика (7 % інформаційного ресурсу);
- офіційні: закони, укази, постанови, розпорядження, акти;
- нормативно-методичні: стандарти, методичні посібники, інструкції [2].

Опрацювання матеріалів ресурсу «Наукова електронна бібліотека» проходить відповідно до «Інструкції з бібліографічного опису електронних інформаційних ресурсів у САБ ІРБІС-64 у НБУВ», що була прийнята 13 березня 2013 р. на Науково-методичній раді НБУВ (відомості про електронне видання вносяться до 48 відповідних полів). Створюється бібліографічний опис електронного ресурсу, основними елементами якого є: статус доступу до документа (електронні інформаційні ресурси, позначені статусом «онлайн», можуть бути доступні для завантаження віддаленим користувачам; із статусом «локальний» – тільки для перегляду у читальних залах НБУВ. Це уможливує вирішення проблем, пов'язаних із авторським правом для кожного електронного ресурсу); автор; назва; місце видання; видавництво; рік видання; обсяг; країна видання; мова видання; серія; переклад назви; ключові слова; тип ресурсу (альбом, бібліографія, доповідь, довідник, енциклопедія, словник, життєпис, збірник праць, методичний посібник, монографія, науково-популярне видання, законодавчі акти, підручник, фотоматеріал, художня література, хрестоматія, періодичне видання тощо); персоналія; анотація (копіюється з електронного видання, знаходиться у мережі інтернет або набирається вручну); відомості про повний текст (у якому форматі завантажений документ, наводиться розмір файлів); джерело інформації (для вирішення проблем, пов'язаних із авторським правом) [4].

Аби читачі мали змогу здійснювати тематичні добірки електронних інформаційних ресурсів, спеціалістами відділу наукового опрацювання документів НБУВ проставляється розділ знань, електронному джерелу присвоюється систематичний індекс відповідно до класифікаційної схеми рубрикатора наукової бібліотеки.

Треба відзначити, що зазвичай на порталах, де розміщено електронну бібліотеку, у т. ч. на порталі НБУВ, знаходиться повідомлення про те, що завантаження відповідних файлів може здійснюва-

тися тільки з ознайомчою метою. Таке повідомлення дає змогу уникати порушень авторських прав. Воно ґрунтується на ст. 22 Закону України № 3792-ХІІ від 23.12.1993 р. «Про авторське право і суміжні права». Вказана норма закріплює один із випадків, на який не поширюється виняткове право власника авторських прав заперечувати проти використання його твору. Йдеться про відтворення одного примірника твору бібліотеками та архівами, якщо їх діяльність не спрямована на отримання прибутку і відповідний ресурс представлений для ознайомлення [2].

На сьогодні загальна кількість бібліографічних записів у «Науковій електронній бібліотеці» (електронні книги) становить майже 35 тис., але, враховуючи багатотомність майже третини документів у електронній бібліотеці, загальна кількість опрацьованих за допомогою програмного середовища ІРБІС-64 електронних документів у «Науковій електронній бібліотеці» наближається до 50 тис.

Зібрання «Наукова електронна бібліотека» (електронні книги) розміщене на веб-порталі НБУВ (<http://www.nbuv.gov.ua>). Каталог електронної бібліотеки (тобто, бібліографічні описи і анотації документів) доступний онлайн. Також онлайн можна переглянути електронні аналоги видань, не захищені авторським правом. Решта повнотекстової інформації доступна лише у локальному режимі (у читальних залах НБУВ). «Наукова електронна бібліотека» (електронні книги) тематично впорядкована за основними розділами знань. Є можливість пошуку за ключовими словами, автором, назвою, роком видання, місцем видання, типом документа.

Електронні інформаційні ресурси користуються підвищеним попитом з боку користувачів за теперішніх умов активного використання інтернету. Тому вдосконалення системи бібліотечно-інформаційного обслуговування, основу якої становлять електронні ресурси бібліотеки, є пріоритетним напрямом інформаційної політики сучасної бібліотеки.

Список використаних джерел

1. Антопольский А. Б. Правовые и технологические проблемы создания и функционирования электронных библиотек / А. Б. Антопольский, Е. А. Данилина, Т. С. Маркарова. – М. : ПАТЕНТ, 2008. – 207 с.
2. Самохіна Н. Ф. Архівування інформаційних ресурсів у системі формування електронної бібліотеки / Н. Ф. Самохіна // Бібл. вісн. – 2012. – № 5. – С. 27–31.
3. Самохіна Н. Ф. Створення архіву електронних до-

кументів як форма інформаційної діяльності бібліотек / Н. Ф. Самохіна, І. З. Пелюховська, І. М. Матвієнко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – Вип. 38. – С. 104–115.

4. Самохіна Н. Ф. Формування наукової електронної бібліотеки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Н. Ф. Самохіна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 34. – С. 13–17.

Стаття надійшла до редакції 5.08.2014 р.

UDC 004.732:050-028.27

Nataliia Samokhina,

candidate of technical sciences, Head of Department, VNLU

ORGANIZATION OF THE FULL-TEXT ELECTRONIC RESOURCES AT V. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The article highlights the scientific and technological aspects of electronic information resources. The features of the formation, scientific elaboration and service of full-text electronic documents are analyzed. The coming prospects for the development of electronic library and information resources are determined.

К л ю ч о в і с л о в а: electronic periodical, LAN, full-text documents, electronic copy.

УДК 004.732:050-028.27

Наталія Самохіна,

канд. техн. наук, зав. отделом НБУВ

ОРГАНИЗАЦИЯ ПОЛНОТЕКСТОВЫХ ЭЛЕКТРОННЫХ РЕСУРСОВ В НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКЕ УКРАИНЫ ИМЕНИ В. И. ВЕРНАДСКОГО

В статье раскрываются научные и технологические аспекты организации электронных информационных ресурсов. Проанализированы особенности формирования, научной обработки и обслуживания полнотекстовыми электронными документами. Определены ближайшие перспективы развития электронных библиотечно-информационных ресурсов.

К л ю ч е в ы е с л о в а: информационные продукты НБУВ, электронное периодическое издание, локальная сеть, полнотекстовый документ, электронная копия.

УДК 021.1-028.27:316.776

Сергій Гарагуля,

аспірант НБУВ

Бібліотеки в інформаційному суспільстві: орієнтація на користувача

Розглянуто процес комунікаційної взаємодії бібліотек і користувачів у сучасних умовах. Розкривається місце бібліотек в інформаційному просторі та їх роль в електронному документообігу, трансформація традиційного бібліотечного середовища у сучасну експертну спільноту з науково-консультативними функціями.

К л ю ч о в і с л о в а: інформаційне суспільство, веб 2.0, електронна бібліотека, соціальні мережі, цифровий контент.

Сучасні соціокультурні інновації спричинилися до помітних змін у багатьох сферах життєдіяльності суспільства, зокрема, й у бібліотечній галузі. Процес розширеного виробництва інформаційних ресурсів став однією з найбільш помітних і суттєвих рис нинішньої цивілізації, починаючи із середини минулого століття. Зростаючі обсяги продукваної суспільством інформації, удосконалення інструментів керування інформаційними потоками, щодалі глибше проникнення нової інформації в соціальну структуру та діяльність суспільства, розширення доступу до неї для дедалі більшої кількості людей відкрили нові можливості щодо реалізації продуктивних сил суспільства, зростання його інтелектуального та духовного потенціалу. За сукупністю всі ці

чинники забезпечили перехід людства до суспільства знань. За Ф. Уєбстером [7, с. 24], інформаційне суспільство – це теоретична концепція постіндустріального суспільства, історична фаза можливого еволюційного розвитку цивілізації, в якій інформація і знання продукуються в єдиному інформаційному просторі. Головними продуктами виробництва інформаційного суспільства стають інформація і знання.

Електронні технології прийшли у бібліотечні установи – традиційні центри суспільного збереження й використання інформації, що дало відчутний поштовх усім напрямам бібліотечної справи. А якщо говорити про удосконалення сервісної роботи у бібліотеках, то вони дали змогу значно розширити коло користувачів за їх межами.

Інформаційне суспільство характеризується зростанням у ньому ролі інформації і знань, кількості людей, зайнятих виробництвом інформаційних продуктів і послуг, домінуванням інформаційних технологій у суспільних та господарських відносинах, створенням глобального інформаційного простору тощо. Найсуттєвішою зміною, що супроводжувала становлення інформаційного суспільства, став перехід від концепції володіння інформацією до концепції відкритого до неї доступу. Основна відмінна риса сучасного інформаційного простору полягає в формуванні системи інформаційних комунікацій, що дає змогу отримати доступ до соціально значущої інформації в будь-якому місці і у будь-який час. У нинішньому інформаційному середовищі структура інформаційних потоків істотно змінюється, їхніми специфічними рисами стають нелінійність та неструктурованість. Характер наданої інформації, що має неструктурований зміст, може бути яким завгодно широким. Електронні засоби зв'язку уможливають доступ до інформації незалежно від часу і її реального місцезнаходження.

Концептуально нове інформаційне середовище вимагає від сучасної бібліотеки гідної відповіді на виклики доби. Йдеться про трансформацію бібліотеки як соціальної інституції.

Бібліотечне співтовариство мало великі – і небезпідставні – побоювання щодо здатності нових пошуково-довідкових інструментів Інтернету заступити класичне бібліотечне обслуговування та нівелювати його значення у ціннісній парадигмі суспільства. Справді, статистика невпинного зменшення числа відвідувань бібліотеки та книговидачі з поширенням інтернет-технологій та збільшенням їхньої доступності свідчить про втрату бібліотекою монопольного становища в царині задоволення інформаційних потреб читачів. Філософія інформаційного суспільства, ґрунтована на концепції самообслуговування, отримання інтелектуального продукту без посередників, залишає традиційній бібліотеці мало конкурентних переваг. Проте, об'єктивно оцінюючи становище, варто зацентруватися на тих інструментах і технологіях, залучення яких у бібліотечний контекст дасть змогу істотно осучаснити методіку бібліотечної роботи та актуалізувати бібліотечну практику відповідно до вимог сьогодення. Йдеться, насамперед, про застосування технології веб 2.0 у неформальній бібліотечній комунікації та PR-технологій для поширення бібліотечних інформаційних продуктів. Звісно, окрім суто технологічної модернізації апаратних засобів бібліотеки, подібна концептуальна переорієнтація вимагає й глибших, світоглядних, трансформацій у науковому середовищі.

Чільними функціями бібліотек протягом усього періоду їхнього існування була комунікаційна та інформаційна діяльність, спрямована на налагодження зворотного зв'язку з користувачем, вивчення та задоволення його потреб. Яким же чином вони трансформуються на сучасному етапі побутування бібліотечних закладів?

У рамках комунікаційної функції бібліотека організовує взаємодію людини з соціальною пам'яттю усього людства, передаючи їй у користування все накопичене цивілізацією культурне надбання. Бібліотека входить у складну систему соціальної комунікації, забезпечує створення, обробку, зберігання і розповсюдження документованих текстів громадського користування.

Сучасна бібліотека створює можливості для членів суспільства задовольняти свої інформаційні потреби на знання через сукупність документів, накопичених у фондах, а також використовуючи для цих цілей інформаційні ресурси інших бібліотек та установ. На поточному етапі свого функціонування завдяки інтенсивному міжбібліотечному обміну оцифрованими зібраннями та великій кількості передплачених ресурсів окрема бібліотека має змогу об'єднати під одним дахом більшість книгозбірень, фондів, архівів, сховищ світу. При цьому необхідно відзначити, що інформаційні потреби користувачів можуть бути найрізноманітнішими, вони можуть стосуватися тих чи інших сфер професійної діяльності, питань, пов'язаних з повсякденням тощо.

Комунікаційна функція тісно переплітається з інформаційною, що передбачає сам процес передавання інформації, тобто технологічно налагоджений процес комунікації. При цьому поняття «комунікація» у контексті розгляду інституційних характеристик бібліотеки служить більшою мірою для визначення принципів соціальної взаємодії, а не способів його організації. Водночас інформаційна функція супроводжує всі процеси, пов'язані зі зверненням до змісту документа, пронизує всі елементи бібліотечної праці, оскільки будь-яка дія, що включає роботу з документами на рівні його змісту, семантики передбачає виділення його сенсу, створення перетвореної інформації, метазнань.

Технічна і технологічна модернізації бібліотечної діяльності забезпечили зміцнення інформаційної функції сучасної бібліотеки. Остання стає повноправним суб'єктом інформаційного простору. Вона різними способами збирає і зберігає документовану інформацію і знання в електронному вигляді (це і власна робота з оцифрування колекцій та фондів, і співпраця з видавництвами, іншими бібліотечно-архівними установами та окремими авторами щодо надання електрон-

ного примірника документа), бере участь у формуванні документного потоку, проводить його аналітико-синтетичну обробку, систематизує й оцінює інформаційно-знаннєві ресурси. Здійснюючи систематизацію та каталогізацію документів, довідково-бібліографічне обслуговування, книгозбірня створює основу для багатьох сучасних інформаційних та знаннєвих процесів.

Особливість інформаційної функції сучасної бібліотеки полягає в тому, що вона реалізується, тісно взаємодіючи з іншими суб'єктами інформаційного процесу та використовуючи різні канали поширення інформації. Бібліотека бере активну участь в оцінці, інтерпретації та фільтрації інформації, у встановленні певних зв'язків між інформаційними масивами, щоб забезпечити користувачам доступ до широкого спектру джерел знання, соціально значущої інформації.

До недавнього часу бібліотека визначалася фізичним простором, який вона займає, документними фондами, якими вона володіє, і колом осіб, до неї причетних. Документні фонди організувалися у просторі бібліотеки таким чином, щоб користувач легко міг встановити місце розташування тієї чи іншої одиниці зберігання, хоча це породжувало певні незручності, пов'язані з тематичними чи іншими принципами організації сховищ. Дослідник повинен був добре знати бібліотеку, «звикнути до неї», щоб повною мірою скористатися перевагами, закладеними в її складній ієрархічній структурі.

Сучасна парадигма бібліотечного обслуговування ґрунтується не тільки на використанні фонду документів конкретної бібліотеки. Вона передбачає також використання принципово нових можливостей доступу до інформації незалежно від часу і місцезнаходження як документа, так і користувача. Для задоволення інформаційних, освітніх, культурних потреб своїх користувачів бібліотека сьогодні робить доступними не тільки документовані знання, інформацію, що зберігаються в її фондах або на жорстких дисках її серверів. Вона виходить за свої фізичні кордони, переходить з реального простору у віртуальний. З одного боку, вона пропонує доступ до інформаційних ресурсів, що належать іншим суб'єктам інформаційного простору, у т. ч. представленим у мережі Інтернет. З другого – створює електронні інформаційні ресурси (бази даних, колекції оцифрованих документів, веб-сайти та веб-портали), що перебувають за її фізичними стінами. Нарешті, бібліотека надає віртуальні послуги з пошуку інформації та необхідних знань. Умовно кажучи, сучасна бібліотека стає вузловим центром, котрий концентрує та розподіляє інформаційні потоки.

Сьогодні удосконалення технологій формування

науково-інформаційних ресурсів та обслуговування неможливе без досліджень походження, характеру, динаміки інформаційних потреб користувачів. Одним з основних критеріїв оцінювання досконалості бібліотечних технологій є ступінь задоволення інформаційних потреб користувачів та ефективність використання різних засобів доступу до інформації, як прямого відображення відповідності ресурсної бази бібліотечно-інформаційної установи потребам усіх верств суспільства та сприяння розвитку його інтелектуального і духовного потенціалу.

При цьому практика доводить, що формування інформаційної культури користувачів, їх уміння користуватися інформаційно-пошуковими системами, електронними носіями інформації, а також професійна компетенція бібліотечного персоналу залишаються актуальною для дослідження як з наукової, так і практичної точок зору. Комплексність таких досліджень дає змогу оперативно коригувати технологічні цикли системи обслуговування, вводити в бібліотечну практику інновації як змістовного, так і організаційно-управлінського типів.

Основною концептуальною одиницею сучасного інтернет-середовища є веб 2.0, а концепцію сучасної бібліотеки фахівці за аналогією називають «бібліотека 2.0». Цей термін був упроваджений Майклом Кейсі як безпосереднє запозичення технологій бізнес 2.0 і веб 2.0.

Як і у веб 2.0, повнофункціональний електронний каталог бібліотеки 2.0 наповнюється і змінюється у кращий бік з дедалі більшим залученням користувача в процес взаємодії з каталогом та спільного використання контенту. Бібліотекарі працюють над модернізацією бібліотечних каталогів, щоб зробити їх більш корисними при пошуку, організації та взаємодії з інформацією, максимально підлаштовуючись під користувача. Нові типи каталогів представляють собою вже не «ізольовані інформаційні сховища», а «пов'язані між собою комп'ютерні платформи» [7, с. 140].

Соціальні мережі, попри поширене упередження щодо їх переважно рекреаційної спрямованості, стають дедалі важливішим сховищем інформації та осередком креації інтелектуального продукту, зокрема, й бібліотечно-бібліографічного характеру. Так, популярна «соціальна мережа читачів книг» LiveLib зусиллями своїх користувачів (основна маса яких, зрозуміло, не має фахових бібліографічних навичок) створює потужний анотований книжковий каталог, доповнюючи його рецензіями читацького загалу. Кожен зареєстрований користувач цієї мережі має змогу додати інформацію щодо видання (ISBN, автор, назва видання, видавництво, книжкова серія тощо) в описо-

ву форму, що наслідує каталожну картку. Варто також відзначити систематизацію за рубриками, яка здійснюється користувачьким колективом сайту, а також опцію оцінки книги – узагальнений показник суб'єктивних оцінок читачів стає аналітичними даними для складання своєрідного рейтингу видань (найвище оцінені книги займають кращі, «помітніші» місця у своїх рубриках). Крім того, на LiveLib будь-хто може звернутися до відвідувачів сайту за порадою «Що почитати?», а на основі читацьких смаків користувачів автоматично генеруються рекомендації тематично, естетично й стилістично подібних творів. За схожими принципами діють й інші соціальні мережі книжково-бібліографічної тематики: Goodreads, Revish, LibraryThing, IMHOnet тощо.

Дуже важливо, аби такі проекти взаємодіяли із традиційним бібліотечним середовищем, а не заступали його. Адже попри відмінності у характері функціонування книжкові соціальні мережі поєднані з книгозбірнею спільною місією збереження та поширення знань. Практично співпраця бібліотеки та книжкових соціальних мереж могла би реалізовуватися, зокрема, через надання сайтам фахової бібліографічної підтримки та залучення бібліографами кращих користувачьких рецензій на одному щаблі з професійними анотаціями під час опису ресурсів.

Чимало корисних змін може привнести в діяльність бібліотеки й блогосфера. Завдяки вдалому позиціонуванню представництв бібліотеки в інтернет-середовищі вирішувалася б ціла низка питань, зокрема: реалізація експертної ролі бібліотекаря/бібліографа через надання фахових рекомендацій та розв'язання дискусійних проблем; тестування нових ідей, пов'язаних з оптимізацією та раціоналізацією роботи бібліотечного працівника; блог міг би стати випробувальним майданчиком для перевірки на концептуальність нових продуктів і послуг у референтному середовищі; персоналізація фахового спілкування шляхом використання блогів як платформ для зворотного зв'язку із читацьким загалом як адресатом надання бібліотечних послуг і співробітниками інших бібліотек та установ спорідненого спрямування (книгарень, архівів тощо) – так званий корпоративний блогінг.

За даними С. Головахи [2, с. 30–31], поява електронних представництв Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у низці соціальних мереж (Facebook, Twitter, Vkontakte) збільшила відвідуваність офіційного сайту НБУВ на 10 % протягом 2012 р. Алгоритм циркуляції інформації на акаунтах НБУВ дослідник описує так: «На офіційному сайті, у розділі «Бібліотечні новини», висвітлюється певна подія, наприклад, відкриття виставки, проведення

презентації книги тощо. Потім ця інформація дублюється на сторінці у соціальній мережі, наприклад Facebook, і далі по ланцюжку вона передається відвідувачам каналу у соцмережі. Таким чином, інформація переходить зі стадії «до запитання» у стадію «завжди в курсі». І новина, не чекаючи коли її помітять, сама заявляє про себе, з посиланням на першоджерело». Така активна стратегія, експансія в інформаційне середовище дає змогу бібліотеці рекламувати власну діяльність, анонсувати події, встановлювати зворотний зв'язок із користувачами, залучати нових відвідувачів без істотних ресурсних витрат.

Загалом, питання зворотного зв'язку бібліотеки з читачами із запровадженням технології веб 2.0 набуває нових рис. Завдяки появі принципово нових мережевих платформ (соціальних мереж, агрегаторів лінків, блогів, мікроблогів тощо) та аналітичного апарату нового покоління (зокрема, Google Analytics) бібліотекар озброєний значно більшими відомостями про потреби та запити читачів. Сукупність зазначених вище інтернет-ресурсів дає змогу: отримувати та персоналізувати інформацію щодо уподобань читачів, їхніх скарг та пропозицій, а відтак, аналітичним шляхом коригувати характер і якість надання бібліотечних послуг та створення інтелектуального продукту (бази даних, покажчики тощо), проводити селективну роботу щодо реструктуризації бібліотечного фонду (штучно збільшувати питому вагу найбільш популярних серед читачів ресурсів залежно від кон'юнктури запитів); відстежувати шлях користувача бібліотечними ресурсами та оптимізувати діяльність «традиційних» відділів та інтерфейс репрезентації електронних ресурсів; уможливити залучення сторонніх користувачів до креативу бібліотечно-бібліографічного продукту (зокрема, надання опції внесення змін до каталогу, додавання рецензій-анотацій). Ця система вже функціонує на Заході, де читачі мають змогу працювати за принципами бібліотеки 2.0. Зрозуміло, первинно діяльність користувачів в електронному бібліотечному середовищі має відбуватися у режимі премодерації із можливістю внесення змін адміністраторами ресурсу і переходом на вищій (немодерований) щабель із набуттям користувачем певного рівня репутації.

Одним із найпрагматичніших шляхів подолання економічних проблем сучасними бібліотеками, що істотно впливають на характер властивих інформаційному середовищу змін, є якнайширше залучення до бібліотечної роботи самих користувачів. Органічно інтегрована в середовище веб 2.0 бібліотека матиме змогу без залучення додаткових коштів здійснювати наповнення, обробку та репрезентацію документно-

ресурсної бази зусиллями користувачів соціальних мереж фахового (бібліотечного) та загального спрямування, організувати циркуляцію ресурсів вільного доступу на засадах самообслуговування.

Проте, не варто надавати впровадженню в бібліотечний документообіг електронних ресурсів значення панацеї. Зрозуміло, що позірна легкість у користуванні ними приховує низку іманентних технологічних та світоглядних аспектів, що призводить до перцептивних парадоксів. Автори колективної монографії «Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища» [6, с. 99–100] виокремлюють, зокрема, дві фундаментальні суперечності, які вони називають «комунікаційними кризами»:

- 1) суперечність між постійно зростаючим обсягом інформаційних фондів та можливістю індивідуальної пам'яті усвідомити цю інформацію;
- 2) суперечність між легкодоступністю та швидкістю інформування і відсутністю редакційної та експертної оцінки інформації, що призводить до її хибності, неякісності та недостовірності.

Фахівці справедливо вважають недостатнім «суто інформаційний підхід до ролі бібліотек у сучасних соціальних комунікаціях, бо користувач перш за все бажає отримати не лише інформацію, а достовірні знання (які відрізняються від інформації тим, що вони можуть бути усвідомлені та засвоєні індивідумом, накладені на певний клас явищ, умов та ситуацій і застосовані для вирішення завдань або вироблення оперативних рішень)» [6, с. 99–100]. Саме таку можливість доступу до знань і мають створювати сучасні бібліотеки, використовуючи найкращі здобутки аналітичних та семантичних бібліотечних технологій опрацювання інформаційних потоків. На думку авторів, за умов подальшої інформатизації галузі, розвиток і пріоритет отримують ті її елементи, які здатні виробляти і обробляти інформацію, стимулювати і управляти знанневими процесами. У зв'язку з цим специфічною рисою інформаційного суспільства визнається зростання ролі консультантів, експертів, а інтелектуальні інститути (такі як бібліотеки) перетворюються на провідні соціальні інститути.

Подібна думка обстоюється у книзі «Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства», автори якої, моделюючи трансформації бібліотечної діяльності «у період прогнозованого майбутнього», припускають, що «залишаючись основними центрами зберігання інформаційних ресурсів, бібліотечні установи – що дедалі більшою мірою демонструє вже практика сьогодення – будуть розвиватися також як активні оператори інфор-

маційними масивами в інтересах суспільних інститутів, в інтересах суспільства. Вони, очевидно, мають ставати своєрідними методичними центрами з керування інформаційними потоками й ефективного використання інформаційних ресурсів» [3, с. 222].

Схожих позицій дотримується К. В. Лобузін у статті «Бібліотека 3.0: знання, сховища даних та експерти». Вона зазначає: «головна роль, на яку можуть претендувати бібліотечні спеціалісти найближчим часом, – це бути посередниками між інформацією та споживачами: створювати метадані електронних і цифрових об'єктів різної природи, надавати довідково-інформаційні послуги, проводити експертизу інформаційних ресурсів, опрацьовувати інформаційно-аналітичні продукти, що сприятиме формуванню необхідної інформаційної інфраструктури, призначеної для прийняття кваліфікованих рішень та вирішення суспільно значущих завдань науки, освіти і виробництва» [4, с. 34].

На слухності доповнення традиційного бібліотечного обслуговування онлайн-консультаванням наголошує і О. Ю. Мар'їна: «Нині складається ситуація, при якій споживач уже не спроможний обробити всю доступну йому інформацію. В межах моделі вільного пошуку він самостійно формує власну «систему інформаційних пріоритетів» на основі пошукових запитів у широких базах даних цифрового контенту. Водночас джерелами масової інформації в абсолютній більшості випадків залишаються професійні структури, в тому числі й бібліотеки. У такому разі ключовим механізмом успішної участі бібліотек у процесах формування та використання цифрового контенту є управління інформаційними пріоритетами користувачів» [5, с. 45]. Тож, як бачимо, тенденція до перепрофілювання традиційного бібліотечного середовища в експертну спільноту з науково-консультативними функціями більшістю дослідників вважається чільною.

Інформаційне суспільство, суспільство знань понад усе потребує орієнтирів. Справді, накопичення та поширення інформації сягнуло небачених меж, але сам по собі неозорий масив інформації не становить інтелектуальної цінності і не може бути конвенційним продуктом на ринку. Тож, саме фаховий добір, систематизація та репрезентація інформаційного контенту з розпоршених джерел є наразі ключовим завданням міжнародної наукової спільноти. Водночас подібна діяльність не може зводитися до абстрактної кластеризації ресурсів за низкою родо-видових ознак, а має бути максимально кастомізована, припасована до конкретних потреб користувачів, конкретних пошукових запитів. Така діяльність, за всієї неминучості автоматизації процесу, не тільки не втрачає своєї

актуальності, а навпаки, надає значно ширших повноважень працівникам наукової електронної бібліотеки. Адже часто для отримання по-справжньому релевантних і верифікованих результатів пошук має бути максимально гнучким, персоналізованим. Звісно, наявний пошуковий інструментарій надає для цього широкі можливості. Однак «жива», нероботизована консультація з фахівцем, залучення до процесу наукового пошуку масиву фонових знань та професійних навичок бібліотекаря як і раніше становлять неабияку цінність. З цього ж випливає логіка формування фондів наукової електронної бібліотеки: «у процесі розробки стратегії комплектування бібліотекам необхідно бачити свого користувача, прогнозувати еволюцію його запитів як до змістовної форми обслуговування, так і до форм співробітництва бібліотеки з користувачем у напрямі якомога більш ефективного використання інформації» [8, с. 223–224].

На важливості електронних ресурсів бібліотек як інтеграційного чинника у системі наукових комунікацій наголошує у своїй монографії Г. В. Шемаєва: «Зростання кількості різних видів і типів електронних ресурсів у системі наукових комунікацій висуває до фахівців сучасних бібліотек нову вимогу – їх інтеграцію з метою надання користувачам, по-перше, уявлень про наявність наукових електронних ресурсів, їх якість, змістове наповнення, формальні властивості, по-друге, доступу до різномірних електронних ресурсів, по-третє, формування середовища комунікації між ученими» [8, с. 29].

Професійна взаємодія учасників бібліотечної спільноти на новому етапі здійснюється за допомогою таких комунікативних засобів, як дискусійні листи, списки розсилки, форуми, телеконференції, що сприяють оперативному обговоренню наукових проблем і завдань. З технологічної точки зору, концептуальною новацією є впровадження у документообіг репозитарної самоархівзації (self-archiving). Запропонована модель уможливилася спільне наповнення та використання електронної колекції кількома науковими закладами (університетами, архівами, дослідницькими центрами). Контент таких репозитаріїв створюється самими користувачами і модерується співробітниками наукового закладу; фонди цих репозитаріїв містять розмаїту, за типом видань, колекцію електронних документів (препринти, робочі нотатки, навчально-методичні матеріали, необроблені дані досліджень і вже опубліковані статті та монографії) у вільному доступі, а користувачам надається можливість обговорення у власному середовищі та дискусії з авторами. Наукова електронна бібліотека, що акумулюватиме у власному фонді подібний «сирий»

матеріал, інтегруватиме на єдиній платформі ресурси інших установ на засадах спільного доступу та надаватиме в електронному середовищі дискусійний майданчик для фахового обговорення матеріалів, а отже, матиме суттєві переваги у першочерговому доступі до інтелектуального продукту та сприятиме онлайн-циркуляції наукових ідей у власному середовищі.

У бібліотеці використовуються різні форми комунікації, які пов'язують найрізноманітніші суб'єкти. Це може бути міжособистісна комунікація, що зв'яже читача і автора, читача і бібліотекаря, читача з іншим читачем, бібліотекаря з бібліотекарем. Бібліотека організовує взаємодію між соціальними групами, які відрізняються за віковою, інтелектуальною, культурною, професійною, конфесійною та іншими ознаками. Саме тут можливий інформаційно-психологічний обмін між представниками різних культур, епох, окремою особистістю і всім людством.

Бібліотека інноваційної моделі організовує процес соціальної комунікації як у реальному, так і віртуальному просторі, насамперед у мережевому інформаційному середовищі. При цьому вона сприяє освоєнню цього простору, оцінці і включенню його об'єктів у культурну практику, забезпечує їхнє збереження. Будь-яка бібліотека бере участь у поширенні соціально значущої інформації, знань через організацію доступу до них. Бібліотека інноваційної моделі, долаючи за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій власні фізичні кордони, сприяє прискоренню процесу просторової дифузії документованого знання, розширенню числа суб'єктів його освоєння.

Бібліотека інноваційної моделі – активний учасник культурних подій міжнародного, національного, регіонального та місцевого масштабу, провідник культурної політики окремих держав і регіональних об'єднань. У рамках громадських акцій вона сприяє закріпленню в суспільній практиці кращих зразків культурної спадщини, перетворенню породжених культурних форм у норми, стандарти, правила, котрі забезпечують сталий розвиток суспільства, подолання наслідків глобалізації та технократизації суспільного життя.

Список використаних джерел

1. *Гарагуля С. С.* Бібліотека та веб 2.0: зміна фахової парадигми / С. С. Гарагуля // Наукові праці Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 34. – С. 91–95.
2. *Головаха С.* Наукова бібліотека у соціальних мережах / С. Головаха // Бібл. вісн. – 2013. – № 1. – С. 29–32.
3. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко]

ко та ін.] ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 247 с.

4. Лобузін К. В. Бібліотека 3.0: знання, сховища даних та експерти / К. В. Лобузін // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. – № 1. – С. 26–35.

5. Мар'їна О. Ю. Бібліотека у процесах формування цифрового контенту / О. Ю. Мар'їна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. – № 2. – С. 41–46.

6. Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища : [монографія] / [О. С. Онищенко та ін.;

бібліогр. ред. І. П. Антоненко] ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 245 с.

7. Уэбстер Ф. Теории информационного общества : пер. с англ. / Ф. Уэбстер. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 398 с.

8. Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Г. В. Шемаєва ; Харківська державна академія культури. – Х. : ХДАК, 2008. – 289 с.

Стаття надійшла до редакції 9.09.2014 р.

UDC 021.1-028.27:316.776

Serhii Harahulia,

Ph. D. student, VNLU

LIBRARIES IN THE INFORMATION SOCIETY: FOCUS ON THE USER

The process of library's interactive communication with users at the present stage of scientific and technological development of mankind are considered. The position of libraries in the information space and their role in the electronic documental circulation, the transformation of traditional library environment in modern expert community are investigated.

К е у в о р д с: blogosphere, digital content, electronic library, social networks, web 2.0.

УДК 021.1-028.27:316.776

Сергей Гарагуля,

аспирант НБУВ

БИБЛИОТЕКИ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ: ОРИЕНТАЦИЯ НА ПОЛЬЗОВАТЕЛЯ

Рассмотрен процесс коммуникативного взаимодействия библиотек и их пользователей в современных условиях. Показано место библиотек в информационном пространстве, их роль в электронном документообороте, трансформация традиционной библиотечной среды в современное экспертное сообщество.

К л ю ч е в ы е с л о в а: информационное общество, веб 2.0, социальные сети, цифровой контент, электронная библиотека.

УДК 021.1:004.738:316.776

Валерія Струнгар,

провідний бібліотекар НБУВ

Бібліотека і соціальні медіа: термінологічно-понятійний аспект

У статті досліджується термінологічно-понятійний апарат бібліотечного складника в системі суспільного використання соціальних медіа. Аналізується інформаційно-бібліотечне середовище, що утворилося у процесі застосування нових соціальних медіа. Розкривається зміст таких понять, як медіа, нові медіа, соціальні медіа, бібліотека 2.0, технології веб 2.0.

К л ю ч о в і с л о в а: медіа, мас-медіа, нові медіа, четвертинні медіа, електронні медіа, бібліотечні соціальні медіа, технології веб 2.0, інтерактивність.

Стрімкий розвиток новітніх інформаційно-комунікаційних технологій впливає на всі сфери діяльності суспільства – науку, культуру, освіту. Бібліотека як соціальна структура не може не відчувати на собі цього впливу й залишатися незмінною. Тому сучасний період її розвитку характеризується упровадженням нових форм бібліотечного обслуговування, пов'язаних з використанням соціальних мереж, блогів, форумів, віртуальних спільнот,

проектів, віртуальних лабораторій, котрі отримали в літературі узагальнену назву «соціальні медіа».

Термінологічно-понятійний аспект медіалогії вже тривалий час досліджується зарубіжними вченими, розроблено низку концепцій і теорій. Головними теоретиками вивчення медіа як нового феномена, нової реальності виступають канадець М. Маклюєн та француз Р. Дебре [15]. Вагомий внесок у термінологічний аналіз медіа зробили також

провідні німецькі вчені: Г. Малецке [10], Г. Просс [13], Х. Кубічек [9], А. Каплан [8].

Водночас недостатньо розробленим залишається визначення термінологічного апарату бібліотечних соціальних медіа. Неоднозначність термінології ускладнює наукове дослідження участі бібліотек в системі суспільного використання соціальних медіа. Інтенсифікація досліджень бібліотечних соціальних медіа, особливостей їх розвитку, шляхів вдосконалення, функцій актуалізує завдання розроблення терміносистеми, використання якої стане підґрунтям для подальших наукових розвідок.

Метою статті є дослідження термінологічно-понятійного апарату бібліотечного складника в системі суспільного використання соціальних медіа.

Поняття «медіа», «мас-медіа», «соціальні медіа» посідають значне місце в емпіричних узагальненнях і теоретичних розробках у галузі соціальних комунікацій, а останнім часом і у бібліотекознавчих студіях як складника комунікаційних досліджень.

Сьогодні медіа можна розглядати як важливий елемент культури, що стрімко розвивається. В теорії медіа і медіакомунікацій існує декілька підходів до дефініції «медіа»:

- визначення медіа через опис конституючих ознак;
- розгляд медіа через канал комунікацій;
- дослідження медіа через футуристичні теорії, в яких акцент робиться на новітні технології.

Найчастіше під терміном медіа розуміють засіб комунікації, де присутні як відправник, так і споживач інформації. Існує переконання, що медіа – це «соціокультурні інституції», які характеризуються формалізацією, постійністю та надійністю [14]. Фахівці медійного середовища вказують на суспільне формування медійної техніки та говорять про «подвійну соціальну природу» медіа. Тобто, йдеться не лише про усупільнення, соціальне вираження, але й про виникнення навколо комунікації певних соціальних систем, які інституціоналізуються. Медійні структури організуються за певними правилами та принципами, постійно перебувають у процесі еволюції, а особи, які ними займаються, співпрацюють між собою на засадах розподілу праці та об'єднуються в силу суспільних інтересів.

Досить часто фахівці з соціальних комунікацій ототожнюють поняття «медіа» і «мас-медіа». Класичне визначення мас-медіа, або масової комунікації, дав Г. Малецке: це «технічні інструменти або апарати, за допомогою яких висловлювання відкритим, непрямим чином і в односторонньому порядку передаються дисперсній аудиторії» [10]. Під дисперсною

аудиторією автор має на увазі окремі індивіди або невеликі групи осіб, між якими відсутні прямі міжособистісні стосунки і яких пов'язує лише спільне користування тими самими медійними пропозиціями.

У подальших дослідженнях в якості ключових елементів медіа розглядалися характерні риси комунікації «один до багатьох», передача від постачальника інформації до аудиторії, розосередженість у просторі й часі, а також соціальна спрямованість.

Мас-медіа включені в складні взаємозв'язки, виробляються та споживаються за певними соціальними правилами. Смысл їх існування полягає у сприянні формуванню самоусвідомлення суспільства щодо актуальних питань його буття.

Отже, мас-медіа – це єдине середовище, яке використовується для зберігання, передавання інформації або даних за певними правилами та принципами, які є значущими для суспільства, з метою суспільної комунікації.

Слушні підходи до виокремлення соціальних медіа у структурі медіа пропонують німецькі дослідники Г. Просс і Х. Кубічек. Вони виходять із технологічного характеру медіа. Наприклад, Г. Просс поділяє медіа на такі типи:

- первинний – це усна комунікація, яка ґрунтується на володінні загальною знаковою системою, але не передбачає користування жодними технічними приладами;
- вторинний – це медіа, для яких техніка потрібна при їх виготовленні, але не для користування та сприйняття (брошура, книга, газета, журнал);
- третинний – це медіа, які передбачають наявність технічних пристроїв для виробництва і користування (електронні мас-медіа, сучасні засоби індивідуальної комунікації, а також цифрові медіа, зокрема Інтернет) [13].

Логічним продовженням такого розмежування є спроба Х. Кубічека визначити медіа за рівнем інтерактивності:

- «першого порядку» – це технології, оснащені відповідним потенціалом до дії (вторинні в термінології Просса);
- «другого порядку» – це медіа, які виникають лише тоді, коли інституціоналізуються комунікатори які орієнтуються на аудиторію (третинні в термінології Просса). Тому, Інтернет можна розглядати як різновид медіа першого порядку (технічна інфраструктура, яка використовується для комунікації), так і другого (в значенні класичних мас-медіа) [9].

Р. Буркарт, акцентуючи увагу на інтеракції медіа як новій принциповій характеристиці, виокремлює «четвертинні медіа» [1], тобто цифрові медіа та он-

лайнкову комунікацію, для яких характерний високий рівень інтерактивності. До конституючих ознак таких «четвертинних медіа» вчений відносить рівень інтерактивності, тобто можливості зворотного зв'язку, коли технології дають змогу створювати, споживати, а також змінювати медіа з боку реципієнтів.

Таким чином, технологічний підхід у комплексі з висхідною тезою про соціальну природу медіа уможлиблює виокремлення нового типу медіа, в якому сучасні комунікаційні технології забезпечують вищий рівень соціальної взаємодії, аж до розмивання меж між транслятором і реципієнтом.

У результаті трансформації мережево-інформаційних ресурсів виникають нові медіа, щодо яких не сформовано, як видно зі згаданих досліджень, термінологічний апарат. У відповідь на необхідність позначити медіапродукцію, яка є інтерактивною і поширюється цифровими методами, дослідниками паралельно використовуються терміни: «нові медіа», «соціальні медіа», «цифрові медіа», «електронні медіа». Деякі з них є синонімічними, вони існують для позначення одного і того ж явища через неусталеність терміносистеми, інші – відзначають специфіку різних медіаявищ. У широкому сенсі «новими медіа» (четвертинними у визначенні Р. Буркарта) можна назвати всі засоби масової інформації, розміщені в Інтернеті, основною характеристикою яких є: інтерактивність, яка дає змогу користувачеві здійснювати підбір матеріалів інших авторів, а також додавати свої власні.

Деякі науковці схильні ототожнювати поняття цифрові та нові медіа, виділяючи, як важливу характеристику цих медіа, їх взаємозв'язок і утворення мереж, що дозволяє охопити з легкістю великий географічний простір і кардинально змінити сам принцип поширення інформації [4]. Цей підхід цілком відповідав раннім етапам концептуалізації нових медіа, однак в ньому не вистачає взаємозв'язку цифрових медіа із соціальними змінами. Варто зауважити те, що далеко не всі «нові медіа» є соціальними. Вони можуть мати деякі інструменти, які зближують їх із соціальними медіа, але цього недостатньо, щоб віднести їх до соціальних.

Дослідження поняття «соціальні медіа», сфери їх використання досить часто супроводжуються дискусіями серед науковців. Одні розглядають соціальні медіа як багатозначний термін, що використовується для позначення нових форм комунікації виробників контенту з його споживачами і для яких визначальне значення має чинник виробництва контенту самими користувачами. А. Каплан і М. Хенлейн визначають соціальні медіа як «групу

інтернет-базованих додатків, що становлять ідеологічні та технологічні підвалини веб 2.0, сприяють створенню та обміну контенту між користувачами» [8]. Таким чином, будь-які інтернет-проекти у форматі веб 2.0, вміст яких формують самі користувачі у соціальних мережах, блогах, підкастах, веб-сайтах, на інтернет-форумах, вікі, відеохостингах, друкованих, онлайн-ових і мобільних продуктах, можуть розглядатись як соціальні медіа. Інші дослідники розглядають соціальні медіа як вид мас-медіа, що має ряд переваг над іншими різновидами та апелює до певної соціальної спільноти [5].

Тобто, соціальні медіа розглядаються і як чинник формування суспільних зв'язків нової якості. Вони стають одним з інструментів горизонтального структурування суспільства, даючи підстави ідентифікувати це як один з виявів формування громадянського суспільства.

Варто також зазначити, що в багатьох дослідженнях відбувається заміна поняття «соціальні медіа» «соціальними мережами», коли ці два терміни взагалі використовуються в якості синонімів, що не сприяє термінологічній визначеності і якості досліджень.

П. Гілін визначає соціальні медіа як багатозначний термін, що охоплює різні онлайн-технології в Інтернеті, які дають змогу користувачам спілкуватися, взаємодіяти між собою. Характерна риса всіх соціальних медіа, на його думку, полягає в тому, що творцями контенту є самі користувачі [6].

Розвиток соціальних медіа та Інтернету, інформатизація соціального простору спричинилися до формування нових соціальних медіа, зовсім нового типу культури, зі своїми правилами, термінологією. Важливою частиною цієї культури є нові можливості, які сприяють використанню певних інструментів взаємодії в суспільстві, формуванню горизонтальних зв'язків у соціумі. Таким чином, нові можливості, створювані ІКТ, дають підстави говорити про нову якість медіа з їх надвисоким соціальним ресурсом. Отже, існуючі в науковій літературі дефініції «нові» і «соціальні» медіа засвідчують їх синонімічність і підштовхують до використання визначення «нові соціальні медіа». Водночас слід виокремити точку зору тих дослідників, котрі «новизну» ототожнюють не з новою якістю соціальних характеристик, а з новими технологіями. На нашу думку, новими (соціальними) слід називати ті медіа, що набувають нової соціальної якості.

Тому, соціальні медіа – це новий соціальний інститут сучасного суспільства, основними характеристиками якого є: доступні інтерактивні комунікації; без-

посередня участь користувачів у генерації і ретрансляції медійного контенту; висока ступінь залученості користувачів до процесу інтерактивної комунікації; максимальна швидкість зворотного зв'язку між користувачами; персоналізація користувача. Характерними властивостями нових соціальних медіа виступають: універсальність, інтерактивність, доступність, мобільність, комунікативність. З точки зору технологічного складника, соціальні медіа – це інтернет-сервіси, засновані на ідеологічній та технологічній базі веб 2.0, що дають змогу користувачам створювати контент і обмінюватися ним. Отже, технології веб 2.0 є визначальними для соціальних медіа, в т. ч. і для тих, що мають бібліотечну спрямованість.

Цілком очевидно, що у сучасному інформаційно-мережевому середовищі трансформується і бібліотека. Технології та сервіси веб 2.0, які значною мірою орієнтовані на колективну функціональність, взаємодію з користувачами, соціальні мережі і колективний доступ, пропонують бібліотекам вже готові інструменти для побудови горизонтальної моделі взаємодії з користувачами, що має взаємний, рівноправний характер і ґрунтується на гуманістичних позиціях загальнонародського характеру. Інструменти веб 2.0 створюють нові бібліотечні послуги та напрями інформаційного обслуговування. Це і послужило причиною виникнення нового феномена «Бібліотека 2.0», який на сьогодні є особливо актуальним (станом на вересень 2014 р. – понад трьохсот мільйонів посилань у пошуковій системі Google, понад шістнадцять тисяч посилань у спеціалізованій системі пошуку наукової інформації Google Scholar).

Вперше термін «Бібліотека 2.0» у 2005 р. вжив М. Кейсі, який охарактеризував його у вигляді передових технологій бібліотечного сервісу [2]. Основні міркування Кейсі полягали в тому, що за допомогою основних положень веб 2.0, бібліотеки зможуть досягти якісно нового рівня задоволення інформаційних потреб користувачів.

Згодом М. Кейсі і Л. Савастинюк опублікували статтю, в якій акцентували на тому, що це модель бібліотечного обслуговування, орієнтована на постійний і цілеспрямований розвиток, вона запрошує користувача брати участь у створенні фізичних і віртуальних послуг [3].

П. Міллер визначає «Бібліотеку 2.0» як «поняття абсолютно іншого бібліотечного обслуговування», що діє відповідно до очікувань сучасних користувачів. У цій концепції бібліотека забезпечує доступ до інформації цілодобово [12].

М. Хабіб, відштовхуючись від того, що між термінами «Бібліотека 2.0» і «веб 2.0» є тісний

взаємозв'язок, припускає: термін повинен описувати унікальну бібліотечну модель, яка активно використовує сервіси Інтернету нового покоління в бібліотечному обслуговуванні [7].

Тому більш логічним є визначення «Бібліотеки 2.0», сформоване на основі аналізу праць провідних бібліотекознавців: це модель модернізованих форм бібліотечних послуг, що представляє еволюцію їх становлення та надання користувачам послуг нової якості.

Необхідно вказати на відсутність єдності в описі науковцями структурних елементів «Бібліотеки 2.0». Деякі дослідники вважають, що вона інтегрує блоги, вікі, миттєві повідомлення, RSS і мережеві соціальні сервіси у традиційне бібліотечне обслуговування. Інші описують шлях залучення читачів/користувачів до діяльності, яка дає змогу їм робити внесок у розвиток сервісів.

Д. Мейнес виділяє чотири основні елементи теорії «Бібліотеки 2.0»:

- орієнтація на користувача – користувачі беруть участь у формуванні змісту та послуг, що перебувають у сфері їх веб-присутності;
- забезпечення мультимедійного досвіду – колекції і послуги «Бібліотеки 2.0» повинні містити відео-, аудіо-, мультимедіакомпоненти;
- соціальне збагачення – використання синхронних (системи миттєвих повідомлень) і асинхронних (форуми, вікі) шляхів для спілкування користувачів;
- інноваційність. Це найважливіша характеристика Бібліотеки 2.0, тому що вона постійно прагне розвивати і змінювати свої послуги, щоб представляти нові можливості для пошуку і використання інформації суспільству [11].

Поняття «Бібліотека 2.0» і «соціальні медіа» не можна ототожнювати. Адже перше забезпечує доступ до книг та інформації, впроваджує інновації, вибудовує спільноту однодумців, що дозволяє отримувати нові знання завдяки соціальним медіа, а точніше технології веб 2.0, основою якої є користувач. «Бібліотека 2.0» концентрується навколо користувача, його життя, його потреб, а технології допомагають у реалізації концепції, а не створюють її.

Створення соціальних медіа, їх використання стало підґрунтям для формування бібліотечних послуг, на підставі розвитку яких можна говорити про формування інтегрованого бібліотечного та користувацького ресурсів.

Отже, бібліотечні соціальні медіа – це відкриті горизонтальні структури, створені в бібліотеці

та/або присвячені бібліотечній проблематиці. Вони використовують сучасні комунікативні технології та є новим складником засобів масової інформації. Їм притаманні такі особливості: інтерактивність, багатоканальність, мультимедійність. Соціальні медіа бібліотеки можна представити як унікальне електронне видання, яке читають співробітники бібліотеки та користувачі. Вони дають змогу представляти інформаційні продукти та послуги, стають популярним інструментом поширення інформації з питань бібліотекознавства, сприяють розвитку інформаційно-бібліотечних технологій, виступають чинником стимулювання розвитку бібліотечної сфери та налагодження якісно нової комунікації з користувачами.

Список використаних джерел

1. *Burkart R.* Kommunikationswissenschaft / R. Burkart. – Stuttgart: UTB, 2002. – 608 s.
2. *Casey M. E.* LibraryCrunch [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.librarycrunch.com/>. – Title from the screen.
3. *Casey M. E., Savastinuk L.* Library 2.0: Service for the next-generation library / M. E. Casey // *Library Journal*. – 2006. – № 131. – P. 40–42.
4. *Feldman T.* An introduction to digital media / T. Feldman. – London : Routeledge, 1997. – 192 p.
5. *Gentle A.* Conversation and Community: The Social Web for Documentation / A. Gentle. – California : XML Press, 2009. – 242 p.
6. *Gillin P.* The New Influencers: A Marketer's Guide to the New Social Media / P. Gillin. – California : Linden Publishing, 2007. – 236 p.
7. *Habib M. C.* Toward Academic Library 2.0: Development and Application of a Library 2.0 Methodology [Electronic resource]. – Mode of access : http://etd.ils.unc.edu/dspace/bitstream/1901/356/1/michael_habib.pdf. – Title from the screen.
8. *Kaplan A. M., Haenlein M.* Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media / A. M. Kaplan, M. Haenlein // *Business Horizons*. – 2010. – № 53. – P. 59–68.
9. *Kubicek H.* Bürgerinformation durch neue Medien?: Analysen und Fallstudien zur Etablierung Elektronischer Informationssysteme im Alltag / H. Kubicek. – Opladen : Verlag für Sozialwissenschaften, 1997. – 279 s.
10. *Maletzke G.* Psychologie der Massenkommunikation / G. Maletzke. – Hamburg : Hans Bredow-Institut, 1963. – 311 s.
11. *Maness J. M.* Library 2.0 Theory: Web 2.0 and Its Implications for Libraries [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.webology.ir/2006/v3n2/a25.html>. – Title from the screen.
12. *Miller P.* Web 2.0 : Building the New Library [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.ariadne.ac.uk/issue45/miller>. – Title from the screen.
13. *Pross H.* Medienforschung / H. Pross. – Darmstadt : Habel, 1972. – 128 s.
14. *Ronneberger F.* Kommunikationspolitik / F. Ronneberger. – Mainz : Verlag v. Hase & Koehler, 1978. – 303 s.
15. *Почепцов Г.* Від Facebook'у і гламуру до Wikileaks: медіакомунікації / Г. Почепцов. – К. : Спадщина, 2012. – 464 с.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2014 р.

UDC 021.1:004.738:316.776

Valeriia Strunhar,
senior librarian, VNLU

LIBRARY AND SOCIAL MEDIA: TERMINOLOGICAL AND CONCEPTUAL ASPECT

The article deals with the terminological and conceptual aspect of the library component in the system of the public usage of social media. It makes attempt to describe the information and library environment which was formed in the context of the usage of new social media. The author of the paper investigates such important concepts as: media, new media, social media, library 2.0, Web 2.0 technologies.

К е у о р д с: media, mass media, new media, quaternary media, electronic media, social media, library, Web 2.0 technologies, interactivity.

УДК 021.1:004.738:316.776

Валерия Струнгар,
ведущий библиотекарь НБУВ

БИБЛИОТЕКА И СОЦИАЛЬНЫЕ МЕДИА: ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЙ И ПОНЯТИЙНЫЙ АСПЕКТ

В статье исследуется терминологический и понятийный аппарат библиотечной составляющей в системе общественного использования социальных медиа. Сделана попытка описать информационно-библиотечную среду, которая образовалась в контексте применения новых социальных медиа. Уточняется содержание таких актуальных понятий, как медиа, новые медиа, социальные медиа, библиотека 2.0, технологии веб 2.0.

К л ю ч е в ы е с л о в а: медиа, масс-медиа, новые медиа, четвертичные медиа, электронные медиа, социальные медиа, библиотека, технологии веб 2.0, интерактивность.

УДК 004.057.5:021.1

Вікторія Бондаренко,

канд. наук із соц. комунікацій, мол. наук. співробітник НБУВ

Мобільні технології у бібліотеці: QR-код

Висвітлюється впровадження у практику бібліотечного обслуговування інноваційних мобільних технологій. Розкрито суть, специфіку використання бібліотеками QR-кодів у контексті розширення спектру послуг і залучення нових користувачів. Визначено основні тенденції та перспективи розвитку бібліотечних сервісів на основі QR-кодів.

К л ю ч о в і с л о в а: мобільні технології, мобільні бібліотеки, QR-код, інтернет-технології, інновації, мобільні послуги.

Історичний досвід засвідчує: вирішальним чинником розвитку суспільства завжди були наука, технології, інновації. З огляду на це, основним завданням бібліотечних установ на сьогодні є розроблення та втілення інноваційної політики, спрямованої на якісно новий розвиток бібліотек, створення умов для їх інтеграції у глобальний інформаційний простір з конкурентоспроможними інформаційними продуктами, послугами, а також із сучасними засобами доступу до них.

Сьогодні дедалі вживанішим у бібліотечному середовищі стає термін «мобільна бібліотека». Причому, якщо раніше під цим терміном розумілися пересувні бібліотеки, то нині, як зазначає Я. Шрайберг, «термін «мобільні» означає не тільки сучасні бібліобуси, а й можливість виходу в бібліотечні каталоги, у бази даних за допомогою засобів мобільної телефонії і гаджетів користувачів. Це наступний рівень у пошуку нових форм взаємодії бібліотеки і новітніх комунікаційних технологій... Власник мобільного гаджета може у будь-який час зв'язатися з тією або іншою бібліотекою або ширше – отримати доступ до бібліотечно-інформаційних ресурсів у мережі Інтернет, якщо можливо та потрібно – скачати тексти і скористатися ними для своїх цілей» [1].

Різні аспекти впровадження мобільних технологій у бібліотечну діяльність досліджувалися багатьма як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями. Зарубіжний досвід впровадження мобільних технологій у бібліотечне обслуговування, проектування та розроблення мобільних додатків безпосередньо для бібліотек, зокрема iPhone та Android додатків, розглядають у своїх працях Дж. Кларк [2], Г. Нідхем та М. Еллі [3], Дж. Хан [4], Дж. Гріффей [5], К. Кадді [6], О. Волохін [7], О. Мар'їна [8].

Наприклад, О. Волохін у своїй праці «Мобільні технології сучасної бібліотеки: новий сервіс, практичний досвід, перспективи» детально аналізує бездротову передачу даних, що об'єднує в собі мобіль-

ний зв'язок, передачу даних і дає змогу користувачам мобільних телефонів з легкістю отримувати доступ до необхідної інформації в мережах Інтернет [7].

О. Мар'їна в роботі «Веб-технології в бібліотеках: нові можливості розвитку комунікаційного середовища» досліджує перспективні напрями впровадження новітніх веб-технологій у діяльність бібліотек та здійснює огляд сучасних інтернет-сервісів. Авторка наголошує, що впровадження новітніх веб-сервісів у діяльність бібліотек уже сьогодні розширює професійні контакти, стимулює пошуки нового стилю й пріоритетів, творчої волі, ідей співробітництва та способів їхньої реалізації у бібліотечній галузі, формує позитивний імідж книгозбірень, допомагає зміцнити кредит довіри до них серед користувачів та інших учасників інформаційного суспільства, стимулює останніх бути партнерами в процесі розвитку бібліотек [8].

Найбільш ґрунтовно питання, пов'язані з наданням бібліотечних послуг на основі мобільних технологій, аналізуються у збірнику «Мобільні бібліотеки. Мобільні бібліотечні он-лайн послуги» (СПб, 2012) [9]. Автори всебічно розглядають зміни, що відбулися у бібліотеках з поширенням мобільних технологій, показують переваги використання мобільних комунікацій для розвитку бібліотечних послуг, вивчають технічні можливості та наслідки для культури, досліджують зарубіжний досвід інтеграції мобільних сервісів у бібліотечну систему обслуговування.

Дослідники Дж. Нідхем, М. Еллі виокремлюють низку електронних послуг, які пропонує своїм користувачам сучасна бібліотека в мобільному просторі:

- Запит / довідка. Надаючи ці послуги, бібліотеки використовують наявні в їх розпорядженні засоби комунікації: чат, миттєві повідомлення, текстові повідомлення, електронну пошту та ін. Засіб комунікації обирається користувачем, який навіть перебуваючи фізично у бібліотеці, може віддати перевагу отриманню довідкової інформації способом, відмінним від особистого контакту.

- Видача за межі бібліотеки. Аудіокниги та електронні книги видаються на абонементі різними способами залежно від того, чому саме надають перевагу користувачі. В окремих випадках разом з матеріалом їм видаються відповідні пристрої для читання.
- Представлення та помітність. Дедалі більшого поширення набувають відео та підкасти, які описують або рекламують ті чи інші бібліотечні послуги, заходи, що проводяться бібліотекою, тощо.
- Оповіщення. RSS, текстові повідомлення та електронна розсилка. Користувачі отримують інформацію про проведені заходи, стан роботи над їх запитамі, про режим роботи і т. п.
- Синдицирування. Бібліотеки стали просувати програми та контент у дифузний мережевий простір своїх користувачів. RSS-фіди, віджети і додатки Facebook стають дедалі популярнішими.
- Мобільні сайти. Окремі бібліотеки спеціально працюють над наданням мобільного доступу. Це вимагає створення особливої версії сайта цієї бібліотеки, адаптованої під технічні можливості мобільних пристроїв. Мобільний сайт повинен бути набагато простішим порівняно з типовим бібліотечним сайтом. На ньому повинна бути представлена в лаконічній формі найбільш важлива інформація.
- Комунікація та звернення до персоналу бібліотеки, задіяного в обслуговуванні користувачів і налаштованого на постійну комунікацію, з питань: годин роботи бібліотеки, її адміністрації; пошуку за допомогою каталогів, комп'ютерів; зворотного зв'язку; посилань; каналів передавання інформації (тут вказується тип комунікаційного каналу зв'язку). У розділі «Комп'ютери» розміщується інформація про доступність комп'ютерів у різних приміщеннях книгозбірні.
- Бронювання. Через мережу можна забронювати приміщення, обладнання та консультації. Можна також перевірити доступність.
- Нотатки і записи. Замість того, щоб записувати відомості про видання, знайдене в каталозі, можна зробити фотографію з екрана. Фотографії уривків тексту або картинок з екрана здатні заощадити на копіюванні або записах, їх легко пересилати [9, с. 43–45].

Водночас недостатньо дослідженими залишаються на сьогодні можливості використання у бібліотечному середовищі сервісу QR-кодів. Ця нова перспективна технологія, орієнтована на залучення нових користувачів та розширення спектра бібліотечних дистанційних інтернет-послуг,

заслужує на дослідницьку увагу, вона потребує більш детального наукового осмислення.

Метою статті є розкриття можливостей підготовки бібліотечних інтернет-послуг на основі сервісу QR-кодів та заходів щодо упровадження цієї технології у бібліотеках України.

Динамічне зростання кількості користувачів з мобільними телефонами, планшетами та смартфонами суттєво розширює можливості роботи з інформацією. Як свідчать результати дослідження компанії TNS Infatest, замовленого Google, в Україні за останні роки кількість користувачів смартфонів збільшилася у три рази (до 24 %). Крім того, 71 % українських користувачів входить до Інтернету зі смартфонів щодня, тоді як 69 % використовують для цього комп'ютер і ще 67 % – планшети. Причому, 14 % українців відвідують інтернет-сторінки частіше зі смартфонів, ніж з комп'ютерів, і ще 8 % – лише з мобільних телефонів [10].

З огляду на це, для бібліотек актуалізується завдання: опанувати інноваційними мобільними технологіями з метою залучення нових користувачів та розширення спектра бібліотечних дистанційних інтернет-послуг.

У цьому контексті бібліотеки як універсальні інформаційно-комунікаційні комплекси, орієнтовані на всебічне, максимально повне задоволення інформаційних потреб користувачів, активно долучають до процесу впровадження та використання QR-кодів як ефективного способу надання додаткової інформації читачеві, а також в якості інноваційної технології для сприяння популяризації книг, авторів, бібліотеки.

QR-код – один з видів матричного (двовірного) коду (2D-barcode). QR – скорочення від «QuickResponse» – «Швидкий відгук», тобто QR-код покликаний швидко доносити зашифровану інформацію до користувача.

Винайдений і розроблений у 1994 р. японською компанією «Denso-Wave», QR-код є квадратним, як правило, чорно-білим зображенням, яке може бути «прочитане» скануючим пристроєм, мобільним телефоном, смартфоном, планшетом або ноутбуком з відеокамерою, де встановлена програма для читання QR-коду. В QR-мітку поміщається текст обсягом до 4296 знаків, який може містити гіперпосилання. Читати їх можна як з роздруківки, так і з екрана. Код може містити будь-який текст, що складається з символів, букв, цифр або з посилання. Завдяки йому користувач може отримати інформацію про об'єкт чи місце, на якому цей код нанесено.

Всередині QR-коду «зашията» службова інформація, яка дає змогу визначити посилання – це текст, SMS, візитна картка або інші дані. Програ-

ма-сканер визначає тип повідомлення і пропонує користувачеві відповідний наступний крок. Якщо це посилання, то програма-сканер запропонує по ньому перейти, якщо SMS – відправити адресату. Її можна зберегти або скопіювати.

Ця технологія постійно розвивається – з'являються нові цікаві варіації QR-кодів, зокрема округлі і кольорові, що збільшує візуальну та естетичну привабливість самої картинки.

У сучасному інтернет-просторі є досить широкий вибір онлайн-сервісів для створення QR-кодів, а саме:

- qrcoder.ru, qrmania.ru – одні з найбільш популярних генераторів у рунеті. З налаштувань – тип кодування (текст, посилання, візитна картка або sms-повідомлення);
- kegemerkan.net – генератор з великою кількістю налаштувань: дія коду (перехід на сайт, посилання на сайт, дзвінок, відправлення SMS, E-mail, географічні координати і т. п.); тип коду (QR, Data Matrix, Aztec, Micro QR), формат зображення, включаючи векторні формати (PNG, PDF, TIFF, SVG, EPS) і колір;
- linkstore.ru – дає змогу зберегти текст, графіку, відео або аудіо на сервері і генерує QR-код з посиланням на мобільну веб-сторінку, на якій можна переглянути збережені дані;
- addons.mozilla.org – плагін для Mozilla Firefox. Додає в браузер кнопку, яка створює код для URL-адрес або виділеного тексту;
- code.google.com – генератор коду з пакета Google Chart Tools. Згенерувати код можна простим GET-запитом.

Безкоштовні додатки для зчитування QR-кодів доступні для великої кількості мобільних платформ: Symbian (Nokia), J2ME (телефони з підтримкою Java), Android, Windows Mobile, iOS (iPhone). Сьогодні покупець нового смартфона або планшета отримує зазвичай пристрій з вже встановленою програмою.

Нині пропонується велика кількість додатків для смартфонів:

- Android: «QR-droid» для сканування QR-кодів, «Aldiko Book Reader» для читання книг;
- iOS: «QR Code City» для сканування QR-кодів, «iBooks» для читання книг;
- Windows Phone: «QR Reader» для сканування QR-кодів, «Liberty» для читання книг.

Якщо програми не встановлені, їх можна скачати безкоштовно через магазин додатків: «Play market», «App Store», магазин Windows.

Таким чином, читач бібліотеки зі смартфоном в руках може сканувати QR-код, щоб скористатися додатковою інформацією: перейти на сайт автора

книги або на тематичні сайти, що мають стосунок до книги, або тем, які дана книга охоплює.

До переваг QR-кодів можна віднести широкі можливості їх використання: починаючи від звичайного плаката, бібліотечних послуг і закінчуючи вітальною листівкою. Все залежить від фантазії працівника, який його створює, та мети. Так, QR-коди можна розмістити на візитних картках, читацьких квитках, книжкових кишеньках, на бейджиках учасників різних заходів, конференцій, круглих столів, у соціальних мережах. QR-код може містити адресу електронної пошти та ім'я адресата, посилання на інтернет-ресурси. Прочитання коду спрямує користувача на потрібний сайт, позбавить від необхідності ретельно вводити велику кількість знаків в адресному рядку браузера. При скануванні QR-коду з вмонтованим телефонним номером можна відразу ж зробити дзвінок.

Актуальним та зручним є використання QR-коду для допомоги читачам-новачкам освоїтися у бібліотеці, зорієнтуватися в розташуванні її відділів, а також для надання такої послуги, як «Експерсія бібліотекою». Наприклад, на карті-схемі бібліотеки можна вказати QR-коди з поясненнями або розмістити QR-коди в різних секторах бібліотеки, при цьому можуть бути використані фотографії з QR-кодами на посилання веб-сторінок, що вказують розташування відділів бібліотеки та графік їх роботи тощо.

Корисними та ефективними QR-коди є під час проведення бібліотекою різних естафет, ігор, квестів, вікторин. Зокрема, шляхом використання сервісу QR-коду через бібліотечний сайт є можливість організувати проведення онлайн-вікторин з використанням інформаційних листів з QR-кодами, що мають посилання на сторінки з інтерактивними завданнями або онлайн вікторинами.

За допомогою QR-кодів можна організувати онлайн-читання не тільки електронних книг і журналів, а й оформити виставку, інформаційні листи, створити різні роздаткові матеріали з посиланнями на різні джерела інформації.

Розміщення зображення обкладинок книг з QR-кодами на інформаційному стенді з різних тем дасть змогу направити читача на сторінки сайта зі списками книг, пов'язаних однією темою, забезпечать доступ до довідкових матеріалів про автора, віртуальну виставку або додаткову інформацію про книгу.

Інформаційне середовище бібліотечного заходу при показі слайдів або відеоматеріалів можна значно збагатити, роздавши читачам матеріал з QR-кодами для доступу до презентації або додатковими матеріалами сайта. Можна розмістити QR-

коди і на самому Power Point слайді, а користувачі зможуть зісканувати їх з екрана.

QR-код також дає можливість скачати книгу на свій смартфон з віртуальної книжкової полиці. Зокрема, таку послугу можна отримати в Карагандинській ОУНБ, де представлено 37 книг електронних творів казахської, російської, зарубіжної, дитячої літератури. Скористатися сервісом може кожен власник смартфона або планшета з підтримкою 3G або Wi-Fi. Щоб скачати книгу, достатньо навести камеру мобільного пристрою на індивідуальний QR-код віртуальної книги і завантажити файл в електронному вигляді через мобільний Інтернет або безкоштовну мережу Wi-Fi [11].

Зауважимо, що вже накопичено перший зарубіжний досвід використання бібліотеками згаданого сервісу. Так, бібліотеки Нідерландів, Австрії, Румунії, США, Росії активно впроваджують у свою діяльність послуги за допомогою QR-кодів. Зокрема, Публічна бібліотека міста Хенгело (Нідерланди) пропонує своїм читачам скачувати електронні книги за допомогою QR-кодів. Для цього бібліотека придбала 36 000 електронних книг. Знаки із зображенням QR-коду, необхідного для завантаження книг, розміщені в усіх підрозділах бібліотеки. Ця процедура не вимагає будь-якої реєстрації.

В США QR-коди, розміщені в бібліотеці, допомагають студентам знаходити електронні версії книг, а під час занять – отримувати посилення до додаткових матеріалів. Зокрема, учні Northeast Elementary School можуть скористатися новою послугою шкільної бібліотеки. На книгах у бібліотеці розміщені QR-коди, які дають дітям можливість відсканувати, а потім прослухати інформацію про те, що розміщено на її сторінках [12].

У Бухаресті (Румунія) з серпня по жовтень 2012 р. проходила кампанія у метрополітені, організована спільно з видавництвом Humanitas. Стіни станції перетворили на книжкові стелажі, розмістивши на обкладинці кожної з книг QR-код. На мобільні телефони або планшети можна було безкоштовно скачати уривки з 49 книг для читання і 10 книг для прослуховування. Послуга була доступною для всіх пасажирів метро, незалежно від того, послугами якого оператора зв'язку вони користувалися.

Варто звернути увагу і на упровадження QR-кодів російськими бібліотечними установами. Значний досвід застосування QR-кодів накопичили армавірські бібліотекарі. Щоб зацікавити підлітків книгою і залучити їх до бібліотеки, співробітники книгозбірні вирішили використовувати захоплення молоді комп'ютерами, телефонами

і Інтернетом. Так народилася ідея першого QR-квесту «Лампа. Ніч. Бібліотека», проведення якого приурочили до Всеросійської акції «Бібліоніч-2012». Для гри була розроблена система завдань, що включає роботу з каталогами, пошук книг у закритому фонді і сховищі. Особливість квесту полягала в тому, що всі завдання виконувалися у вигляді QR-коду. Гравцям потрібно було спочатку їх розшифрувати, і лише потім виконати.

QR-коди також використовують для інформування читачів про послуги та роботу бібліотек Армавіру, їх історії, перелік гуртків та творчих об'єднань, пріоритетні напрями роботи тощо. У проекті кілька інформаційних виставок з використанням QR-кодів та оновлювана афіша на сайті у вигляді QR-коду [13].

В Україні цікавий досвід застосування QR-кодів накопичив мобільний оператор «МТС Україна». У 2013 р. за підтримки міських адміністрацій українських міст було реалізовано національний проект «Інноваційні “Мобільні бібліотеки” від МТС» у великих містах країни (Києві, Одесі, Львові, Вінниці, Житомирі).

Тумби із зображеннями книжкових полиць розташували просто на тротуарі на головних вулицях та площах міст. На корінцях зображених на полицях книжок розмістили спеціальні QR-коди, за допомогою яких книги можна було безкоштовно завантажити в електронному форматі через мережу Wi-Fi й залишити у себе назавжди. Коди зчитувалися за допомогою камери будь-якого сучасного смартфона чи планшета. Поруч з «книжковими полицями» працювали мобільні бібліотекарі, котрі допомагали читачам налаштувати пристрої та показували, як завантажувати книги.

Пізніше «МТС Україна» спільно з компанією Opera Software оголосили про відкриття філії Мобільної бібліотеки МТС у магазині мобільних додатків AppMarket.

На сьогодні Мобільна бібліотека МТС є в усіх великих містах та інших населених пунктах України – книги на телефони, смартфони, планшети, електронні читалки та інші пристрої можна завантажувати з магазину мобільних додатків AppMarket. Онлайн-представництво мобільної бібліотеки доступне для усіх абонентів МТС.

У магазині представлені топ-100 книг, вибраних читачами Мобільної бібліотеки – добірка складена на основі статистики завантаження книг у всіх містах, де працюють вуличні мобільні бібліотеки. Всі книги, представлені у розділі, доступні для безкоштовного скачування.

Щоб скористатися Мобільною бібліотекою, потрібно вибрати категорію «Книги» в магазині AppMarket за адресою <http://apps.mts.com.ua/>. При цьому можна скористатися будь-яким веб-браузером, встановленим на мобільний пристрій.

Отже, QR-коди у бібліотеці можна розглядати як інноваційну технологію, що дає змогу підвищити рівень бібліотечного обслуговування, як ефективний спосіб надання додаткової інформації для читача, сприяння популяризації книг, авторів і самої бібліотеки. QR-кодування є ефективним сервісом, оскільки забезпечує зв'язок між паперовими книгами і онлайн-світом та допомагає користувачам швидко отримувати доступ до потрібної інформації без необхідності вручну вводити запит на комп'ютері. А зарубіжний досвід доводить актуальність, зручність та запитуваність такого виду обслуговування серед користувачів.

Список використаних джерел

1. Шрайберг Я. Л. Электронная информация, библиотека и общество: что нам ждёт от нового десятилетия информационного века : ежегод. докл. конф. «Крым-2012» [Электронный ресурс] / Я. Л. Шрайберг. – Судак ; Москва : ГПНТБ России, 2012. – 80 с. – Режим доступа : http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2013/1/ntb_1_1_2013.pdf. – Заглавие с экрана.
2. Building Mobile Library Applications (THE TECH Set #12), by Jason A. Clark // Chicago, IL: ALA TechSource, 2012. – 114 p.
3. Ally M. M-libraries Three: Transforming Libraries with Mobile Technology / Mohamed Ally, Needham Gill Needham // Facet Publishing, 2012. – 206 p.
4. Hahn J. iPhone Application Development: Strategies for Efficient Mobile Design and Delivery / Jim Hahn // Chandos Publishing, 2011. – 158 p.
5. Griffey J. Mobile Technology and Libraries. THE TECH SET® #2 / Jason Griffey // Published by Neal-Schuman Publishers, Inc. 100 William St., Suite 2004 New York, NY 10038. – 115 p.
6. Cuddy C. Using PDAs In Libraries: A How-To-Do-It Manual / Colleen Cuddy // Neal-Schuman Publishers, 2005. – 145 p.
7. Волохин О. М. Мобильные технологии современной библиотеки: новый сервис, практический опыт, перспективы / О. М. Волохин // Науч. и техн. б-ки. – 2006. – № 1. – С. 79–87.
8. Мар'їна О. Ю. Веб-технології в бібліотеках: нові можливості розвитку комунікаційного середовища / О. Ю. Мар'їна // Вісн. Харк. держ. акад. культури. – 2012. – Вип. 36. – С. 105–113.
9. Мобильные библиотеки. Мобильные библиотечные онлайн-услуги : сб. публ. / под ред. Дж. Нидхем, М. Элли; науч. ред. д-р техн. наук, проф. Я. Л. Шрайберг; пер. Е. В. Малявская, В. В. Зверевич, Т. О. Зверевич. – СПб : Профессия, 2012. – С. 43–45.
10. В Україні користувачів смартфонів стало у три рази більше // [Електронний ресурс] // Кореспондент. – Електрон. дані та прогр. – 2014. – 23.07. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/ukraine/3396435-v-ukraini-korystuvachiv-smartfoniv-stalo-u-try-razy-bilshe>. – Назва з екрана.
11. Карагандинская ОУНБ [Электронный ресурс] : веб-сайт. – Электрон. данные и прогр. – Режим доступа: <http://www.karlib.kz/index.php/ru/mobilnye-tehnologii/32-metodicheskij-blog/1226-qr-kod-v-biblioteke>. – Дата последнего доступа : 14.08.2014. – Загл. с экрана.
12. БиблиоNETиК [Электронный ресурс] // Библиотека Шадринского государственного педагогического института : веб-сайт. – Электрон. данные и прогр. – Режим доступа: <http://shgpi.edu.ru/biblioteka/blog/?p=3362>. – Дата последнего доступа: 14.08.2014. – Загл. с экрана.
13. Минина Т. В., Савченко Е. А. Странные квадратики // Т. В. Минина, Е. А. Савченко // Современная библиотека. – 2012. – № 7. – С. 79–82.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2014 р.

UDC 004.057.5:021.1

Viktoriiia Bondarenko,

candidate social communications, junior scientist, VNLU

MOBILE TECHNOLOGIES AT LIBRARY: QR-CODE

The article is devoted to the implementation innovative mobile technologies to library service. The essence and specificity of the using of QR-codes in libraries to extend the range of services and attract new members are been revealed. The main trends and prospects for the development of services based on the QR-code are been considered. Experience of implementation of QR-codes foreign by libraries and the extent of their popularity among the users are been summarized and analyzed.

К е у в о р д с: mobile technology, mobile library, QR-code, internet technology, innovation, mobile services.

УДК 004.057.5:021.1

Виктория Бондаренко,

канд. наук по соц. коммуникациям, мл. науч. сотрудник НБУВ

МОБИЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В БИБЛИОТЕКЕ: QR-КОД

В статье освещается внедрение в практику библиотечного обслуживания инновационных мобильных технологий. Раскрыта суть и специфика использования библиотеками QR-кодов в контексте расширения спектра услуг и привлечения новых пользователей. Определены основные тенденции и перспективы развития библиотечных сервисов на основе QR-кодов.

К л ю ч е в ы е с л о в а: мобильные технологии, мобильные библиотеки, QR-код, интернет-технологии, инновации, мобильные услуги.

ДО 200-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

УДК 821.161.2(0.027)Шевченко:027.021(477-25)

Галина Ковальчук,

д-р іст. наук, професор,
зав. відділу НБУВ

Прижиттєві та посмертні видання Т. Г. Шевченка у фондах відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

У статті охарактеризовані примірники видань Т. Г. Шевченка ХІХ ст., що зберігаються у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ. Особлива увага приділена рідкісним нелегальним виданням. Вказано, по можливості, з яких приватних бібліотек походять примірники відділу.

К л ю ч о в і с л о в а: шевченкознавство, прижиттєві та посмертні видання Т. Г. Шевченка, шевченкіана відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ.

За життя Тараса Григоровича Шевченка окремими книжками вийшло 15 видань його творів, альбом офортів «Живописна Україна», а також «Кобзарь Тараса Шевченка в перекладі російських поетів» під редакцією М. В. Гербеля (1860); деякі його твори публікувалися в українських альманахах і збірниках «Ластівка», «Молодик», «Хата», «Основа». Прижиттєві видання класиків априорі вважаються цінними: саме в них виражається воля автора. Значення має порядок, у якому він розташував свої твори у виданні, оформлення, яке він схвалив. Склад та зовнішній вигляд видання засвідчують книжкову культуру певної епохи, адже в наступних перевиданнях це може бути втраченим.

У зібранні шевченкіани відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ є примірники 10-ти оригінальних прижиттєвих книг поета, «Кобзарь» в перекладах російських поетів» 1860 р. і названі альманахи. Відсутні в цій своєрідній колекції видання поеми «Гамалія» 1844-го і 1860 р., 2 лейпцизьких видання 1859 р. («Новые стихотворения Пушкина и Шевченки») та відбитки з нього під назвою «Поезії Тараса Шевченка. Липськь, 1859») і видання поеми «Катерина» 1860 р. Підкресли-

мо, що «Гамалія» і «Катерина» є в прижиттєвому «Кобзарі» 1860 р., кілька примірників якого зберігаються у відділі, а видання «Новые стихотворения Пушкина и Шевченки» представлено факсимільними перевиданнями 1937-го і 1990 р. Таким чином, примірники відділу достатньо повно представляють прижиттєвий видавничий спадок видатного поета.

Найціннішим є, безперечно, першодрук – «Кобзарь» 1840 р. Заборона і вилучення творів Т. Шевченка після його арешту 1847-го зробили це видання, яке складається з 8-ми поезій, ще за життя автора раритетом. На сьогодні в Україні збереглося усього 5 примірників цього видання. Найчастіше у власників (як у приватних осіб, так і в державних установах – бібліотеках, музеях) знаходиться не оригінал першого видання «Кобзаря», а його фототипічне перевидання 1914 р., здійснене у Львові на кошти Наукового товариства імені Т. Шевченка до 100-річного ювілею Т. Г. Шевченка. Його досить важко відрізнити від видання 1840 р. Відмінності цих двох видань можна віднайти, порівнявши їх візуально. Для тих, хто не має такої можливості, спробуємо вказати на деякі розбіжності.

Найперше, на що потрібно звертати увагу – офорт (ілюстрація) В. Штернберга «Кобзар з поводирем», розміщений, як правило, на фронтиспісі видання: в оригіналі він на 1 мм довший, ніж у перевиданні, колір його більш насичений, чітко проглядаються штрихи, на відміну від перевидання, де сірувато-чорний колір ілюстрації та дещо розмитий малюнок. Друге – це папір, на якому видано Кобзар: у виданні 1840 р. папір якісний, досить тонкий, а у перевиданні папір явнює нижчого ґатунку, з волокнами. Шрифти в оригіналі також більш насичені, ніж у перевиданні. Нарешті, у виданні 1840 р. є друкарські позначки на сторінках 53, 55, 77, 79, яких немає у перевиданні 1914-го. Отже, лише детальна експертиза, бажано, порівняння з оригіналом, може встановити автентичність примірника «Кобзаря» з вихідними даними «Санктпетербургъ. 1840. Въ типографіи Е. Фишера».

Наш примірник зберігся у складі конволюта – власницького збірника, складеного з різних видань української тематики ХІХ ст. На його сторінках є чимало замальовок, зокрема на с. 82 «Кобзаря» – 5 портретів, але, на жаль, підписи під ними нерозбірливі. Саме цей примірник, його цифрова копія, представляє, серед інших раритетів, Україну в світовій цифровій бібліотеці.

Наступним виданням Т. Г. Шевченка стала поема «Гайдамаки» 1841 р. Крім основного тексту у виданні є ще «Приписи» на с. 125–127, а вкінці книжки, на с. 129–131, як не дивно, «Передмова». На відміну від героїчного змісту поеми, присвяченої повстанню гайдамаків проти польської шляхти на Правобережній Україні у 1768 р., «Передмова», на наше переконання, дещо легковажна, принаймні на початку (цитуємо в сучасному правописі): «Так ось бачте що: все, що я бачив надрукованого, тільки бачив, а прочитав дуже небагато, всюди є передслово, а в мене нема; якби я не друкував своїх Гайдамаків, то воно б не треба й передмови. А коли вже пускаю в люди, то треба і з чим, щоб не сміялись на обірванців, щоб не сказали – от який! Хіба діди та батьки дурніші були, що не пускали в люди навіть грамотки без предисловія. Так, далєбі так, вибачайте, треба предисловіє, так як же його скомпонувати? Щоб, знаєте, не було і кривди, щоб не було і правди, а так, як всі предисловія komponуються, хоч убий, не вмію, треба б хвалить, так сором, а гудить не хочеться» [1, с. 129].

Як відомо, російська критика зустріла поему нищівними висловлюваннями на адресу української мови, тираж «Гайдамаків» продавався повільно. 800 примірників з тисячного тиражу викупив видавець І. Лисенков, який у 1843 р. придбав права на «Гайдамаки» та «Кобзарь», а у 1844-му здійснив у

Петербурзі, в друкарні Х. Гінце, видання під дивною назвою «Чигиринській Кобзарь и Гайдамакы». На титульному аркуші до неї ще додано: «Две поэмы на малороссійском языке, Т. Г. Шевченка. Новое издание. Съ Картинкою».

Пишовъ Кобзарь по улици –
Съ журбы якъ заграе!
Кругом хлопци навпрысидки,
А винъ вымовляе:
«Нехай буде оттакички!»...

Поезії з «Кобзаря» 1840 р. були передруковані тут з невеликими змінами, по-іншому зверстані, без шмуцтитулів, з доданою заставкою. З ними разом під однією обкладинкою, як видавничий конволют, зшиті примірники нерозпроданого тиражу поеми «Гайдамаки» 1841 р.

У колекції рідкісних видань відділу зберігається три примірники з названим вище титулом. Один з них (шифр Р 1713) має штамп «Бібліотека Б. Грінченка». Примірник добре зберігся, має первісну обкладинку й тверду власницьку оправу, але в ньому тільки так званий «Чигиринський Кобзарь» 1844 р., що зайвий раз доводить існування двох різних видань: поеми «Гайдамаки» 1841 р. і «Кобзаря» 1844-го, об'єднаних у значній частині тиражу під однією обкладинкою для кращого розповсюдження залежалою товару з новим – це відома практика створення видавничих конволютів.

1844 р. «Маяк» друкує російською мовою поему Т. Г. Шевченка «Бесталанний». Того ж року вона вийшла окремим виданням під назвою «Тризна». Автор описує почуття молодих людей, котрі щорічно збираються на тризну на честь загиблих друзів. З трьох примірників цього видання, які зберігаються у відділі, заслуговує особливої уваги той, що належав Б. Д. Грінченку: на звороті синьої обкладинки його автограф.

Новий сплеск видань творів Т. Г. Шевченка відбувся у 1860 р. Після тривалих митарств з цензурою Д. Каменецький та його однодумці підготували до видання новий «Кобзарь». Книжку набирали у друкарні П. Куліша, а гроші (1100 руб.) на видання тиражем 6050 примірників дав цукрозаводчик П. Симиренко. Це зазначено на титулі: «Коштом Платона Семеренка». У виданні розміщено портрет Т. Г. Шевченка 1859 р. роботи художника М. Мікешина. До книги увійшли 17 творів Тараса Григоровича, вона має посвяту «Марку Вовчкові». Завдяки, по-перше, великому тиражу, по-друге, як не дивно, цензурі, котра сильно «відредагувала тексти» (як писав сам поет: «Сьогодні цензура випустила з своїх пазурів мої безталанні думи, та так, проклята, очистила, що я ледве пізнав свої

діточки») [2, с. 11], «Кобзарь» 1860 р. добре зберігся, за винятком обкладинки – вона у всіх відомих примірниках замінена на власницькі оправи [3, с. 14]. У відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ зберігається 5 примірників цього видання; є примірники і в Інституті рукопису (3 – з автографами самого Т. Шевченка!), а всього в НБУВ – 13 примірників цього видання.

З «Кобзаря» 1860 р. П. Куліш у своїй друкарні перевидав окремими книжечками в серії «Сільська бібліотека»: «Гамалію», «Тополу», «Тарасову ніч», «Катерину», «Наймичку», «Псалми Давидови». Примірники балади «Тополя» й поем «Тарасова ніч», «Наймичка» потрапили до зібрання відділу із бібліотеки філолога і громадського діяча В. П. Науменка (1852–1919). Вони надійшли до нашої бібліотеки в перший рік її існування – кінець 1918–1919 рр., оскільки мають печатки з тризубом «Національна бібліотека Української держави у Києві». Як відомо, у травні 1919 р. бібліотеку було перейменовано у Всенародну бібліотеку України.

У тому ж 1860 р. у Петербурзі в друкарні Академії наук вийшов «Кобзарь Тараса Шевченка въ переводе русских поэтовъ» під редакцією Миколи Гербеля. Книга відкривається, що надзвичайно важливо для прижиттєвих видань, автобіографією Т. Г. Шевченка. Шкода, що дуже коротка повість про життя поета, яке теж було досить коротким, як у більшості геніїв! Тарас Григорович і хотів би написати більш повну біографію, тим більше, як зазначає він, «история моей жизни составляет часть истории моей родины. Но я не имею духа входитъ во все ее подробности: это мог бы сделать человек, успокоившийся внутренно и успокоенный насчет себе подобных внешними обстоятельствами» [4, с. 6]. Заслугою цього видання варто визнати також публікацію списку друкованих творів Шевченка та їх перекладів російською мовою, у т. ч. у збірниках [4, с. 193–203]. Дійсно, без урахування публікацій в альманахах уявлення про його прижиттєві видання буде неповним. Не всі періодичні видання того часу, в яких опубліковано Шевченкові вірші, є у відділі, але читач може ознайомитися з тими творами, що опубліковані 1841 р. в альманасі «Ластівка», у 1843-му – в альманасі «Молодик»; у 1860 р. – в альманасі «Хата» (один примірник цього альманаху до відділу надійшов з бібліотеки Д. Дорошенка).

Останнім прижиттєвим виданням класика вважається «Букварь южнорусский» 1861 р. Склад «Букваря» – азбука (заголовними буквами й рядковими); вірші, слова яких розбиті на склади; молитви; зображення рукописних літер (заголовних і рядкових); зразки текстів, написаних такими буквами;

цифри й своєрідна таблиця множення у вигляді трикутника; дві українські думи; народні говірки. «Букварь» призначався для недільних шкіл, його тираж – 10 тисяч примірників. Відомо, що автор сам розсилав книжку по Україні. Чотири примірники «Букваря» в колекції рідкісних видань відділу свідчать про їх активне використання для навчання.

Надзвичайно цікавий власницький конволют з бібліотеки Я. П. Новицького містить 14 алігатів української тематики, насамперед – твори для дітей, що було дуже рідкісним явищем. Другий примірник зберігся також у складі конволюта з 11 алігатів. До шевченкіани, крім «Букваря», належить лише третій алігат – «Тарас Григорьевич Шевченко (По книге г. Чалого и по «Кобзарю»)» С. Н. Кулябки (К., 1883). Жанр цього твору названий його автором характеристикою, а приводом для написання «характеристики» Т. Г. Шевченка послужила автору книга М. К. Чалого 1882 р. «Жизнь и произведения Тараса Шевченко». Ще один примірник «Букваря южнорусского» має штамп «По-жертв. Доманицкий» (В. Н. Доманицкий (1877–1910) – видатний український учений і громадський діяч). На книжці є також печатки «Киевское общественное собрание» 1914 р., «Бібліотека-читальня «Т-ва Просвіта» Київ». У видавничій обкладинці зберігся четвертий примірник «Букваря южнорусского».

У рік смерті поета з друкарні П. Куліша вийшло нове видання поеми «Гайдамаки», представлене у відділі примірником з бібліотеки Б. Грінченка. Це теж конволют, де в одній оправі зшиті інші видання друкарні П. Куліша 1861 р., зокрема його власні твори: «Орися: идиллія», «Бабуся съ того світу: оповідання про померші души», «Очаківська біда: козацьке оповідання», «Півпівника: гишпанська дитська казка. По-нашому розказав Панько Казюка», «Листи з хутора» I–IV, у т. ч. лист III – «Чого стоїть Шевченко яко поетъ народній»; крім того, у конволюті ще «Дзвонарь: оповідання Данила Мордовцова».

1862 р. в друкарні Університету св. Володимира (м. Київ) польською мовою друкуються твори Т. Шевченка у перекладі студента університету А. Гожалчинського. Книга містить портрет Т. Шевченка, розлогу передмову перекладача, написану з надзвичайною повагою до поета, і переклади 24 творів. Примірник, що зберігся в НБУВ, має автограф Д. Щербаківського, відомого музеєзнавця 1920-х рр. Повний на той час переклад «Кобзаря» польською мовою здійснив В. Сирокомля. Його було опубліковано у Вільно 1863 р. У відділі є 2 примірники цього видання.

Кілька видань Т. Г. Шевченка у зібранні відділу датуються 1867 р. Насамперед, це «Поезії Тараса Шевченка», видані накладом К. Сушкевича у Львові в

друкарні закладу ім. Оссолінських, титульного аркуша нема. У радянський час книжка перебувала у складі колекції дореволюційних нелегальних видань.

Найбільш повним на той час був «Кобзарь» 1867 р., укладений М. І. Костомаровим і Г. С. Вашкевичем, виданий коштом Д. Е. Кожанчикова в друкарні Імператорської Академії наук. У книзі – вірші, поеми, драма «Назар Стодоля», автобіографічне «Письмо к редактору Народного чтения», портрет Шевченка. На примірнику відділу, на жаль, над портретом поета відрізано верхнє поле – явно був чийсь автограф. У горі на титульному аркуші сліпе тиснення великими літерами «ПН», нижче – «Попов». На авантитулі також розмиті червоні ініціали «П. Н.».

У зв'язку з цим виданням І. Лисенков, який ще 1843 р. купив у автора право на видання «Кобзаря» і «Гайдамаків», публічно заявив про свої права на значну частину творів Т. Г. Шевченка. Вважаючи видання Кожанчикова контрафактним, він подав до Петербурзького окружного суду позов, вимагаючи від Кожанчикова відшкодування завданих йому «збитків». Того ж 1867 р. Лисенков здійснив два власні видання творів Шевченка однакою малим форматом. Одне з них, під назвою «Чигиринский Кобзарь», становило за змістом передрук «Чигиринського Кобзаря» 1844 р. На першому розвороті, не враховуючи зворот обкладинки, зліва як фронтиспіс вміщена копія гравюри кобзаря з хлопчиком-поводирем з першого видання Кобзаря і 6 рядків курсивом «Перебендя старий, сліпий...»; справа (як авантитул) назва – «Чигиринський кобзарь», далі йде порожній розворот, оскільки тут вклеєно аркуш більш цупкого паперу з досить незвичайним портретом Тараса Григоровича на звороті, і це становить контргитул, праворуч від якого сам титульний аркуш з таким текстом: «Чигиринський кобзар, на малоросійському наречіи. Тар. Григ. Шевченка. Съ портретом автора, картинкою кобзаря и двумя виньетками». Нижче віршик «Пишовь Кобзарь по улици...», на звороті – цензурний дозвіл від «22 іюля 1866. Типографія П. Куліша», далі на одному нумерованому аркуші (сторінка і її зворот) коротка передмова від видавця, що починається: «Вот отзывъ одного из русских писателей о Малороссийской литературе»; на сьомій, нумерованій ще сторінці, починається текст вірша «Думи», сторінка прикрашена сюжетною гравюрою та, як і усі подальші поезії, орнаментованим ініціалом. Усього пронумерованих 98 сторінок, на 99 нумерованій – «Оглавление», отже, разом 100 сторінок. Таких примірників у відділі три: один має штамп Дан. Рудченка, другий – автограф В. Науменка, найпершу печатку нашої установи з тризубом; третій у видавничій обкладинці, без ознак колишніх колекцій. Слід зазначити, що другий і

третій з названих примірників є конволютами. Вони обидва містять видання І. Лисенкова 1867 р.

Друге видання І. Лисенкова має назву «Чигиринський торбаніст-певец». Це переклад «Чигиринського Кобзаря» російською мовою, здійснений Ольгою Олександрівною Лепко. Цензурний дозвіл на звороті титулу від «15 марта 1867 г. Типографія Ю. Штауфа», у книжці 140 нумерованих сторінок: крім восьми поезій, як у вищезазваному Кобзарі, видання містить баладу «Пан Твардовський» і байку «Пан і собака» П. П. Гулака-Артемовського, а також «Оду» І. П. Котляревського 1805 р. У книжечці інша гравюра на початку, інші ініціали і кінцівки. Незважаючи на вказане на титулі «съ портретомъ автора, картинкою торбаніста и двумя виньетками», ні зображення автора, ні «торбаніста» в двох названих примірниках немає. Підкреслимо, у цьому виданні всі тексти лише російськомовні, «Оглавление» на початку книжки.

У відділі є ще один, доволі цікавий, примірник, який має обидва названі вище титульні аркуші, відповідно, і обидва цензурні дозволи з різними датами і вказівкою на різні друкарні, портрет Шевченка, видавничу обкладинку і передмову «Чигиринського Кобзаря» 1867 р., а текст поезій Т. Шевченка йде паралельно двома мовами: зліва на розвороті російською мовою, справа – українською, наступний розворот навпаки, тобто книжка складена з двох видань 1867 р. («Чигиринський Кобзарь» і «Чигиринський торбаніст-певец»). Реально сторінок вдвічі більше, ніж зазначено. Проте паралельні тексти двома мовами стосуються лише поезій Шевченка; твори П. Гулака-Артемовського і І. Котляревського лише російською мовою. На власницькій оправі видання знизу вказано ініціали власника «Е. Т.».

Наступне за хронологією виходу у фонді відділу – київське видання поеми «Гайдамаки» 1875 р., примірник якого вшитий другим алігатом у власницький конвюлот Б. Грінченка разом з текстом «Наталки-Полтавки» І. П. Котляревського 1903 р.

Як відомо, багато років у Російській імперії взагалі було заборонено видавати твори Шевченка. Тим більше у 1876 р., коли імператор підписав так званий Емський цензурний указ. Тому в поширенні Шевченкових творів велику роль зіграли закордонні видання, насамперед двотомний празький «Кобзарь» 1876 р. Перший том становлять твори, які вже друкувалися в Росії, тобто цензурані, а також спогади про Шевченка І. Тургенева, Я. Полонського і «Автобіографія Шевченка (Лист до редактора часопису «Народное чтение»)», а в другому томі розміщено безцензурні твори, тобто ті, які ще не друкувалися в Росії, або ті,

що були зіпсовані цензурою. Як додатки до цього тому ввійшли спогади про Шевченка М. Костомарова і М. Мікешина. Зрозуміло, що це видання, з огляду на його внесення до списку заборонених видань уже наприкінці 1876 р., є доволі рідкісним. У відділі зберігається два примірники I тому, і один – II тому: з фондів Головної книжної палати в Києві, що існувала в 1919 р., і з Українського наукового товариства в Києві – предтечі Української академії наук.

Слід пам'ятати, що з середини 1870-х рр. у зв'язку з утисками та репресіями кількість емігрантів з Російської імперії, у т. ч. українських міст, значно зростає. Осередком тогочасної української еміграції стає Женева. Навколо створеного М. Драгомановим, за дорученням «Київської громади», українського видавництва і редакції журналу «Громада» в Женеві групуються українці, насамперед кияни. Серед них, зокрема, Антон Ляхощкий (Кузьма) і Федір Вовк, який перед тим брав участь у підготовці до друку празького видання «Кобзаря», зв'язуючи рукописи з автографами. Він же відвозив до Петербурга підготовлений оригінал для О. Русова, під доглядом котрого, як відомо, празький «Кобзар» видавався. Упорядники відібрали для женевського видання найбільш «крамольні» твори поета [5]. Замість титулу вміщено присвяту «Нашим землякам на Україні – на роковини Шевченка. 26 лютого 1878 року – Кузьма і Сірко видавці» (обидва примірники, що зберігаються у відділі, такої присвяти не мають), а на початку книги, без жодних коментарів, текст Емського указу 18/30 травня 1876 р. російською мовою, до якого після підпису начальника Головного управління в справах друку Григор'єва додано видавцями в дужках, як насмішку, – «Професор університету». Цей текст присутній лише в одному примірнику відділу. На с. VII розміщена біографія Т. Шевченка, яка починається словами «Оце, шчо печатаємо в цій книжечці, понаписував Тарас Шевченко», з підписом на с. XXI С-о (Сірко – псевдонім Ф. Вовка). Про спрямованість тексту біографії свідчать, наприклад, такі рядки (с. X): «... і зробився смертельним ворогом усякого панства, багатирства, попівства і державних порядків, особливо ж московського панування і царювання на нашій Україні; з того часу всі думки Шевченка зходились тільки до того, як би розкрити очі людям на їхнє лихоліття і ворогів, як би визволити найменшого брата, розбити й зруйнувати все, що держить людей в неволі: панів, багатирів, попів, царів і т. п. Тільки про це й думав Шевченко, тільки те він і робив, забувши навіть і малярство своє і усе». Але найголовніше, що і твори поета упорядники відібрали відповідні.

Зрозуміло, легально розповсюджуватися ця книж-

ка не могла. З метою потрапляння збірки до України, до тих читачів, на яких вона була розрахована, видавці надрукували її у форматі популярного тоді цигаркового паперу «Awadi» – 85 x 55 мм. Цей папір масово переправлявся в той час у Росію. Видавці загортали мініатюрні «Кобзаріки» в обгортку пачок цього паперу і укладали поміж справжніми пачками «Awadi»; таким чином книжка нелегально потрапляла до Росії. Щоправда, одна така «посылка» потрапила до рук пильного чиновника і частину тиражу було конфісковано. Тому примірники цього видання, особливо в обкладинці цигаркового паперу, є бібліографічною рідкістю. Це одне з найцікавіших видань Шевченка, за твердженням П. О. Балицького, знавця української літератури і книговидання XIX ст., який дослідив цей «Кобзар» ще у 20-х роках XX ст. [6]. Воно надруковане характерним драгоманівським правописом: замість й – j, замість я – ъа, замість ю – ъу або ју, замість є – je, замість щ – шч, замість ї – ji. Отже, українських літер у друкарні не було.

Завдяки репринтному перевиданню цього мініатюрного Кобзаря, здійсненому в Києві 1991 р. Добровільним товариством любителів книги (науковий редактор М. М. Павлюк, підготовка видання, післямова, примітки М. О. Рабіновича (псевдонім М. О. Михальчук), відповідальний за випуск Л. Л. Лазебний), сьогодні більшість бажаючих можуть ознайомитися зі змістом і виглядом цього непересічного нелегального видання.

Серед нелегальних чи заборонених цензурою видань є ще більш загадкові. Наприклад, зрідка, але все-таки трапляються так звані «ряджені» або замасковані видання. У наших фондах є примірник заборонених у Росії поезій Т. Г. Шевченка, виданих у Женеві 1890 р., вставлених між сторінками 32 і 33 у книжку «Полное собрание стихотворений Веневитинова» (СПб, 1886) з серії видавництва О. С. Суворіна «Дешевая библиотека». Не маємо, на жаль, інформації, в яку частину тиражу видання Веневітінова, російського поета-романтика початку XIX ст., додано поезії Шевченка (ми взагалі не зустрічали повідомлень про цей факт). Обкладинки поезій Шевченка тут, зрозуміло, нема, але текст починається з першої сторінки, а саме з відомого вірша «До Основ'яненка» (без цензурних вилучень). Загалом текст Шевченкових творів становить 248 сторінок, завершується «Псалмами Давидовими» (с. 239–248), формат невеликий. Шрифт знов-таки драгоманівський, головною ознакою якого є літера j.

Рідкісними з огляду на цензурні заборони і взагалі на час, що минув, можна вважати й інші видання Т. Шевченка XIX ст., серед яких у відділі є, зокрема,

«Marija maty Isusowa : wirszy / Tarasa Szewczenka ; z uwahamy M. Drahomanowa. – Żenewa, 1882 (примірник з бібліотеки Б. Грінченка); львівське видання «Кобзаря 1883 р.» накладом В. Нагірного, друкарня Товариства ім. Шевченка, з портретом поета (з бібліотеки В. Науменка); петербурзьке видання «Кобзаря» 1884 р., з портретом Шевченка з гравиюри на сталі Ф. Брокгауза, друкарня В. Балашова (примірник має печатки «Николай Петрович Пасторській», «Дан. Рудченко»); «Поезії Тараса Шевченка» в серії «Бібліотека «Зорі» з печатні Ставропігійського інституту у Львові 1884 р., у радянській час теж були у колекції заборонених видань (примірник належав колись Єлисею Кипріановичу Трегубову); «Марія. Поэма Т. Гр. Шевченка съ переднимъ словомъ и замечаниями М. Драгоманова / пер. с укр. – Женева : Типография «Громады», 1885; вишукане великоформатне видання «Кобзарь. Гайдамаки. – СПб, Тип. А. С. Суворина, 1886», ілюстроване художником О. Г. Сластіоном, з паралельним текстом російською мовою в перекладі М. Гербеля (2 примірники); київське видання «Кобзаря» фірми відомого видавця та книгаря Ф. Іогансона 1889 р., з портретом Т. Шевченка, цензурні пропуски дописані в книжці від руки; чернігівське видання поеми «Катерина» 1895 р. у власницькому конволюті Б. Грінченка, основну частину якого займають видання самого Б. Грінченка та його дружини.

Загалом у відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігається 22 посмертні видання Т. Г. Шевченка (у 30 примірниках), що вийшли в ХІХ ст. Разом з 11-ма прижиттєвими окремими виданнями поета вони утворюють цінне зібрання Шевченкової спадщини, що є, безперечно, частиною національ-

ного надбання нашого народу. Підготовлено повнотекстові цифрові копії усіх названих видань і багатьох видань Шевченка першої половини ХХ ст., які представлені на порталі НБУВ, а прижиттєві видання ще й презентують українську книгу в Світовій цифровій бібліотеці.

На завершення наведемо слова П. Куліша з 3-го випуску «Листи с хутора»: «Невелика книжка з його писання вийде, а про ту книжку можна вдесятеро більше написати. Нехай же сю працю візьмуть на себе люде дотепніші, а з нас буде й того, що ми, як думали, як серцем чули, так про Тараса попросту й написали. Слава тобі, Тарасе, поки на Україні хоч одно дівча рідну пісню співатиме, поки хоч одна мати по-своєму дитину голубитиме, поки хоч один батько не чужим словом про давні могили си-ну говоритиме!» [7, с. 17].

Список використаних джерел

1. Передмова // Шевченко Т. Гайдамаки : поема. – СПб : в тип. А. Сычева, 1841. – С. 129–131.
2. Корнійчук М. До історії видань творів Тараса Шевченка // Видання творів Тараса Шевченка та графічної Шевченкіани : каталог / Музей книги і друкарства України. – К. : Пульсари, 2011. – С. 6–22.
3. Шубравський В. Передмова до факсимільного видання «Кобзаря» 1860 року. – К. : Дніпро, 1981. – 23 с.
4. Тарас Григорьевич Шевченко: автобиография // Кобзарь Тараса Шевченка в переводе русских поэтов / под ред. Ник. Вас. Гербеля. – СПб, 1860. – С. 5–14.
5. Надточий О. Закордонні видання «Кобзаря» Тараса Шевченка // Друкарство. – 2005. – № 2. – С. 63–65.
6. Балицький П. О. Один з маловідомих «Кобзарів» Т. Шевченка // Бібліологічні вісті. – 1929. – № 2–3. – С. 94–95.
7. Чого стоїть Шевченко, яко поэтъ народній / Листи сь хутора. Листъ III. – Петербургъ, 1861. – 17 с.

Стаття надійшла до редакції 10.07.2014 р.

UDC 821.161.2(0.027)Шевченко:027.021(477-25)

Halyna Kovalchuk,

doctor of sciences in History, professor, Head of Department, VNLU

THE LIFETIME AND POSTHUMOUS EDITIONS OF T. SHEVCHENKO IN DEPARTMENT OF OLD AND RARE BOOKS AT V. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The article observes the copies of T. Shevchenko's editions of 19th century, deposited in department of old and rare books of V. Vernadskyi National library of Ukraine. Special attention was devoted to rare underground publications. When possible, private libraries, from which the copies of Shevchenko's editions were collected to the department, are named.

К е у о р д с : T. Shevchenko, lifetime and posthumous editions, department of old and rare books of V. Vernadskyi National library of Ukraine.

УДК 821.161.2(0.027)Шевченко:027.021(477-25)

Галина Ковальчук,

д-р ист. наук, профессор, зав. отделом НБУВ

ПРИЖИЗНЕННЫЕ И ПОСМЕРТНЫЕ ИЗДАНИЯ Т. Г. ШЕВЧЕНКО В ФОНДАХ ОТДЕЛА СТАРОПЕЧАТНЫХ И РЕДКИХ ИЗДАНИЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ УКРАИНЫ ИМЕНИ В. И. ВЕРНАДСКОГО

В статье дана характеристика экземпляров изданий Т. Г. Шевченко XIX в., хранящихся в отделе старопечатных и редких изданий НБУВ. Особое внимание уделено редким нелегальным изданиям. По возможности указано, из каких частных библиотек происходят экземпляры отдела.

К л ю ч е в ы е с л о в а : шевченковедение, прижизненные и посмертные издания Т. Г. Шевченко, шевченкиана отдела старопечатных и редких изданий НБУВ.

УДК 929

Таїсія Ківшар,

д-р іст. наук, професор,
старш. наук. співробітник НБУВ

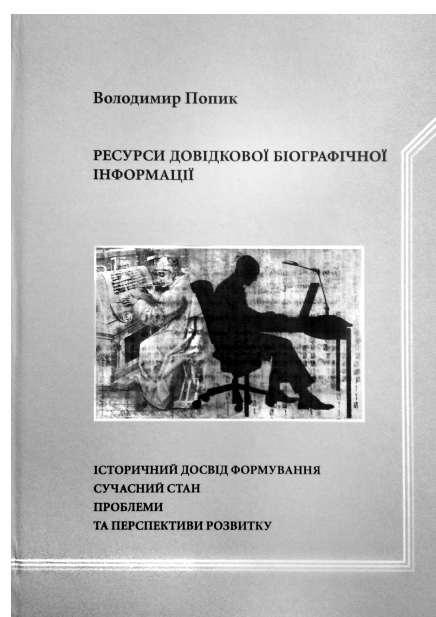
Ресурси біографічної інформації: традиційні уявлення, новітні тенденції і перспективи розвитку

Рец. на кн. : **Попик В.** Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку / Володимир Попик; відп. ред. Л. А. Дубровіна; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 520 с.

Небувале піднесення суспільного інтересу до біографічної інформації – як історичної, так і присвяченої нашим відомим сучасникам, – бум друкованих публікацій, швидке формування електронних ресурсів гостро поставили завдання осмислення досвіду, традицій, сучасного стану та перспектив розвитку біографічно-інформаційної справи, місця і ролі у цьому процесі бібліотек як провідних центрів соціальних комунікацій. З цього погляду монографія В. І. Попика є актуальною і своєчасною працею як для історичної науки, так і для напряму соціальних комунікацій. Автор істотно розширює предметну галузь бібліотекознавства, пов'язуючи її з новітніми потребами суспільства в організації, використанні системної й інтегрованої біографічної, бібліографічної документної інформації та з роллю бібліотечно-інформаційних закладів у сучасному електронно-інформаційному середовищі.

Новизна праці, що рецензується, полягає, насамперед, у тому, що розвиток ресурсів біографічної інформації представлено автором як єдиний безперервний процес, котрий зародився ще в давнину у формі збирання рукописних документів, набув розквіту за доби друкарської культури і закономірно продовжується нині у новій якості, визначеній сучасними комунікаційними технологіями. Запропонований автором підхід уможливає цілісний погляд на історичну трансформацію уявлень щодо змісту, складу та завдань біографічної інформації як частини національного надбання, на розвиток справи її інтеграції та поширення відповідно до зростаючих інформаційних запитів суспільства, наступність та еволюцію форм і методів дослідницької, видавничої, інформаційної роботи.

Не менш важливим є те, що у монографії вперше окреслено всю широту діапазону видового різноманіття документів, які становлять ресурс біографічної інформації: меморіальні записи та інші давні писемні документи, праці авторів античності і середньовіччя, пам'ятки східної та європейської релігійної традиції,

хроніки, літописи й літописці, військові та адміністративні, зокрема – козацькі, реєстри, родоводи, зарубіжні й вітчизняні біографічні словники й довідники, біографічні сегменти універсальних, галузевих та регіональних енциклопедій, біографічні збірники, історико-меморіальні альманахи, генеалогічні збірники та праці, некрополі, краєзнавча література, бібліотечні, архівні, музейні каталоги й картотеки, збирання формулярів, бібліографічні довідники, друковані й електронні покажчики, електронні версії довідкових біографічних видань, електронні «біографічні архіви», статичні й динамічні бази історико-біографічних даних, меморіальні веб-сайти, біографічні розділи електронних бібліотек, так звані відкриті архіви, генеалогічні інформаційні системи, офіційні ресурси органів державної влади, громадських організацій, творчих об'єднань, наукових, архівних й бібліотечних установ, приватні веб-сайти, біографічні складники блогів, соціальних мереж, спеціальні пошукові системи за персоналіями.

При цьому, автор доводить, що сучасні комп'ютерні технології створили можливість актуалізації й інтеграції всього нагромадженого впродовж століть інформаційного ресурсу, швидкого і зручного використання його в інтересах розвитку освіти, науки, культури, державного управління, для задоволення особистих інформаційних потреб громадян. Крім того, запропоновано оптимальні напрями й алгоритми розбудови в Україні різних за формами, призначенням та користувацькою аудиторією електронних біографічних ресурсів.

Книгу написано на широкій джерельній основі. Етапи нагромадження дослідницького, видавничого, інформаційного досвіду розкриваються на численних прикладах створення зарубіжних і вітчизняних біографічних словників, енциклопедій, книжкових серій, біобібліографій, різноманітних електронних ресурсів. При цьому автор намагається прослідкувати як форми передання традицій, їх якісної трансформації й використання у принципово нових умовах, так і утвердження певних негативних стереотипів і підходів, здавна притаманних підготовці словників, енциклопедій, які й нині гальмують поступ біографічно-інформаційної справи, а тому конче вимагають подолання.

Особливий інтерес становлять розділи монографії, присвячені оцінці місця і ролі, можливостей та здобутків бібліотек у інтеграції і поширенні біографічної й біобібліографічної інформації. Дослідник узагальнює вітчизняний та зарубіжний досвід створення бібліографічних ресурсів, електронних бібліотек, баз даних біографічної та біобібліографічної інформації, співробітництва книгозбірень з видавничими центрами й електронними біографічними архівами. Детально проаналізовано особливості напрямів роботи, підходів, напрацьованих багатьма провідними зарубіжними і вітчизняними бібліотеками, зокрема – Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, подано рекомендації щодо адаптації, розвитку і використання їх досвіду.

Значну увагу приділено методичним проблемам представлення науковими установами, закладами освіти, державними органами, громадськими та діловими організаціями сучасного людського потенціалу України, що є вкрай важливим для інтеграції нашої держави у європейський та світовий інформаційний простір, для підтримки перетворень, що здійснюються в країні.

Загалом, запропоновані В. І. Попиком базові теоретичні, методичні та організаційні засади побудови сучасних електронних вітчизняних ресурсів біографічної інформації, зокрема, «Українського національного біографічного архіву», закладають основу для формування всеукраїнської джерельної

бази у галузі біографіки нової якості, яка має включати наукові дослідження, джерела, аналітичні матеріали, низку різновидів довідкової інформації, іконографію та бібліографію, а також вирішення за допомогою сучасної системи навігації завдань актуалізації й перетворення інтегрованої інформації на важливий знаннєвий ресурс сучасного суспільства.

Логічному й переконливому вирішенню дослідницьких завдань, донесенню одержаних результатів до читача, безумовно, сприяє структурна побудова монографії. Автор послідовно переходить від висвітлення історичного досвіду розбудови ресурсів біографічної інформації до аналізу їх сучасного стану, головних тенденцій еволюції, і далі – до формування прогностичних передбачень, обґрунтування актуальних завдань, теоретичних і методичних засад подальшого розвитку біографічно-інформаційної справи в Україні.

Водночас у книзі деякі важливі напрями і тенденції розвитку електронних ресурсів біографічної інформації, які з часом можуть набути у біографічно-інформаційній справі великого значення, окреслені лише у найбільш загальному плані. Йдеться, зокрема, про розвиток біографічного сегмента в соціальних мережах, у блогосфері, який вже починає вимальовуватися у своїх обрисах, про завдання і перспективи поєднання біографіки з базами бібліометричної та наукометричної інформації. Хоча цілком очевидно, ці принципово нові, ще недостатньо окреслені самою практикою, явища мають стати предметом спеціальних досліджень у майбутньому, коли буде нагромаджено достатній для їх аналізу матеріал.

Певним недоліком великої за обсягом монографії є також відсутність у ній покажчиків – іменного, географічного, а також наукових установ, видавництва, бібліотек, інформаційних центрів, створених ними ресурсів, багатотомних і серійних довідкових біографічних видань. Їх наявність суттєво б полегшила читачам цільовий пошук у тексті необхідної інформації. Наявність докладного списку джерел, який нараховує понад тисячу позицій, у т. ч. й електронних ресурсів з адресами доступу в мережі Інтернет, лише частково заповнює цю прогалину.

Незважаючи на окремі недоліки, дослідження В. І. Попика є безумовним науковим внеском в українське бібліотекознавство та бібліографознавство, у вивчення сучасних проблем і прогнозування подальшого розвитку соціальних комунікацій. Воно не лише озброює дослідників-біографістів, видавців, бібліотечних працівників і спеціалістів у галузі інформаційних технологій теоретичними знаннями, методичними порадами, а й окреслює широкі перспективи роботи у одному з важливих напрямів формування національного гуманітарного інформаційного простору.

Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору

21–23 жовтня 2014 р. у м. Києві відбулася міжнародна наукова конференція «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору» – щорічний науковий форум Інформаційно-бібліотечної ради НАН України, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Асоціації бібліотек України і Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академії наук – членів Міжнародної асоціації академії наук.

У роботі конференції взяло участь понад 400 фахівців. Серед них – відомі вчені, керівники бібліотечної галузі, співробітники вітчизняних бібліотек та наукових установ, зарубіжні гості, окрема делегація Бібліотеки імені Врублевських Литовської академії наук на чолі з директором Сігітасом Нарбутасом, директор представництва компанії «Ельзевір» у Росії, Білорусі та Україні Марат Фатхулін та ін.

У ході триденної роботи міжнародного форуму відбулися пленарне та шість секційних засідань, два засідання круглих столів, а також два науково-практичні семінари з проблем формування електронних інформаційних ресурсів наукових бібліотек, їх інформаційно-аналітичної діяльності, оновлення змісту підготовки фахівців нової генерації, а також перспектив міжбібліотечної взаємодії у формуванні національного електронного інформаційного простору.

Концептуальною щодо визначення бібліотечних стратегій в умовах цифрового суспільства була доповідь на пленарному засіданні академіка НАН України, академіка-секретаря Відділення історії, філософії та права, голови Інформаційно-бібліотечної ради НАН України, почесного генерального директора НБУВ **О. С. Онищенко**. Доповідач з-поміж стратегічних напрямів діяльності бібліотек в умовах бурхливого наповнення інформаційного середовища новими носіями інформації і розвитку множинності каналів інформації виокремив стратегію номер один – курс на інтегративний інформаційний мультиресурс та інтегративний інформаційний мультисервіс. На його переконання, майбутнє бібліотек – передусім у багатстві, новизні, якості сервісу.

Про реальні кроки в окресленому напрямі йшлося у виступах начальника управління регіональної та культурно-просвітницької роботи Міністерства культури України **Л. С. Нікіфоренко**, заступника директора з наукових питань Бібліотеки імені Врублевських Литовської академії наук **Р. Ціценене**, генерального директора Національної парламентської

бібліотеки України **Т. І. Вилегжаниної**, заступника директора Інституту проблем реєстрації інформації НАН України, члена-кореспондента НАН України **А. А. Крючина**, президента Української бібліотечної асоціації **І. О. Шевченко**, директора представництва компанії «Ельзевір» **М. Фатхуліна**. Низку конструктивних пропозицій щодо формування фундаментальної електронної бібліотеки «Україніка» виклав у своїй доповіді генеральний директор НБУВ **В. І. Попик**. Наголошуючи на особливому державницькому значенні формування фундаментальних електронних бібліотечних ресурсів, які б максимально повно розкривали вітчизняну історико-культурну спадщину, надбання сучасності й перспективи суспільного розвитку, доповідач, зокрема, зазначив: Україна відчутно відстає від інших країн Європи у розгортанні своєї цифрової національної книжково-документної колекції. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, маючи вагоме дослідницьке науково-методичне підґрунтя й величезну бібліографічну базу україніки, нині готова до виконання складного і багатопланового завдання формування національної цифрової колекції – «Україніка». Йдеться про створення ресурсу, який би зосереджував комплекс знань про нашу Батьківщину, наголосив В. І. Попик.

Окреслені доповідачами під час пленарного засідання нагальні проблеми та пріоритетні завдання бібліотечно-інформаційних інституцій стимулювали жваві дискусії учасників секцій, семінарів та круглих столів, що відбулися у рамках конференції за основними напрямками бібліотечно-інформаційної діяльності.

Тези доповідей учасників конференції були опубліковані на порталі Бібліотеки та видані окремою книгою ще до початку форуму.

Учасники та гості зібрання мали змогу переглянути тематичні документні та художні експозиції, виставки видань НБУВ, розгорнуті у залах Бібліотеки.

Знаковою подією конференції стала зустріч керівництва Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського з делегацією Бібліотеки імені Врублевських Литовської академії наук. Сторони визначили основні напрями партнерської взаємодії, намітили план першочергових заходів спільної наукової діяльності.

У рамках конференції відбулася нарада керівників провідних бібліотек України, Української бібліотечної асоціації та Асоціації бібліотек Ук-

раїни. Її учасники обговорили засади стратегічного розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України на період до 2020 р. Одноставну підтримку отримала пропозиція генерального директора Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського В. І. Попика підготувати звернення до урядових інституцій та до керівництва Верховної Ради Ук-

раїни щодо удосконалення бібліотечно-інформаційного законодавства, зокрема що стосується врегулювання процедури закупівлі комп'ютерного обладнання для бібліотек та інформаційних установ.

Лідія Поперечна,
мол. наук. співробітник НБУВ

Формування національного інформаційного простору: інтеграція та кооперація зусиль бібліотек України та інформаційних інституцій

До роботи секції «Формування національного інформаційного простору: інтеграція та кооперація зусиль бібліотек України та інформаційних інституцій» долучилися фахівці провідних бібліотечно-інформаційних установ та вишів країни. У центрі уваги учасників секційного засідання були питання налагодження ефективної взаємодії бібліотечних, архівних і музейних установ зі створення вітчизняних високоякісних і змістовних інформаційних ресурсів, упровадження нових форм обслуговування користувачів на основі інформаційно-комунікаційних технологій, популяризації бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг у суспільстві, піднесення рівня інформаційної культури користувачів та співробітників бібліотек. Присутні заслухали і обговорили низку ґрунтовних доповідей, присвячених ролі бібліотек у формуванні національного інформаційного простору як чинника зміцнення національного інформаційного суверенітету (**Т. Ю. Гранчак**); розвитку інформаційно-комунікаційної діяльності бібліотек у контексті забезпечення доступу суспільства до знань та інформації (**О. М. Василенко, О. В. Воскобойнікова-Гузєва**); розбудові вітчизняних інформаційних ресурсів, зокрема формуванню на кооперативних засадах загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова» (**І. Й. Коваленко**); розвитку спеціалізованих інформаційних ресурсів (юридичних, картографічних, бібліотекознавчих тощо) (**М. В. Іванова**); нормативно-методичному забезпеченню формування та використання електронних ресурсів у бібліотеках (**Т. В. Данильченко**); упровадженню та функціонуванню е-послуг для дистанційних користувачів (**Н. Ю. Каліберда**); переходу від традиційних методів управління до інформаційно-технологічних, котрі забезпечують ефективну інтеграцію у сфері бібліотечного управління (**Н. М. Ніколаєнко**); науково-методичному забезпеченню краєзнавчої роботи бібліотек з використанням веб-сервісів (**О. В. Михайлова**); розвитку культурно-мистецького середовища, співпраці із зак-

ладами культури та органами місцевого самоврядування (**Г. І. Пристай**); історичним розвідкам традицій комплектування фондів бібліотек Близького Сходу шляхом надходження дарів (**А. М. Лямець**); розкриттю наукових досліджень з мистецтвознавства на основі розвитку веб-представництва (**І. В. Несміянова**).

Дискусія розгорнулася навколо питань формування інтегрованих інформаційних ресурсів бібліотек, архівів та музеїв комерційними структурами та підходів до оцінювання діяльності бібліотечно-інформаційних установ (**С. В. Бородін, К. Віслобоков**).

Обговорювалися й інші актуальні питання (правового забезпечення міжвідомчої співпраці бібліотек, архівів, музеїв та центрів науково-технічної інформації; стандартизації; обліку електронних інформаційних ресурсів), спрямовані на розвиток бібліотечно-інформаційної сфери України.

У процесі обговорення проблем, порушених під час засідання секції, були висунуті пропозиції щодо оновлення Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» та інших нормативно-правових актів. Йшлося про надання дозволу бібліотекам на оновлення комп'ютерної техніки як технологічного устаткування; розроблення та упровадження національних нормативно-методичних документів з обліку інформаційних ресурсів та бібліотечно-інформаційної діяльності (стандартів, типових положень, інструкцій тощо); створення робочих груп у рамках міжвідомчої кооперації та взаємодії бібліотечно-інформаційних установ (бібліотек, архівів, музеїв, центрів науково-технічної інформації) за напрямками бібліотечно-інформаційної діяльності та наукових досліджень у галузі бібліотекознавства, книгознавства, бібліографознавства; формування реєстру оцифрованих документів тощо.

Ольга Василенко,
канд. іст. наук, директор ІНМЗБІР НБУВ
Тетяна Данильченко,
мол. наук. співробітник НБУВ

Рукописна і книжкова спадщина в національному інформаційному просторі: теоретичні та практичні аспекти формування електронних ресурсів

У засіданні секції «Рукописна і книжкова спадщина в національному інформаційному просторі: теоретичні та практичні аспекти формування електронних ресурсів» взяло участь близько 50 фахівців з книгознавства, історії бібліотечних зібрань, опису різних видів друку, а також інформаційних технологій та соціальних комунікацій. Було заслухано 13 доповідей, в яких порушувалася проблематика щодо створення сучасних інформаційних ресурсів, пов'язаних з рукописною, книжковою, газетною спадщиною України.

Підвищений інтерес викликала доповідь завідувачів відділів НБУВ **Г. І. Ковальчук** і **К. В. Лобузіню** «Матеріали до Державного реєстру книжкових пам'яток на порталі НБУВ». Представлений науково-методичний ресурс, на переконання доповідачів, покликаний слугувати основою для формування загального інформаційного ресурсу книжкових пам'яток НБУВ, а в перспективі – для створення «Державного реєстру національного культурного надбання», його розділу «Книжкові пам'ятки України». Змістовністю вирізнялися виступи зав. відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського **Н. Г. Мацібори** «Колекція шкільної навчальної книги з фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського», наук. співробітника Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України **І. І. Альмеса** «Церковні книги» у Віцинському василіансько-

му монастирі (джерелознавчий аналіз за матеріалами інвентарного опису 1774 р.)».

На засіданні йшлося про необхідність інтеграції зусиль бібліотек щодо віртуальної реконструкції розпорошених історичних зібрань. Прикладом є діяльність з бібліографічної реконструкції книжкової спадщини митрополита Київського і Галицького Флавіана, про яку йшлося у виступі **О. В. Заєць**.

Заввідділу газетних фондів НБУВ **О. А. Вакульчук** ознайомила присутніх з основними критеріями, за якими відбувається відбір газет для першочергового оцифрування, формується їх електронна повнотекстова колекція. **І. М. Швець** привернула увагу присутніх до назви як основного елемента ідентифікації газети, навела низку прикладів зміни назв газет у зв'язку зі соціально-політичними змінами у суспільстві.

Інтерес присутніх викликали виступи **О. М. Гальченко** щодо баз даних на книжкові оправи; **О. Ю. Курганової** щодо ідентифікатора «фінгерпринт» при бібліографічному описі іноземних стародруків, зокрема ельзевірів; **Н. В. Заболотної** щодо ідентифікації певних кирилических стародруків.

Галина Ковальчук,

д-р іст. наук, зав. відділу НБУВ

Тетяна Мяскова,

канд. іст. наук, старш. наук. співробітник НБУВ

Національна архівна спадщина в інформаційному просторі

У роботі секції «Національна архівна спадщина в інформаційному просторі» взяли участь співробітники структурних підрозділів НБУВ, у складі яких відклалися документи Національного архівного фонду: Інституту рукопису, Інституту архівознавства, Фонду Президентів України. Серед гостей були працівники ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та Науково-технічної бібліотеки Національного авіаційного університету.

Доповідачі зосередили свою увагу на теоретичних і практичних аспектах формування архівного документного ресурсу, як традиційного, так і електронного, проблемах, що виникають при створенні електронних архівних фондів та відповідних інформаційно-пошукових систем, архівних ресурсів як складової загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів, переведенні в електронну форму національних надбань у сфері культури та науки України.

Також обговорювалися методичні та правові засади представлення в електронному інформаційному середовищі комплексних документних ресурсів (**Л. М. Яременко**), проблеми розроблення облікової електронної бази на архівні фонди Інституту рукопису (**І. С. Корчемна**), формування архівних фондів установ та бібліотечно-архівних колекцій (**О. В. Січова**, **І. А. Павлуша**), особових архівних фондів видатних діячів культури, науки, громадсько-політичних діячів та наукового описування документів різнорівневих фондів (**Т. С. Горбач**, **О. М. Купченко-Грінчук**, **Ю. В. Булгаков**, **І. В. Клименко**, **Н. А. Наумова**, **А. І. Шаповал**, **Т. В. Герасимова**), ступеня інформативності різних видів джерел, зокрема епістолярію, мемуарів, щоденникових записів (**Ю. О. Бойко**, **О. В. Березовська**, **Л. В. Шипко**), комплексів джерел з історії НАН України (**О. І. Вербіцька**, **О. А. Лук'янець**, **І. М. Шихненко**) та ін.

Учасники секції одностайно висловилися за активізацію діяльності спеціалізованих структурних підрозділів НБУВ та інших вітчизняних бібліотек, у фондах яких відклався значний джерельний масив рукописної наукової та історико-культурної спадщини України щодо створення цифрового ре-

сурсу на базі архівних документів та поглиблення співпраці у цій галузі з архівними установами України.

Лідія Яременко,
канд. іст. наук,

директор Інституту архівознавства НБУВ

Інформаційно-аналітична діяльність як чинник організації сучасного національного інформаційного простору

Значна частина учасників конференції взяла участь у роботі секції «Інформаційно-аналітична діяльність як чинник організації сучасного національного інформаційного простору». Серед них – фахівці провідних наукових установ, бібліотечних та інформаційних інституцій різних галузей: освіти, фінансових інститутів, інститутів права тощо.

Обговорювалися різні аспекти функціонування інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек в умовах комплексних змін інформаційного середовища, зокрема, питання трансформації бібліотечних установ у центри соціальних комунікацій (**В. М. Горовий**); акцентувалася увага на інноваційному компоненті інформаційно-аналітичної діяльності (**С. М. Зозуля**); на ролі інформаційно-аналітичних структур у формуванні інформаційного простору в сучасних умовах (**В. М. Панченко**); на необхідності розвитку інформаційно-аналітичної діяльності як важливого елемента формування національного наукового простору (**В. Б. Андрущенко**). Свій науковий доробок репрезентували науковці інформаційно-аналітичних підрозділів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: Фонду президентів України, Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Національної юридичної бібліотеки.

У результаті обговорення виступів учасники секційного засідання дійшли висновку, що в процесі розвитку інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек як чинника організації сучасного національного інформаційного простору важливим є:

- розвиток співробітництва інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотечних установ з університетами, громадськими організаціями, владними структурами, видавництвами та іншими інституціями з метою формування інтегрованих бібліотечно-інформаційних ресурсів та вдосконалення організаційно-методичних засад розвитку бібліотечного сегмента національного інформаційного простору;
- дослідження і впровадження в інформаційно-аналітичну діяльність бібліотек методик візуального представлення інформації як засобу структуризації, систематизації і консолідації великих обсягів даних національного інформаційного простору в інформаційно-аналітичному продукті;
- удосконалення методик організації відбору, структуризації, систематизації, збереження та використання інформації національного сегмента інформаційного простору соціальних мереж як важливого джерела вивчення суспільно-політичних процесів;
- активне рекламування бібліотеки як універсального інформаційного центру, просування інформації стосовно бібліотечних інформаційних ресурсів та послуг у мережевому середовищі.

Тетяна Гранчак,

д-р наук із соціальних комунікацій,
зав. відділу НБУВ

Каталогізація бібліотечно-інформаційних ресурсів на сучасному етапі

Близько 60 фахівців НБУВ, інших провідних бібліотек країни долучилися до роботи секції «Каталогізація бібліотечно-інформаційних ресурсів на сучасному етапі». Дослідницька увага учасників секційного засідання концентрувалася навколо актуальних питань, пов'язаних з трансформацією каталогів на сучасному етапі. Було заслухано 12 доповідей в яких розкривалися сучасний стан ката-

логів вітчизняних бібліотек, нові тенденції у зарубіжній каталогізації, проблеми формування національних авторитетних файлів.

У доповіді керівника секції, завідділу НБУВ **Н. В. Стрішенець** наголошувалося на зростаючій ролі зведених каталогів, які перетворюються на ключовий компонент забезпечення глобального доступу до ширших, багатших фондів, ніж їх може надати ок-

рема бібліотека. Визначальними чинниками основних тенденцій розвитку сучасної каталогізації став стрімкий розвиток комп'ютерних і телекомунікаційних технологій. Нині мова йде вже про каталоги наступного покоління, основним завданням яких є забезпечення одночасного централізованого пошуку і у бібліотечному фонді, і у реферативних та повнотекстових базах даних. Особливістю сучасної каталогізації є також приєднання до бібліографічного опису змісту видання, що значно розширює можливості пошуку в електронному каталозі. Відповіддю на нові вимоги часу стало розроблення американськими та західноєвропейськими бібліотекарями якісно нових правил каталогізації – «Resource Description and Access» («Опис та доступ до ресурсу»), які є свідченням змін, що відбуваються в каталогізації.

Більшість виступів ґрунтувалася на досвіді роботи конкретних бібліотечних установ. Наголошувалося на важливості переорієнтації з традиційних процесів каталогізації на формування електронних каталогів (**О. О. Сербін**). порушувалися питання предметизації, тобто розкриття фондів за змістом (**М. М. Чегринцев**), ретроспективної конверсії та трансформації карткових каталогів (**П. І. Шекера, Л. П. Курвякова, Н. В. Вараксіна**). Відбулася презентація спільного проекту корпоративної каталогізації медичних бібліотек України щодо формування бази даних статей з медичної періодики (**Є. В. Коцюра**). Розкрито досвід науково-методичної роботи з вирішення проблем, що виникають у практичній роботі НБУВ та бібліотек НАН України у процесі аналітико-синтетичного опрацювання бібліотечно-інформаційних ресурсів (**С. Г. Смуць**).

Активно обговорювалися питання розроблення єдиної стратегії створення національних авторитетних файлів, коли кожна національна бібліотека

країни бере на себе відповідальність за створення авторитетних записів на імена осіб і назви організацій відповідної галузі (**І. П. Антоненко, О. В. Ісаєва**). Підвищений інтерес у присутніх викликав досвід Кіровоградської ОУНБ ім. Д. І. Чижевського щодо каталогізації ресурсів Інтернету за допомогою Дублінського ядра метаданих (**О. М. Волохін**). Зазначалося, що у бібліотеці розроблено оригінальне програмне забезпечення Редактор-Конвектор, який дозволяє створювати та редагувати метадані в форматі Дублінського ядра, імпортувати опис ресурсу до бібліографічної бази даних бібліотечної системи як MARC-запис, який не відрізняється від бібліографічного опису джерела на паперовому носії.

Присутні заслухали результати проведеного моніторингу сайтів НАН України щодо представлення на них електронних каталогів (**О. В. Полякова**). Наголошувалося, що бібліотеки, які створюють електронні каталоги своїх фондів та вступають на шлях повної автоматизації основних технологічних процесів, повинні виважено та відповідально підходити до організації своїх електронних бібліографічних ресурсів. Адже це є початком Зведеного електронного каталогу бібліотек мережі.

Окремо на секції порушувалися питання про неузгодженість застосовуваних вітчизняними бібліотеками версій програмного забезпечення АБІС. Шляхом вирішення проблеми може стати вироблення єдиних підходів для мережі наукових бібліотек з українізації інтерфейсу робочих модулів системи та впровадження стандартів опису електронних ресурсів та інших видів документів.

Олена Сокур,

мол. наук. співробітник НБУВ

Біобібліографічна складова національного електронного інформаційного простору

Секція «Біобібліографічна складова національного електронного інформаційного простору» працювала на базі Інституту біографічних досліджень НБУВ. На обговорення було винесено 13 доповідей та повідомлень науковців і бібліотечних фахівців — працівників НБУВ, ЦНБ НАН Білорусі (Мінськ), Національної наукової медичної бібліотеки України, Харківської державної академії дизайну і мистецтв. У засіданні взяли участь представники Національної парламентської бібліотеки України, бібліотеки Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова, Державної науково-педагогічної бібліотеки ім. В. О. Сухомлинського, Національної бібліотеки України для дітей, нау-

кової бібліотеки Національного авіаційного університету, Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного, наукової бібліотеки Української інженерно-педагогічної академії (Харків), Книжкової палати України ім. Івана Федорова.

Директор Інституту біографічних досліджень НБУВ **В. І. Попик** проаналізував провідні тенденції розвитку електронних інформаційних ресурсів, їх можливості щодо піднесення освіти, науки і культури в суспільстві та наголосив, що одне з найголовніших завдань бібліотек України — долучитися до формування загальнонаціональних, регіональних, галузевих, тематичних ресурсів, зокрема ди-

намічних баз біографічної та біобібліографічної інформації, на новітніх принципах, відповідно до вимог часу та потреб сучасних користувачів.

Проблематика доповідей співробітників Інституту біографічних досліджень НБУВ (**С. М. Ляшко, Н. І. Любовець, О. М. Яценка, Н. П. Марченко** та ін.) загалом окреслювалася колом питань спеціальної теми НДР «Бібліотеки як центри формування ресурсів біографічної інформації», яка нині розробляється.

Присутніми були висловлені конкретні пропо-

зиції стосовно удосконалення методики роботи з організації сучасного інформаційного простору.

Підсумком секційного засідання став висновок про те, що досягнення вагомих результатів у нарощуванні біобібліографічної складової національного електронного інформаційного простору можливе лише за умови дієвої співпраці вчених, спеціалістів усіх наукових установ, закладів освіти, бібліотек, архівів та музеїв країни.

Тетяна Котлярова,
мол. наук. співробітник НБУВ

Бібліотека – освіта – інновації

Представники профільних кафедр вишів Києва, Львова, Луцька, Харкова, Баку, фахівці Російської державної бібліотеки, провідних національних і наукових бібліотек України взяли участь у роботі круглого столу «Бібліотека – освіта – інновації». Учасники заходу обговорювали важливі питання розвитку соціокомунікаційної діяльності бібліотеки, оптимізації вищої та післядипломної освіти сучасних бібліотечно-інформаційних фахівців, викликані набуттям бібліотекарями, бібліотекою нових якостей та компетенцій.

Особливу увагу було приділено питанням дослідження бібліотеки як соціокомунікаційної системи інформаційного суспільства (**І. О. Давидова**), подолання сучасних викликів суспільства шляхом розвитку нових функцій бібліотек зі створення знанневих ресурсів, відкриття і ведення електронних архівів, якісної навігації у світі наукової інформації (**Т. О. Ярошенко**), визначення місця спеціальної підготовки бібліотечних фахівців у стратегіях медіаосвіти (**В. О. Ільганаєва**), проблемам якості безперервної бібліотечно-інформаційної освіти, впровадженню інноваційних форм і методів (**В. В. Загуменна, Я. О. Хіміч**), обговоренню нових вимог до професії, що висувуються динамічним інформаційним світом,

розширення професійних компетенцій, а саме з проектного менеджменту (**Я. Є. Сошинська**). Констатувалося, що запорукою успіху у такому складному процесі може стати врахування зарубіжного досвіду побудови бібліотечної освіти, зокрема США (**С. О. Чуканова**), Азербайджану (**Парвіз Казімі**), впровадження напрацювань з удосконалення бібліотечно-інформаційної освіти, представлених у дисертаційних дослідженнях вітчизняних науковців (**Л. А. Литвинова**), досвіду європейських країн з підготовки кадрів для бібліотек, музеїв, архівів (**С. О. Шемаєв**). Надзвичайно актуальними були визначені питання нової ролі сучасної бібліотеки в юридично-правовому інформуванні та консультуванні громадян (**О. А. Долотова**). Значну увагу учасники засідання приділили документознавству як комунікаційному середовищу та навчальній дисципліні (**В. В. Добровольська, Т. В. Яцечко-Блажечко, С. В. Яцечко**).

Головне резюме учасників круглого столу – нові вимоги до професії потребують розвитку нових компетенцій, які забезпечать нову якість освіти та професійної діяльності.

Олена Воскобойнікова-Гузєва,
канд. іст. наук, провід. наук. співробітник НБУВ

Довідково-інформаційне обслуговування в електронному середовищі

У форматі круглого столу обговорювалася і тема «Довідково-інформаційне обслуговування в електронному середовищі». Обмінятися думками тут зібралися провідні фахівці НБУВ, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, Інституту енциклопедичних досліджень НАН України, Національної парламентської бібліотеки України, Державної архітектурно-будівельної бібліотеки, Рівненського державного гуманітарного університету, загалом 35 осіб.

Керівник Центру науково-бібліографічної інформації НБУВ **Т. В. Добко** визначила основні тенденції довідково-бібліографічного обслуговування (ДБО) у наукових бібліотеках – розширення сфери надання консультаційних послуг, насамперед, щодо використання електронних інформаційних ресурсів; стирання меж між ДБО та іншими формами бібліотечно-інформаційного обслуговування; комплексність задоволення інформаційних запитів користувачів бібліотек (бібліографічною, фактографічною і пов-

нотекстовою інформацією); ширше використання соціальних мереж для надання послуг та інформування про науково-інформаційну діяльність установ; нові інформаційні ресурси та можливості інформаційного пошуку.

Досвід Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського у створенні електронних бібліографічних ресурсів висвітлила в. о. директора цієї установи **Л. О. Пономаренко**.

Питання обслуговування користувачів розглядалися системно, в комплексі з проблемами підготовки та використання бібліографічних, довідково-інформаційних продуктів. Декілька доповідей було присвячено проблематиці бібліографічного дослідження життя та творчості Т. Г. Шевченка. Її історичні аспекти висвітлив у своєму виступі проф. Національного авіаційного університету **М. В. Геращенко**. Про стан та перспективи створення всеукраїнського електронного ресурсу «Бібліографічна Шевченкіана» доповіли зав. відділу НБУВ **В. Ю. Омельчук** і наук. співробітник **Л. С. Новосолова**, **Л. В. Беляєва** і **І. Д. Войченко** ознайомили присутніх зі своїм дослідженням видань «Кобзаря» Т. Г. Шевченка мовами народів світу та розповіли про підготовку бібліографічного покажчика.

Про створення біобібліографічних покажчиків з метою бібліотечно-інформаційного забезпечення агроєкологічної галузі на прикладі Житомирської області йшлося у виступі директора бібліотеки Житомирського національного агроєкологічного університету **М. В. Ігнатюк**.

Підвищений інтерес у аудиторії викликала доповідь директора Інституту енциклопедичних досліджень НАН України **М. Г. Желєзняк**, у якій порушувалися проблеми, пов'язані зі створенням та підтримкою першої української онлайн-енциклопедії – «Енциклопедія Сучасної України (ЕСУ)» (<http://esu.com.ua>). Концепціям інтернет-варіанту енциклопедичного словника «Чернігівці ХХ–ХХІ століть» та покажчика «Науковці України ХХ–ХХІ століть» були присвячені виступи мол. наук. співробітника цього Інституту **В. С. Мухи** і голов. бібліотекаря **Р. В. Руденко**. Роль та значення електронного каталогу бібліотеки Інституту розкрив у своїй доповіді **С. І. Очеретянюк**.

Про систему довідково-інформаційного обслуговування, у т. ч. й надання платних послуг, в Австрійській національній бібліотеці йшлося у доповіді зав. відділу НБУВ **Т. І. Арсєнко** і наук. співробітника **М. А. Вороб'я**.

Тематичні колекції веб-ресурсів як важлива складова сучасного інформаційного середовища та ресурсна база онлайн-ового ДБО – тема виступу **Н. В. Доброї**.

Доповідачка зазначила, що вітчизняні бібліотекарі активно використовують досвід зарубіжних колег щодо корпоративної взаємодії у напрямі створення та формування колекцій веб-ресурсів за визначеною тематикою. Це дає змогу уникати дублювання ресурсів у процесі їх оцінки та відбору, а також забезпечує максимальну повноту представлення інформації.

Активне обговорення викликала доповідь зав. відділу НБУВ **В. М. Чупріної** про зростаючі можливості надання інформаційних послуг віддаленим користувачам за допомогою функціонування служби міжбібліотечної абонементу (МБА) і доставки документів (ДД) з використанням сучасних інформаційних технологій.

Про участь відділу національної бібліографії НБУВ у міжнародному корпоративному проєкті, а саме, у поповненні бази даних «Міжнародного сводного каталога русскої книги (1918–1926)» доповів наук. співробітник НБУВ **Д. В. Устиновський**. Питання формування українського бібліографічного репертуару порушила у своєму виступі **І. Г. Лиханова**. Вона розповіла про створення та використання покажчика «Книга в Україні. 1861–1917», що виходить за матеріалами суттєво доповненої картотеки відомого книгознавця **С. Й. Петрова**.

Стан та перспективи розвитку відкритого електронного архіву як засобу забезпечення користувачів бібліографічною інформацією проаналізував у своєму виступі **П. М. Штих**. Доповідач закликав наукові бібліотеки, насамперед НАН України, до участі у формуванні ресурсу, який дасть змогу ширше представити міждисциплінарне знання, літературу з усіх галузей науки і техніки, наблизити ретроспективну інформацію до науковців.

Про інноваційні форми обслуговування читачів у бібліотеці Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету йшлося у виступі її директора **О. І. Шкіри**.

Усі учасники засідання наголошували на важливості активізації міжвідомчої взаємодії головних академічних бібліотек і бібліотек наукових установ НАН України, університетів, координації та кооперації з національними галузевими бібліотеками, науково-інформаційними установами зі створення на корпоративних засадах національного інтегровано-го довідково-бібліографічного ресурсу України.

Тетяна Добко,
д-р наук із соціальних комунікацій,
керівник Центру науково-бібліографічної інформації НБУВ
Віталіна Шкаріна,
мол. наук. співробітник НБУВ

Бібліотека та бібліометрія: світовий досвід, українська перспектива

Моніторингу наукового потенціалу та оцінювання ефективності діяльності вчених в останні роки приділяється підвищена увага. Тому природним став підвищений інтерес до семінару «Бібліотека та бібліометрія: світовий досвід, українська перспектива», у роботі якого взяли участь понад 40 фахівців.

Ключовим на семінарі став виступ завідувача міжгалузевої лабораторії теорії і практики наукометрії МОН України та НАН України (в структурі Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України), члена міжнародного товариства наукометрії та інформетрії **В. П. Рибачука**. Він ознайомив учасників конференції з позитивною реакцією наукової спільноти на Декларацію про оцінювання наукових досліджень, оприлюднену 2012 р. на щорічній конференції Американського товариства клітинної біології у Сан-Франциско. Вона закликає відмовитися від використання імпаکت-фактора журналів при оцінюванні результатів наукових досліджень, оскільки місія науки – одержання нових знань, а не маніпулювання цифрами. Водночас доповідач відзначив пасивне ставлення української наукової спільноти до ідеї декларації, яка продовжує вважати, що тільки публікації в журналах з високим

імпаکت-фактором є науковими, а всі інші – другорядними.

Підвищену увагу викликала презентація наук. співробітника відділу бібліометрії та наукометрії НБУВ **Т. В. Симоненко** «Бібліометрика української науки». Представлена нею інформаційно-аналітична система моніторингу та відстеження тенденцій розвитку вітчизняної науки функціонує на засадах конвергенції зі світовими наукометричними платформами Scopus, Ranking Web of Research Centers, Web of Science та Google Scholar. Завдяки консолідації бібліометричних даних з цими платформами вона може слугувати об'єктивною джерельною базою для отримання даних при експертному оцінюванні результатів професійної діяльності науковців і дослідницьких колективів. Програмний інструментарій системи забезпечує статистичну обробку даних для одержання широкого спектра аналітичних матеріалів щодо наукового потенціалу України, а геоінформаційна складова – їх наочно-просторову візуалізацію.

Леонід Костенко,
канд. техн. наук, зав. відділу НБУВ
Олександр Жабін,
наук. співробітник НБУВ

Формування електронних інформаційних ресурсів наукових бібліотек: прикладний аспект

До роботи науково-практичного семінару «Формування електронних інформаційних ресурсів наукових бібліотек: прикладний аспект» долучилося 36 учасників конференції, зокрема, заступник директора Інституту проблем реєстрації інформації НАН України **А. А. Крючин**, заступники директора Національної історичної бібліотеки України **С. І. Смілянець** і **І. Е. Дяченко**, керівник Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів НБУВ **О. П. Бодак**, завідувачі відділів НБУВ **Н. Ф. Самохіна** і **Н. Я. Зайченко**, провідні фахівці Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного, Наукової бібліотеки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, Науково-технічної бібліотеки Національного авіаційного університету, Науково-технічної бібліотеки Національного університету харчових технологій, Національної

академії державного управління при Президентіві України, Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана, Київського національного університету будівництва і архітектури та НБУВ.

На семінарі обговорювалися проблеми та перспективи формування електронних інформаційних ресурсів наукових бібліотек, зокрема, нормативно-правове забезпечення формування електронних інформаційних ресурсів, корпоративна взаємодія наукових бібліотек України у галузі створення електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів, а також методико-технологічне забезпечення процесу формування електронних інформаційних ресурсів бібліотек, облік електронних ресурсів у бібліотеках.

Ольга Бодак,
канд. іст. наук, керівник Центру формування
бібліотечно-інформаційних ресурсів НБУВ

Життя, як творчість

(Пам'яті Павли Іванівни Рогової)

Умирають майстри, залишаючи спогад, як рану.
В барельєфах печалі уже їм спинилася мить...

Л. Костенко

25 вересня 2014 р. перестало битися серце ученого-бібліотекознавця, педагога, заслуженого працівника культури України, директора Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського Павли Іванівни Рогової.

Народилася Павла Іванівна 2 листопада 1947 р. в с. Іванівка Кам'янсько-Дніпровського району Запорізької області. 1968 р. закінчила Київський державний педагогічний інститут імені О. М. Горького (нині – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова).

Трудову діяльність на бібліотечній ниві Павла Іванівна розпочала 1970 р. бібліотекарем книгозбірні Київського державного інституту іноземних мов. Упродовж 1972–1989 рр. – старший бібліотекар, згодом – головний бібліотекар, завідувач сектору відділу рекомендаційної бібліографії Державної республіканської бібліотеки УРСР ім. КПРС (нині – Національна парламентська бібліотека України). Вона виступає упорядником рекомендаційних покажчиків «Образ робітника в українській радянській художній літературі» (1977), «Митці Радянської України: Про майстрів образотворчого мистецтва, композиторів і акторів» (1978), «Київ у художній літературі» (1980), «Образ сільського трудівника в українській радянській літературі» (1980), «Людина і природа у творах радянських письменників» (1986) та ін. Спільно з відомим бібліографом Є. К. Бабич готує низку бібліографічних покажчиків: «Художня література. Критика. Літературознавство (1974–1987)» (сім випусків, 1976–1988), «Письменники Радянської Ук-

раїни – лауреати (1941–1979)» (1979), «Літопис дружби і братерства» (1983), «Письменники Радянської України – лауреати (1947–1985)» (1986).

З 1989-го по 1999 р. Павла Іванівна – директор спеціальної педагогічної бібліотеки Київського міського будинку вчителя, Центральної освітянської бібліотеки (ЦОБ) Інституту змісту і методів навчання Міністерства освіти України. В умовах нестабільного фінансування колектив ЦОБ на чолі з Павлою Іванівною розпочав формування національного галузевого книгосховища, тісно співпрацюючи з освітянськими установами, видавництвами, громадськими і благодійними організаціями. За ініціативою П. І. Рогової у бібліотеці активно запроваджуються інноваційні форми й методи бібліотечно-інформаційного забезпечення освітян, виокремлюється методичний напрям діяльності установи. Особливу увагу приділяла Павла Іванівна культурно-просвітницькій роботі бібліотеки. Відомі українські письменники, художники, освітяни, актори стали друзями бібліотеки та її особистими. Вісім років П. І. Рогова спільно з Ф. П. Погребенником, доктором філологічних наук, професором, лауреатом Національної премії імені Т. Шевченка, була організатором і ведучою циклу вечорів «Визначні жінки України» у Київському будинку вчителя.

Усвідомлюючи гостру необхідність розширення функцій бібліотеки, створення сучасного всеукраїнського галузевого інформаційного центру, П. І. Рогова порушує питання перед Міністерством освіти щодо заснування Державної науково-педагогічної бібліотеки України. 30 жовтня 1999 р. на базі фондів Центральної освітянської бібліотеки й наукової бібліотеки Інституту педагогіки АПН України було утворено Державну науково-педагогічну бібліотеку України, а П. І. Рогову призначено її директором. З великим натхненням й наполегливістю Павла Іванівна береться за організацію діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як науково-дослідної установи з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, як всеукраїнського інформаційного, науково-мето-

дичного та координаційного центру мережі освітянських книгозбірень МОН України і НАПН України. Досить швидко новостворена ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського поєднала у своїй діяльності функції бібліотеки загальнодержавного рівня та академічної книгозбірні.

Упродовж 1997–2001 рр. Павла Іванівна навчалася в аспірантурі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського без відриву від виробництва. 2004 р. блискуче захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук на тему «Педагогічні бібліотеки України (друга пол. XIX – 20-ті рр. XX ст.)». Це перше наукове дослідження з даної проблематики, в якому ґрунтовно розкривається історія становлення та розвитку педагогічних бібліотек. Її напрацювання дали змогу уточнити базове поняття «педагогічна бібліотека», слугували теоретичною базою при розробленні завдань і напрямів діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Павла Іванівна була науковим керівником науково-дослідних робіт, які здійснювала бібліотека. Упродовж 2000–2014 рр. під її керівництвом колективом ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського було розроблено чотири науково-дослідні проекти: «Концепція Державної науково-педагогічної бібліотеки України» (2000), «Створення, становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек України (X–XX ст.)» (2001–2005), «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського» (2006–2010), «Теоретичні та науково-практичні аспекти створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського» (2011–2013). 2014 р. П. І. Рогова розпочала роботу над проектом «Організація і методика створення галузевих бібліотечно-інформаційних ресурсів для освітянської галузі України» (2014–2016), який, на жаль, їй не вдалося завершити.

За своє творче життя вона опублікувала понад 300 наукових праць, серед яких монографія, концепції, наукові статті у вітчизняних та зарубіжних виданнях, бібліографічні покажчики, методичні посібники.

Павла Іванівна брала активну участь у розбудові

Української бібліотечної асоціації (УБА). Упродовж 1999–2005, 2009–2014 рр. вона входила до складу президії Української бібліотечної асоціації, очолювала секції освітянських, спеціальних бібліотек, сумлінно виконувала обов'язки наукового консультанта і редактора збірника «Наукові праці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського», члена редколегії низки часописів із психолого-педагогічних питань і бібліотекознавства.

П. І. Рогова постійно опікувалася проблемою бібліотечних кадрів. У 2003 р. вона ініціювала підготовку в Київському національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова фахівців за інтегрованою спеціальністю «бібліотекар-педагог», де викладала низку бібліотекознавчих дисциплін, передавала студентам не тільки знання, але й любов, відданість бібліотечній професії. Так працювати можна лише з великої любові до життя, до бібліотечно-просвітницької справи!

Плідна науково-дослідна, науково-виробнича діяльність Павли Іванівни неодноразово відзначалася нагородами та грамотами: орденом княгині Ольги III ступеня (2013 р.), відзнакою Міністерства освіти України «Відмінник освіти України» (1996 р.), медалями «Ветеран праці» (1987 р.), «Михайло Петрович Драгоманов, 1841–1895 рр.» (2005 р.), медалью НАПН України «Григорій Сковорода» (2012 р.), знаками АПН України «Ушинський К. Д.» (2007 р.), Міністерства освіти і науки України «Василь Сухомлинський» (2008 р.), почесними грамотами Кабінету Міністрів України (2007 р.), Міністерства освіти і науки України (1997, 2000 р.), Міністерства культури України (2014 р.), АПН України (2002 р.), Української бібліотечної асоціації «За відданість бібліотечній справі» (2005 р.), подяками Української асоціації імені Василя Сухомлинського (2003, 2006 р.).

Колектив Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського з вдячністю, щирою повагою та глибоким сумом згадує Павлу Іванівну, яка пішла з життя, проте залишила по собі світлі спогади в пам'яті колег, послідовників, учнів.

Щирі співчуття висловлюємо матері, доньці, рідним та близьким.

Лариса Пономаренко,
заступник директора з науково-бібліотечної роботи
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Показчик змісту журналу «Бібліотечний вісник» за 2014 рік

Вергунов В. Інноваційна діяльність – запорука успішного розвитку вітчизняних наукових сільськогосподарських бібліотек	№ 1	с. 3–7	Жукова В. Трансформація бібліотеки в інфраструктурі глобального інформаційного суспільства	№ 3	с. 3–7
Грек-Тарасевич Н. Контент-менеджмент сайта: опыт Центральной научной библиотеки имени Якуба Коласа Национальной академии наук Беларуси	№ 1	с. 8–11	Науменко Л. Авторитетний файл колективного автора (з досвіду Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка)	№ 3	с. 7–12
Романуха З. Університетські бібліотеки України в соціальних мережах	№ 1	с. 12–16	Сербін О. Скорочений варіант «Рубрикатора Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського»: оптимізація та уніфікація процесів індексування інформаційних ресурсів	№ 3	с. 13–20
Файфер Н., Дронікевич О., Білоцерківець І. Фонд рідкісних та цінних видань іноземними мовами Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського: стан і перспективи розвитку	№ 1	с. 17–21	Галицька С., Медвідь Т. Формування словника класифікаційних індексів електронного каталогу в контексті науково-методичного забезпечення процесів систематизування	№ 3	с. 21–25
Покусова О. Моніторинг використання галузевих періодичних видань як необхідна умова піднесення якості формування фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського	№ 1	с. 22–26	Казимі П., Кунанець Н. Провідний центр бібліотечної освіти Азербайджанської Республіки	№ 3	с. 26–31
Добровольська В. Теоретико-методологічні засади дослідження комунікаційного середовища документознавства	№ 1	с. 26–31	Лямець А. Дари як джерело комплектування фондів Александрійської бібліотеки	№ 3	с. 32–40
Клочок С., Коцюба Є. Комплектування, опрацювання та облік цифрових ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	№ 2	с. 3–8	Воскобойнікова-Гузєва О. Соціальне партнерство як чинник розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України	№ 4	с. 3–7
Назаровець С. Веб-проект «ДокШир»: представлення та поширення вітчизняних бібліотечнознавчих досліджень	№ 2	с. 8–11	Костенко Л., Жабін О., Кузнецов О., Кухарчук Є., Симоненко Т. Бібліометрика української науки: інформаційно-аналітична система	№ 4	с. 8–12
Прохоренко О., Павленко Т. Електронна доставка документів у Державній науково-педагогічній бібліотеці України ім. В. О. Сухомлинського: досвід упровадження	№ 2	с. 12–16	Добко Т., Антоненко І., Мойсеєнко Н. Бібліографічний опис електронних ресурсів віддаленого доступу та соціальних сервісів Веб 2.0	№ 4	с. 12–21
Кулик Є. Бібліотечні засоби формування інформаційно-мережевої культури в юнацькому середовищі	№ 2	с. 17–23	Мар'їна О., Струнгар А. Інструментальні методи моделювання поведінки користувачів та критерії ранжування науково-інформаційних порталів у веб-просторі	№ 4	с. 22–26
Лазоренко Ю. Рекламна діяльність наукових бібліотек вітчизняних аграрних вишів	№ 2	с. 24–29	Леонов В. «Голландская болезнь» российской библиографии	№ 4	с. 27–29
Курилишин К. Біобібліографічні матеріали на сторінках часопису «Галичанин»	№ 2	с. 30–35	Гнатенко Л. «Славянская палеография» С. М. Кульбакіна	№ 4	с. 30–34
Мацелюх К. Внесок П. Н. Абрамовича у розвиток бібліотечної справи на Волині (1918–1919)	№ 2	с. 36–39	Кунанець Н., Ржеуський А. Соціокомунікаційні канали передавання інформації в електронних бібліотеках	№ 5	с. 3–7
Жукова В. Правила охорони праці для працівників бібліотек: необхідність змістовних доповнень	№ 2	с. 40–44	Кухарчук Є. Світові наукометричні системи	№ 5	с. 7–11
			Стрішенець Н. Авторитетний контроль: необхідність координованого підходу	№ 5	с. 12–15

- Савченко І.** Нотно-друкарська справа у Києво-Печерській лаврі № 5 с. 16–23
- Яценко О.** Персональна бібліографія, біобібліографія: термінологічний аналіз № 5 с. 24–29
- Чуканова С.** Акредитаційні стандарти Американської бібліотечної асоціації для магістерських програм із бібліотекознавства та інформології у вишах США (Огляд) № 5 с. 30–33
- Новохатський К.** В. І. Вернадський і Україна: нововиявлене листування вченого № 5 с. 34–38

МІСЦЕ І РОЛЬ БІБЛІОТЕК У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

- Попик В.** Створення фундаментальної електронної бібліотеки «Україніка» як складник формування національного гуманітарного інформаційного простору № 6 с. 3–7
- Давидова І.** Соціально-комунікаційна теорія бібліотечної діяльності: становлення та шляхи розвитку № 6 с. 8–12
- Самохіна Н.** Організація повнотекстових електронних ресурсів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського № 6 с. 13–17
- Гарагуля С.** Бібліотеки в інформаційному суспільстві: орієнтація на користувача № 6 с. 17–23
- Струнгар В.** Бібліотека і соціальні медіа: термінологічно-понятійний аспект № 6 с. 23–27
- Бондаренко В.** Мобільні технології у бібліотеці: QR-код № 6 с. 28–32

ДО 200-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

- Омельчук В., Беляєва Л., Войченко І., Новосьолова Л.** Бібліографічний літопис шевченкових видань № 2 с. 45–52
- Изучение, сохранение и популяризация творческого наследия Тараса Шевченко в Казахстане № 3 с. 46–47
- Библиотека Российской академии наук к 200-летию Тараса Григорьевича Шевченко № 3 с. 47–49
- Скарби шевченкіани Британської бібліотеки № 3 с. 49
- Супронюк О.** Еміграційне шевченкознавство ХХ ст. (за матеріалами відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) № 4 с. 35–42

- Носкіна Н.** Т. Г. Шевченко. Прижиттєва критика 1840–1861 рр. у газетній періодиці № 5 с. 39–45
- Лобузін К.** Меморіальна електронна колекція «Т. Г. Шевченко» у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського № 5 с. 46–50
- Ковальчук Г.** Прижиттєві та посмертні видання Т. Г. Шевченка у фондах відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського № 6 с. 33–38

ЮВІЛЕЇ

- Сніцарчук Л.** Дослідницьке двадцятиліття науковців Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника № 3 с. 41–45

ОГЛЯДИ. РЕЦЕНЗІЇ

- Шендеровський В.** Ґрунтовне біобібліографічне видання № 1 с. 32–33
- Шемаєва Г.** Новий імпульс розвитку вітчизняного бібліотекознавства № 3 с. 50–51
- Ківишар Т.** Ресурси біографічної інформації: традиційні уявлення, новітні тенденції і перспективи розвитку № 6 с. 39–40

ХРОНІКА НАУКОВИХ ПОДІЙ

- Консервація бібліотечних документів: наукові розробки та практичні впровадження № 1 с. 34–36
- Інтегрований галузевий інформаційний ресурс: стан, перспективи розвитку, проблеми забезпечення доступу № 3 с. 52–56
- Запозичення бібліографічних записів до електронних каталогів № 4 с. 43–45
- Авторитетний контроль у бібліотеках України: визначення пріоритетів № 4 с. 45–48
- Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору № 6 с. 41–48

ВІТАЄМО

- Знана майстриня бібліотечної справи № 5 с. 51–52

* * *

- Життя як творчість (Пам'яті Павли Іванівни Рогової) № 6 с. 49–50